

FJÁRMÁLATÍÐINDI

JANÚAR–JÚNÍ 1976

TÍMARIT UM EFNAHAGSMÁL

GEFIÐ ÚT AF HAGFRÆÐIDEILD

SEÐLABANKA ÍSLANDS

RITSTJÓRAR: JÓHANNES NORDAL

VALDIMAR KRISTINSSON

Pjóðarbúskapur í öldudal — ræða á ársfundi Seðlabankans eftir Jóhannes Nordal	3
Fjárfestingar- og verðjöfnunarsjóðir sem stjórnt tæki í sjávarútvegi eftir Davíð Ólafsson	15
Herinn og hagkerfið — efnahagsleg áhrif varn- arliðsins eftir Ingimund Sigurpálsson	23
Hagseld, tími og hamingja eftir Gylfa P. Gíslason	49
Flæði og heildarframleiðsla eftir Guðmund Guð- mundsson og Frank Veeneklaas	59
Utanríkisviðskipti eftir Ingvar A. Sigfússon ..	68
Erlend lán 1975 eftir Eið H. Einarsson	89

ÍSAFOLDARPRENTSMIĘJA HF.

Þjóðarbúskapur í öldudal

Jóhannes Nordal, seðlabankastjóri, formaður bankastjórnar Seðlabankans, flutti á ársfundi bankans 6. maí ræðu þá, sem hér fer á eftir.

Árið 1975 reyndist Íslendingum á margan hátt þungt í skauti. Efnahagsstarfsemin í umheimimum var í öldudal fram yfir mitt árið eftir mesta samdráttarskeið eftirstríðsárranna. Og þótt á síðari helmingi ársins hafi farið að koma fram greinileg merki þess, að tekið væri að rofa til í efnahagsmálum viða um heim, bar þjóðarbúskapur Íslendinga á árinu merki þeirrar kreppu óhagstæðra ytri skilyrða, sem hinnum almenna efnahagssamdrætti voru samfara. Eins og fleiri frumframleiðsluríki, sem byggja afkomu sína á útflutningi matvæla og iðnaðarhráefna, höfðu Íslendingar notið langt tímabils velmegunar og batnandi viðskiptakjara allt fram til ársloka 1973. Eftir það sló skyndilega í baksegin, og bæði árin 1974 og 1975 versnuðu viðskiptakjörin stórlega, jafnframt því sem mikillar sölutregðu gætti á mörgum útflutningsmörkuðum. Sé litið á árið 1975 í heild, rýrnuðu viðskiptakjörin um 15% frá árinu á undan, og voru þau þá orðin nærrí fjórðungi lakari en að meðaltali á árinu 1973.

Ekki gat hjá því farið, að þessi mikla breyting ytri skilyrða þjóðarbúskaparins hefði gagngr áhrif á þróun þjóðarframleiðslu og þjóðartekna, bæði beintog óbeint.

Þjóðhagsreikningar síðustu þriggja ára tala hér skýrustu máli. Á síðasta uppgangsárinu, 1973, jukust þjóðartekjur um 10%, þar af 6% vegna framleiðsluaukningar og 4% vegna batnandi viðskiptakjara. Á árinu 1974 versna viðskiptakjörin skyndilega með þeim afleiðingum, að þjóðartekjurnar standa svo að segja alveg í stað þrátt fyrir rúmlega 3% framleiðsluaukningu. Á síðasta ári sígur enn á ógæfuhliðina, en þá minnkar þjóðarframleiðslan á föstu 1974-verðlagi um nálægt 4%, en vegna áframhaldandi rýrnunar viðskiptakjara lækkuðu þjóðartekjur á árinu um liðlega 8%. (Rétt er að taka hér fram, að á mælikvarða 1969-verðlags, sem við er miðað í þeim tölum, sem notaðar eru í ársþýrslunni, er minnkun þjóðartekna nokkru minni en þetta eða 6,5%, en í samanburði milli áranna 1974 og 1975 er raunhæfara að miða við 1974-verðlag.)

Af þessari 8% lækkun þjóðartekna var því um helmingur bein afleiðing versnandi viðskiptakjara, en framleiðslusamdráttinn mátti einnig að verulegu leyti rekja til áhrifa efnahagskreppunnar á afkomu fyrirtækja og rauntekjur almennings. Ekki bætti það heldur úr skák, að landbúnaðarframleiðsla dróst saman vegna

óhagstæðs veðurfars og lítil aukning varð á sjávarafla þrátt fyrir aukna sókn. Álframleiðsla dróst einnig verulega saman á árinu, en eini ljósi bletturinn í útflutningsframleiðslunni var veruleg aukning og batnandi afkoma annars útflutningsiðnaðar, einkum ullar- og skinnaiðnaðar.

Samdráttur þjóðarútgjalda

Pað hefur vissulega ekki verið öfundsvert hlutverk stjórnavalda undanfarin tvö ár að leitast við að sveigja útgjöld þjóðarinnar til samræmis við þessa gjörbreyttu þróun rauntekna. Á árinu 1974 náðist því miður tiltölulega líttill árangur í þessu efni. Heildareftirspurna hlétt áfram að vaxa hröðum skrefum, einkum á fyrra helmingi ársins, og jukust þjóðarútgjöld á föstu verðlagi um rúm 10% á árinu þrátt fyrir stöðnum þjóðartekna. Þessi eftirspurnar aukning hlaut því öll að koma fram í auknum viðskiptahalla við útlönd, sem komst á árinu upp undir 12% af þjóðarframleiðslunni.

Við þessum geigvænlega viðskiptahalla og erfiðri afkomu atvinnuveganna af völdum versnandi viðskiptakjara var brugðið með margvislegum ráðstöfunum í efnahagsmálum haustið 1974 og á fyrra hluta síðasta árs. Með þeim tókst að lækka þjóðarútgjöld á árinu 1975 um rúmlega 8% á föstu verðlagi miðað við árið á undan. Er hér vissulega um mikil efnahagsátak að ræða, sérstaklega þegar haft er í huga, að þjóðarútgjöld jukust árið áður um liðlega 10%. Átti samdráttur þjóðarútgjalda að langmestum hluta rót sína að rekja til minni einkaneyzlu vegna lækkandi kaupmáttar ráðstöfunartekna. Minnkaði einkaneyzla á árinu um 11%, og kom samdrátturinn einkum fram í minni kaupum á varanlegum neyzluvarningi svo sem bifreiðum og heimilistækjum. Samneyzla jókst hins vegar um 2% á árinu 1975, sem er þó verulega minna en undanfarin ár, þegar vöxtur samneyzlu hafði yfirleitt verið nálægt 6% á ári.

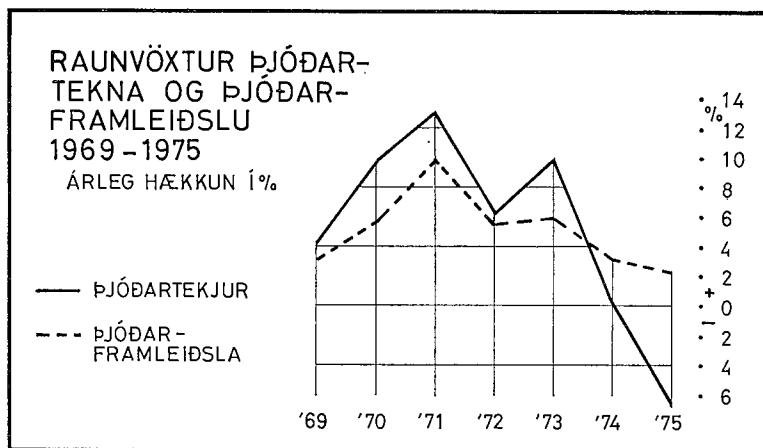
Fjármunamyndun er talin hafa minnkad um rúmlega 8% á árinu 1975, og átti samdrátturinn að langmestu leyti rætur að rekja til minni fjármunamyndunar atvinnuveganna, sem dróst saman um 21%. Minnkaði fjárfestingin mest í innflutnum fiskiskipum og flutningatækjum, en veruleg lækkun varð einnig í öðrum vélakaupum svo og fjárfestingu í landbúnaði og verzlun. Einigur urðu framkvæmdir við íbúðarhúsabyggingar nálægt 8% minni á árinu, en nálægt 4% minni, ef ekki er tekið tillit til framkvæmda á vegum Viðlagasjóðs árið 1974.

Á móti þessum samdrætti í fjármunamyndun atvinnuveganna og íbúðarhúsabyggingum kom svo veruleg aukning opinberra fjárfestingar, sem öll stafaði af stórauknum framkvæmdum í orkumálum. Varð heildaraukning í framkvæmdum opinberra aðila um 16%, en orkuframkvæmdir jukust samtals um meira en 60%. Birgðir sjávarafurða og landbúnaðarafurða til útflutnings breyttust tiltölulega lítið á árinu, en mjög mikil aukning varð hins vegar á birgðum álbraðslunnar í Straumsvík. Sé þessari birgðabreytingu sleppt, kemur í ljós, að önnur þjóðarútgjöld hafa lækkað um nálægt 10% frá árinu 1974.

Viðskiptahallinn nær óbreyttur

Af þeim tölum, sem ég hef nú rakið um þróun þjóðartekna og þjóðarútgjalda, kemur fram, að hinn mikli samdráttur, sem varð í neyzlu og fjárfestingu á árinu, gerði ekki betur en að jafna þá lækkun, sem átti sér stað í þjóðartekjum. Vegna versnandi ytri skilyrða tókst því ekki á árinu að gera betur en að halda í horfinu varðandi viðskiptajöfnuðinn við útlönd, og reyndist hann óhagstæður um nærrí 12% af þjóðarframleiðslu annað árið í röð. Mun ég nú stuttlega rekja helztu stærðir í þróun greiðslujafnaðar á árinu 1975.

Heildarverðmaði vöruútflutnings reyndist 47,4 milljarðar á meðalgengi ársins, en

það samsvarar tæplega 8% rýrnun frá fyrra ári, ef reiknað er til sama gengis bæði árin. Lækkun álútflutnings um nærri þriðjung var hér þung á metunum, en verðmæti útfluttra sjávarafurða lækkaði um 3%. Útflutningsverðlag lækkaði að meðaltali um 11% frá fyrra ári miðað við fast gengi, og má því rekja allan samdrátt útflutningsverðmætisins til óhagstæðra skilyrða á erlendum mörkuðum.

Verðmæti vöruinnflutnings nam á árinu 68 milljörðum króna á meðalgengi ársins, en það er um 8% lækkun miðað við árið áður, reiknað á sama gengi. Almennur innflutningur, þ. e. a. s. innflutningur að frádregnum sérstökum fjárfestingarvörum til stórframkvæmda og rekstrarvörum vegna álbraðslu, lækkaði um 9% að verðmæti miðað við fast meðalgengi. Innflutningsverðlag hélt áfram að hækka á árinu, en þó miklu hægar en árið áður, og er talið, að meðalhækken þess miðað við fast meðalgengi hafi verið rúm 4%, en samkvæmt því hefur magnlækkun almenns innflutnings numið um 13% miðað við árið 1974. Það er skýrt dæmi um þann andbyr, sem við var að stríða í þjóðarbúskapnum á síðasta ári, að svo mikil lækkun innflutningsmagns skuli ekki hafa nægt til að bæta vöruskiptajöfnuðinn við útlönd.

Samkvæmt bráðabirgðatölum virðist

hallinn á þjónustujöfnuðinum hafa numið um 780 milljónum króna á árinu 1975, en það er nokkur bati frá fyrra ári, þegar þjónustujöfnuðurinn var óhagstæður um 1300 milljónir króna, hvort tveggja reiknað á meðalgengi ársins 1975. Heildartekjur af þjónustuvíðskiptum á árinu námu 24,7 milljörðum króna, en þjónustugjöld 25,5 milljörðum króna.

Séu fyrrgreindar tölur um viðskipti með vörur og þjónustu teknar saman, kemur í ljós, að viðskiptahallinn við útlönd hefur numið 21,4 milljörðum króna á árinu 1975, en árið áður nam hallinn um 24,3 milljörðum króna, hvort tveggja umreiknað á meðalviðskiptagengi síðasta árs. Sem hlutfall af þjóðarframleidslu reyndist viðskiptahallinn á síðasta ári nema 11,5%, sem er mjög lítil breyting frá fyrra ári.

Stórauknar erlendar skuldir

Um 78% af þessum mikla viðskiptahalla voru jöfnuð með erlendum lántökum og öðrum fjármagnshreyfingum annarra aðila en gjaldeyrisbankanna. Erlendar lántökur til langs tíma námu samtals 21,1 milljarði króna, en endurgreiðslur fastra lána 5,9 milljörðum. Skuldaaukning á árinu var því 15,2 milljarðar króna, reiknuð á meðalgengi ársins. Í árslok námu heildar-

skuldir þjóðarbúsins erlendis, reiknaðar á þágildandi gengi, nálægt 73 milljörðum króna, sem jafngildir nálægt 330 þúsundum króna á hvert mannsbarn í landinu. Hefur skuldasöfnun þessi í för með sér ört vaxandi greiðslubyrði, og er áætlað, að verja þurfi 18–19% af heildargjaldeyris-tekjum þjóðarinnar til greiðslu afborgana og vaxta af erlendum lánum á þessu ári. Eru horfur á, að suðu byrði muni fara enn vaxandi, a. m. k. næstu 3–4 árin.

Pegar innkomnar fjármagnshreyfingar hafa verið dregnar frá viðskiptahallanum, kemur fram, að heildargreiðslujöfnuðurinn hefur verið óhagstæður um 4,8 milljarða króna, en það er sá hluti viðskiptahallans, sem jafna varð með rýrnun nettó-gjaldeyrisstöðu Seðlabankans og gjaldeyrisbankanna. Var nettó-gjaldeyrisstaðan orðin neikvað um 3,4 milljarða í lok ársins, reiknuð á þágildandi gengi. Til þess að koma í veg fyrir, að þessi óhagstæða þróun gjaldeyrisstöðunnar hefði í för með sér hættulega skerðingu á greiðslugetu þjóðarbúsins út á við, voru af hálfu Seðlabankans gerðar ráðstafanir til þess að jafna gjaldeyrisúltreymið með lántökum, einkum hjá Alþjóðagjaldeyrissjóðnum. Jukust gjaldeyriskuldir Seðlabankans samtals um 5,8 milljarða á árinu, og var um helmingur þeirrar fjárhæðar fenginn að láni hjá Alþjóðagjaldeyrissjóðnum. Með þessum hætti tókst að koma í veg fyrir rýrnun gjaldeyrisforðans, en til hans eru taldar allar óbundnar eignir Seðlabankans í frjálsum gjaldeyri, gulli og sérstökum dráttarréttindum. Nam gjaldeyrisforðinn í árslok 8 milljörðum króna, sem jafngildir 47 milljónum dollara. Til þess að styrkja greiðslustöðu þjóðarbúsins enn frekar gerði Seðlabankinn í nóvember samning við hóp erlendra banka um 45 millj. dollara lán, sem heimilt er að draga á, hvenær sem er á þriggja ára tímabili. Ekkert var notað af þessari lánsheimild á árinu.

Pótt hin mikla aukning erlendra skulda og vaxandi greiðslubyrði vegna þeirra

hljóti að vera stjórnvöldum áhyggjuefni, er mikilvægt, að tekist hefur að tryggja þolanlega greiðslustöðu Seðlabankans á undanförnum þrengingatínum. Með því hefur ekki aðeins verið unnt að bægja frá þeim voða, að Íslendingar hættu að geta staðið við erlendar skuldbindingar sínar, heldur hefur það einnig veitt stjórnvöldum nokkurt svigrúm til þess að beita sæmilega skipulegum hagstjórnaráðferðum til þess að sveigja útgjöld þjóðarbúsins að versnandi ytri skilyrðum, en forðast harkalegar skyndiráðstafanir í efnahagsmálum eða trulun frjálsra og eðlilegra viðskipta með beinum haftaráðstöfunum.

Pungur róður

Eg hef nú gert nokkra grein fyrir heildarþróun þjóðarbúskaparins á árinu 1975 og helztu stærðum þjóðhagsreikninga og greiðslujafnaðar. Augljóst er af þessum tölum, að þróun þjóðartekna og viðskiptakjara hefur aðeins örsjaldan á undanförnum áratugum verið þjóðarbúskapnum óhagstæðari. Það er því ekki auðvelt að meta réttilega þann árangur, sem varnar-aðgerðir í efnahagsmálum hafa skilað. Þegar róið er gegn straumi, er oft erfitt fyrir áhorfandann á árbakkanum að átta sig á, hve fast er róið. Og þegar þjóðartekjur lækka um 8% á einu ári, gera menn sér e. t. v. ekki nægilega grein fyrir því átaki, sem það hefur krafist að lækka þjóðarútgjöldin um sama hundraðshluta, af því að sýnilegur árangur virðist ekki annar en sá að koma í veg fyrir enn frekari rýrnun viðskiptajafnaðarins. Æg mun ekki fara út í neinar frekari vangaveltur um það, hvort fastar hefði mátt róa í þessum efnunum, heldur snúa mér í stað þess að því að ræða nokkra meginþætti hagstjórnar á síðasti-liðnu ári.

Í upphafi ársins 1975 var einkum við tvíþeittan efnahagsvanda að fást, öra verðbólgu og mjög óhagstæðan greiðslujöfnuð. Áttu þessi vandamál rætur að rekja til óhóflegrar aukningar innlendrar eftir-

spurnar á árunum 1973 og 1974, mikillar erlendar verðbólgu og ört versnandi viðskiptakjara. Þrátt fyrir lækkanir á gengi krónunnar á árinu 1974 var afkoma atvinnuveganna enn mjög erfið og eftirspurn eftir innfluttmum vörum óeðlilega mikil. Í febrúar var orðið ljóst, að þessi vandi yrði ekki leystur með hægfara gengissigi einu saman, og var þá gripið til þess ráðs að lækka gengi krónunnar í einum áfanga um 20%, enda yrði um leið reynt að tryggja árangur gengisbreytingarinnar með samræmdum aðgerðum í fjármálum ríkisins, peningamálum og kjaramálum.

Vegna hinnar miklu verðbólgu, sem fyrir var, var sérstaklega mikilvægt, að verðhækkuaráhrif gengisbreytingarinnar yrðu ekki til þess að setja af stað nýjar víxlhækkanir kaupgjalds og verðlags, sem fljóttlega heffðu eytt áhrifum hennar. Í þessum efnum náðist sem betur fer mikilsverður árangur með hófsamlegum launasamningum í marz og júní, sem m. a. fólu í sér, að launþegar sættu sig við verulega skerðingu kaupmáttar launa, sem nauðsynleg var til að draga úr þjóðarútgjöldum og tryggja afkomu atvinnuveganna. Stuðlaði ríkisvaldið á ýmsan hátt að þessari samningsgerð, m. a. með lækken beinna skatta af launatekjum. Réðu þessar ákvarðanir í kjaramálum úrslitum um þróun eftirspurnar, atvinnu og verðlags á árinu. Eftir að fyrstu áhrif gengisbreytingarinnar voru komin fram, hægði smám saman á verðbólgunni, og urðu verðhækkanir helmingi minni á síðara árshelmingi en hinum fyrra. Síðast á árinu var verðbólguhraðinn jafnvel kominn niður fyrir 15% í samanburði við um 50% á fyrra helmingi ársins, en sá árangur náðist þó að nokkru með verðstöðvun, sem frestaði ýmsum óhjákvæmilegum verðhækkunum fram á þetta ár.

Takmörkun útlánaaukningar

Mikil útlánaþensla bankakerfisins og annarra lánastofnana og hallarekstur ríkis-

sjóðs lögðu drjúgan skerf að hinni miklu ofþenslu eftirspurnar á árinu 1974. Stefnubreyting í þessum efnum var því eitt meginþjóðið fyrir því, að unnt reyndist að minnka þjóðarútgjöld nægilega á árinu 1975. Reyndin varð sú, að verulega tókst að draga úr útlánaaukningu innlánsstofnana. Engu að síður varð heildarárangurinn í þessum efnum minni en vonir stóðu til vegna aukins halla á ríkisbúskapnum og mikillar útlánaaukningar fjárfestingarlánasjóða. Verður nú nánar rætt um hvern þessara þátta fyrir sig.

A árinu 1974 höfðu útlán innlánsstofnana aukizt um 49% og langt umfram aukningu peningamagns og sparifjár, sem aðeins nam 28%. Leiddi þessi útlánaþensla því til mjög erfiðrar greiðslustöðu bankanna og stóraukinna skulda þeirra við Seðlabankann. Til þess að stemma stigu við þessari þróun tók Seðlabankinn snemma á síðasta ári upp viðræður við viðskiptabankana um tímabundna útlánastöðvun, sem þó skyldi ekki ná til endurkaupanlegra afurðalána og reglubundinna viðbótar- og rekstrarlána framleiðslu-atvinnuveganna. Stóð útlánastöðvunartímabilið frá 1. marz til maíloka, en síðan gerði Seðlabankinn að nýju samkomulag við bankana um mjög þróng útlánamarkmið í tveimur áföngum út árið. Með þessum samningum og öðrum aðhaldsaðgerðum í peningamálum, þar á meðal aukningu innlánsbindingar, tókst að halda útlánaaukningunni mjög nálægt þeim markmiðum, sem Seðlabankinn hafði sett. Hækkuðu heildarátlán innlánsstofnana að meðtöldum endurseldum afurðalánum um aðeins 22% á árinu. Sé hins vegar tekið tillit til þess, að um 2.000 milljónum af lausaskuldum sjávarútvegsins við viðskiptabankana var breytt í lengri lán við Fiskveiðasjóð fyrir milligöngu Seðlabankans, er réttara að telja, að raunveruleg útlánaaukning innlánsstofnana á árinu hafi numið 26%, sem þó er nærrri því helmingi minni hlutfallsleg aukning en árið

áður. Þessi breytta útlánastefna gerði innlásstofnunum kleift að bæta stöðu sína gagnvart Seðlabankanum um rúmlega 600 millj. kr., ef frá er talin tilfærsla vegna breytingar á lausaskuldum sjávarútvegsins í löng lán.

Heildarinnlán viðskiptabanka og annarra innlásstofnana jukust á árinu um tæp 29%, en aukning spariinnlána um 26,8%. Er þessi vöxtur innlána verulega minni en verðmætisaukning þjóðarframleiðslu milli áranna 1974 og 1975, reiknað á verðlagi hvors árs fyrir sig. Þýðir þetta, að ráðstöfunarfé bankakerfisins hefur farið minnkandi sem hlutfall af þjóðarframleiðslunni. Er hér um að ræða áframhald varhugaverðrar þróunar, sem vafalaust á fyrst og fremst rætur að rekja til áhrifa verðbólgu undanfarinna ára á peningalegan sparnað. Séu reiknuð út ársmeðaltöl peningamagns og sparifjár sem hlutfall af þjóðarframleiðslu, kemur í ljós, að ráðstöfunarfé bankakerfisins var jafngildi um 40% af þjóðarframleiðslunni á árunum 1964—1971. Síðan hefur þetta hlutfall farið sílækkandi, og á síðastliðnu ári var það komið niður í 28%, sem samsvarar því, að geta bankakerfisins til að fjármagna atvinnureksturinn í landinu hafi raunverulega minnkað um nálægt einn þriðja á síðstu fimm árum.

Seðlabankinn hélt að mestu óbreyttum reglum um endurkaup afurða- og iðnaðarlána á árinu 1975, og voru lán þessi hækkuð í hlutfalli við hækkað verðlag og aukna rekstrarfjárbörf atvinnuveganna. Alls hækkuðu endurkaupin um 4,3 milljarða eða 52%. Varð aukningin hlutfallslega mest í landbúnaði, m. a. vegna áhrifa áburðarverðs á verðlag afurða landbúnaðarins og óvenjulega mikillar slátrunar vegna lélegs heyfungs. Næstmeist varð útlánaaukningin til iðnaðar, en minnst til sjávarútvegs, enda lækkuðu birgðir sjávarafurða á árinu. Á móti auknum endurkaupum kom bæði aukning á bundnu fé innlásstofnana í Seðlabankanum, sem hækkaði um 2,8

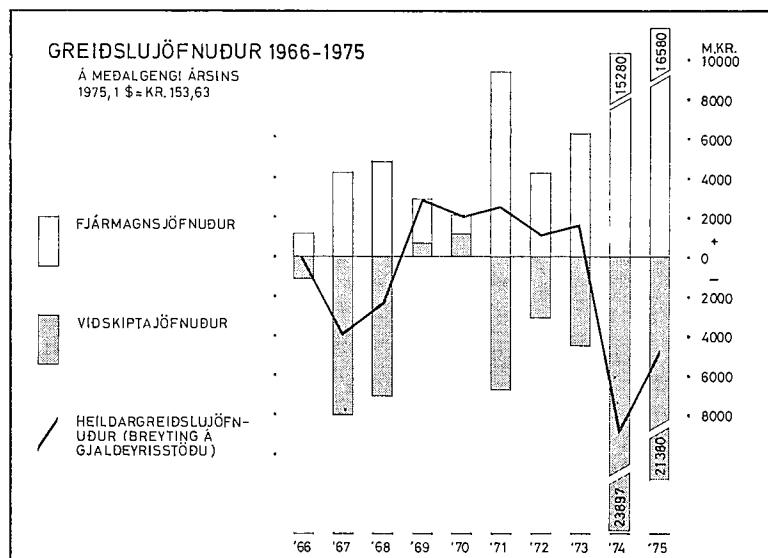
milljarða, og batnandi lausafjárstaða innlásstofnana. Að öllu samanlöögðu var útstreymi fjár frá Seðlabankanum til innlásstofnana 1,3 milljarðar á árinu, en árið áður hafði það numið 7,3 milljörðum. Áhrif þessarar lækkunar útstreymis fjár úr Seðlabankanum voru hins vegar að miklu leyti þurrkuð út af óhagstæðri þróun rikisfjármála og útstreymi fjár úr sjóðum í opinberri vörzlu, einkum Verðjöfnunarsjóði fiskiðnaðarins.

Fjármál ríkisins

Skuldaaukning ríkissjóðs og ríkisstofnana nam samtals tæpum 6.700 millj. á síðasta ári, sem var 70% meira en árið áður. Af þessari skuldaaukningu stöfuðu rétt innan við fimm milljarðar af greiðsluhalla ríkissjóðs sjálfs og 1.100 millj. af gengisuppfærslu Verðjöfnunarsjóðs fiskiðnaðarins og bókhaldshækjunum vegna gengisbreytinga. Loks jukust skuldir ríkisstofnana um rúmlega 600 millj. kr. Átti þessi mikla skuldaaukning ríkisaðila ríkan þátt í því að draga úr áhrifum annarra efnahagsaðgerða á heildareftirspurn innanlands og greiðslujöfnuð. Olli greiðsluhalli ríkissjóðs enn meiri áhyggjum vegna þess, að gerðar höfðu verið ítrekaðar ráðstafanir til þess að bæta hag ríkissjóðs bæði með nýrri tekjuöflun og niðurskurði útgjalda.

Setja má þessar tölur í betra þjóðhagslegt samhengi með því að reikna breytingar á stöðu ríkissjóðs sem hlutföll af þjóðarframleiðslu. Þá kemur í ljós, að heildarskuldaaukning ríkissjóðs og ríkisstofnana við Seðlabankann nam 3,6% af verðmæti þjóðarframleiðslunnar á síðasta ári, en sé eingöngu miðað við halla ríkissjóðs sjálfs, var hlutfallið 2,7%. Á árinu 1974 hafði greiðsluhalli ríkissjóðs hins vegar numið 2,6% af verðmæti þjóðarframleiðslunnar.

Hinn þungi róður í fjármálum ríkisins undanfarin tvö ár á augljóslega rætur að rekja til breyttar ytri aðstæðna. Á meðan

þjóðartekjur og verðlag fór hvort tveggja ört hækkandi, var rúmt svigrúm til aukningar ríkisútgjalfa án hættu á greiðsluhalla. Á síðasta ári breyttist þetta, og verðbólgan virðist þá hafa haft meiri áhrif til aukningar á útgjöld en tekjur, jafnvel þótt reynt hafi verið að draga úr ríkisútgjöldum. Er þetta ekki einstæð reynsla hér á landi, því að viða um heim hefur gengið erfiðlega að sveigja þróun ríkisbúskaparins til samræmis við breytt ytri skilyrði. Framvindan á síðasta ári er hér gott dæmi, þar sem öll aðlögun þjóðarútgjalfa að minnkandi þjóðartekjum átti sér stað með samdrætti einkaneyzlu og fjárfestingar fyrirtækja og einstaklinga, en aukning varð bæði í samneyzlu og opinberum framkvæmdum.

Starfsemi fjárfestingarlánasjóða

Priðji meginþátturinn í fjármálakerfinu er starfsemi fjárfestingarlánasjóða, sem vaxið hefur mjög örт undanfarin ár. Á síðasta ári jukust útlán fjárfestingarlánasjóða langt umfram það, sem að var stefnt í upphafi ársins, eða um 68%, og hefur þá útlánnum Fiskveiðasjóðs vegna breytingar á stuttum lánum sjávarútvegsins í löng

lán verið sleppt. Dró þessi mikla útláana- aukning vitaskuld mjög úr áhrifum af útlánaaðhaldi innlánssstofnana. Það er einnig áhyggjuefni, að vaxandi hluti útlána- aukningar fjárfestingarlánasjóða er fjármagnaður með lántökum og að miklum hluta erlendis. Versnandi greiðslustaða stafar m. a. af því, að lánskjör sjóðanna hafa verið þannig, að eigið fé þeirra hefur sifellt rýrnað. Til dæmis má nefna, að eiginfjárlutfall í útlánum þeirra hefur lækkað úr nálaegt fimm tungi fyrir fimm árum ofan í aðeins 6% síðustu tvö árin. Úr þessum vanda var að nokkru bætt með endurskoðun lánskjara á síðasta ári. Ný framlög ríkisins hafa ekki heldur haldizt í hendur við aukna útlánastarfsemi. Sé Byggðasjóði sleppt, en hann er sá sjóður, sem fengið hefur langmest ný eiginfjárlög framlög síðustu árin, kemur í ljós, að í fyrra voru 63% af útlánum sjóðanna fjármögnum með lántökum á móti 52% árið áður. Staða einstakra fjárfestingarlánasjóða er mjög mismunandi að þessu leyti, og er greiðslustaða Stofnlánadeildar landbúnaðarins sérstaklega erfið, þar sem ný framlög nægja ekki einu sinni til þess að standa undir greiðsluhalla hennar og út-

lánastarfsemin byggist eingöngu á lántökum. Fjárhagsstaða Fiskveiðasjóðs hefur einnig farið versnandi síðustu árin, og voru 68% af reglubundnum útlánum hans á síðasta ári fjármögnum með lántökum.

Pá ályktun verður að draga af þeirri þróun fjármála og peningamála, sem nú hefur verið rakin, að skortur á heilsteyptri og samræmdri stefnu í þessum málum hafi verið meginveikleiki hagstjórnar á síðasta ári. Til að ráða bót á þessum vanda ákvað ríkisstjórnin á síðastliðnu hausti, að gerðar skyldu framvegis á vegum fjármálaráðuneytisins árlegar lánsfjáráætlanir, þar sem stefnt væri að því að samræma ákværðanir um útlánastarfsemi lánastofnana, fjármál ríkisins og lántökur erlendis. Skyldi áætlunin samin í samráði við Seðlabanka, Framkvæmdastofnun, viðskiptabanka og Þjóðhagsstofnun.

Lánsfjáráætlun

Fyrsta lánsfjáráætlunin var lögð fram í desember, og vann hagfræðideild Seðlabankans mest að undirbúningi hennar. Með lánsfjáráætluninni var ítrekað það markmið ríkisstjórnarinnar að minnka viðskiptahallann við útlönd um rúmlega þriðjung frá fyrra ári, en til þess var talið að þyrfi 3-4% lækkun þjóðarútgjalda. Mikilvægasta breytingin, sem áætlunin gerir ráð fyrir til þess að ná þessu markmiði, er að tryggður verði hallalaus rekstur ríkissjóðs á þessu ári. Auk þess er stefnt að áframhaldandi aðhaldi í útlánum innlánsstofnana, minni aukningu útlána fjárfestingarlánsjóða og um fimmungi minni erlendum lántökum. Má áreiðanlega ekki ganga skemmta í aðhaldi að innlendri eftirspurn en lánsfjáráætlunin gerir ráð fyrir, ef það á að takast á þessu ári að draga verulega úr viðskiptahallanum við útlönd og skuldasöfnuninni erlendis.

Síðan gengið var frá lánsfjáráætluninni, hafa ekki orðið neinar þær breytingar á ytri skilyrðum þjóðarbúsins, er bendi til

þess, að þjóðarútgjöld megi verða meiri en þar er fyrirhugað. Að vísu hefur útflutningsverðlag hækkað meira en við var búið og viðskiptakjör batnað, en sá ávinningsur virðist ætla að þurrkast út að öllu leyti eða meira til af minnkun framleiðslumagns bæði vegna langvarandi verkfalla á vetrarvertið og lélegra aflabragða, einkum við suðvesturlandið. Þá er og vert að minnast þess, að ekki er í neinum tekjuþáum ársins reiknað með því, að settar verði nýjar veiðitakmarkanir, er dragi verulega úr sókn á þorskveiðum. Hlýtur óvissan í þeim efnum að hvetja til enn meiri varkárni en ella í stjórn fjármála og peningamála.

Pótt ekki sé af framangreindum ástæðum tilefni til þess að breyta þeim raunstærðum þjóðarútgjalda, sem að var stefnt í lánsfjáráætluninni, gildir ekki hið sama um peningalegar stærðir, þar sem nú er útlit fyrir allmiklu meiri verðbólgu á árinu en gert var ráð fyrir í forsendum hennar. Hefur verðbólguhraðinn aukizt verulega síðustu tvo mánuðina, og þótt búast megi við því, að úr honum dragi að nýju á síðara helmingi ársins, verður verðbólgan á árinu væntanlega 5-10% meiri en gengið var út frá, þegar lánsfjáráætlunin var samin. Stafar þessi breyting bæði af meiri launahækkunum en búið var við og ýmsum verðlagshækkunum, sem eiga rætur að rekja til kostnaðarbreytinga á síðastliðnu ári, en frestað hafði verið að samþykka af verðlagsfirvöldum. Á þetta ekki sízt við um hækkanir á ýmsum þjónustugjöldum opinberra aðila.

Ráðstafanir í peningamálum

Hin aukna verðbólga, sem fyrirsjáanleg er af þessum sökum, a. m. k. enn um hríð, hlýtur að hafa í för með sér margvisleg vandamál og stefna í hættu þeim árangri, sem vonaðt hafði verið til að ná í efnahagsmálum á þessu ári. Til þess að bregðast við þessum vanda hefur Seðlabankinn þegar gripið til ráðstafana í pen-

ingamálum, er miða að því að tryggja þol-anlegt jafnvægi á fjármagnsmarkaðnum og getu bankakerfisins til þess að sinna brýnustu rekstrarfjárþörfum atvinnuveg-anna.

Hefur í fyrsta lagi verið ákveðið að hækka útlánamarkmið bankanna á þessu ári vegna áhjákvæmilegrar aukningar á rekstrarlánum til atvinnuveganna. Leitað verður eftir samstöðu við innlásstofnanir um það, að almenn útlán hækki ekki um meira en 16% á árinu, en um 20%, þegar aukning reglubundinna afurða- og rekstrarlána er talin með. Jafnframt verður há-marksbinding innlána í Seðlabankanum hækkuð úr 23% í 25% til að standa undir aukningu endurkaupa. Telur bankastjórn Seðlabankans mjög mikilvægt, að banka-kerfinu takist að halda útlánastarfsemi sinni innan við þessi nýju mörk.

Í öðru lagi er stefnt að því að tryggja hag sparifjáreigenda og stuðla að eðlilegri fjármagnsmyndun í bankakerfinu með því að taka upp nýja innlásreikninga með nokkurs konar verðtryggingu í formi sér-staks vaxtaauka, sem endurskoðaður væri, eftir því sem verðlagsþróunin gæfi tilefni til. Með þessari aðgerð er gerð alvarleg til-raun til þess að stöðva fjárlóttann úr inn-lásstofnunum, en leiðréttá um leið hið mikla misrétti, sem sparifjáreigendur eru beittir á verðbólgtínum.

Verðbólgan

Þótt aðgerðir þær, sem ég hef nú rakið, séu að dómi bankastjórnar Seðlabankans nauðsynlegar til þess að hamla gegn skað-legum áhrifum verðbólgunnar á rekstrarfjárstöðu atvinnuveganna og fjármagns-myndun í bankakerfinu, verður að líta á þær fyrst og fremst sem varnaraðgerðir, á meðan ekki hefur tekizt að koma verð-bólgunni niður á viðráðanlegra stig. Jafnframt verður að horfast í augu við það, að allar slikein varnarráðstafanir hljóta að ná skammt til að lækna meinsemdir verð-bólgunnar, og því má ekki missa sjónar

af því meginmarkmiði að draga verulega úr verðbólguhraðanum frá því, sem nú er. Í flestum nálægum löndum hefur tekizt að draga mjög úr verðbólgu á síðustu tólf mánuðum, og er nú talið, að meðalverð-hækkanir í iðnaðarlöndum komist á þessu ári ofan í 7-8%. Það væri uggvænlegt fyrir þróun þjóðarbúskaparins, ef verð-bólgan héldi við þessar aðstæður lengi áfram hér á landi með a. m. k. þrisvar sinnum meiri hraða en í viðskiptalöndum okkar. Slík þróun mundi ekki aðeins hafa óhagstæð áhrif á greiðslujöfnuðinn, heldur mergsjúga fjármálakerfið, eyða rekstrarf éfyrirtækja og draga fyrr eða síðar alvar-lega úr getu þjóðarinnar til að halda uppi því atvinnustigi og þeim framkvæmdum, sem hún getur sætt sig við.

Þess vegna tel ég fá verkefni brýnni í dag en vekja allan almenning í landinu til skilnings á mikilvægi þess að draga stór-lega úr verðbólgunni. Þótt ekki virðist blása byrlega í því efni nú um hrið, eru vonir til þess, að verulega dragi úr verð-hækjunum síðar á árinu og á fyrra helmingi næsta árs, og hinir nýgerðu kjara-samningar hafa a. m. k. þann kost að gilda til jafnlengdar á næsta ári. Þeir gefa því aðilum vinnumarkaðarins og ríkisvaldinu tóm til að íhuga vandlega og í sameiningu allar tilteikar leiðir að þessu marki. Því tækifæri má ekki kasta á glæ.

Hagvexti þróngur stakkur skorinn

Ég hef, svo sem við var að búast, orðið næsta langorður um hin sérstöku efnahags-vandamál, sem við hefur verið að glíma hér á landi undanfarin tvö ár. Á þessu tímabili hefur mestöll orka stjórnvalda í hagstjórnarmálum farið í að sinna skamm-tíma verkefnum, þar sem reynt hefur verið að bregðast við sibreytilegum ytri að-stæðum og sveigja útgjöld þjóðarbúsins til samræmis við krappari kjör og minnkandi þjóðartekjur.

Þegar litið er til þróunar efnahagsmála í umheiminum í dag, eru sem betur fer

merki þess, að efnahagsstarfsemin sé á leið upp úr öldudalnum, og þjóðarbúskapur okkar er þegar farinn að njóta fyrsta yls þessa nýja vors í hægt batnandi viðskiptakjörum og greiðari sölum á helztu útflutningsafurðum. Það er því ástæða til að vona, að við séum hér við tímamót og að framundan sé nokkurt skeið meiri stöðugleika í efnahagsþróun, er veiti stjórnvöldum og fyrirtækjum tækifæri til þess að beita kröftum sínum í vaxandi mæli að hinum mörgu skipulags- og uppbyggingarverkefnum, sem ýta hefur orðið til hliðar í umróti síðustu tveggja ára, og þessi verkefni eru þeim mun brýnni vegna þess, að allar horfur eru á því, að hagvaxtarmöguleikum Íslendinga verði þróngur stakkur skorinn allra næstu árin, jafnvel þótt við leyfum okkur nokkra bjartsýni á efnahagshorfur í umheiminum. Ástæðurnar fyrir þessu liggja ekki sízt í því, að gengið hefur verið á tvennan hátt á sjóði framtíðarinnar, og þær skuldir verður að greiða að miklum hluta á næstu árum. Æg á hér annars vegar við ofnýtingu fiskstofnanna við landið, en hins vegar hina miklu skuldasöfnun við útlönd.

Um fyrra atriðið, afleiðingar ofveiði íslenzkra fiskstofna á undanförnum árum, skal ég vera fáorður. Á meðan ákveðnari stefna hefur ekki verið mörkuð af Alþingi og ríkisstjórn varðandi hugsanlegar veiðitakmarkanir til verndar ofveiddum fiskstofnum á þessu og næstu árum, er erfitt að gera sér grein fyrir því, hver sé líkleg þróun framleiðslumagns sjávarútvegsins í náinni framtíð. Hins vegar sé ég ekki, hvernig hægt er að taka skyndsamlegar ákváðanir um friðunaraðgerðir, nema áður hafi verið lagt efnahagslegt mat á kostnað og ávinning þeirra friðunarleiða, sem um getur verið að velja. Hver sem niðurstaðan verður í þessum efnum, er a. m. k. engin ástæða til að búast við því, að aukinn sjávarrafli létti róðurinn í efnahagsmálum á næstu árum.

Á síðara atriðið, skuldbyrðina við út-

lönd, hef ég þegar dreipið, og á ársfund bankans fyrir réttu ári lagði ég áherzlu á nauðsyn þess, að viðskiptahallinn við útlönd yrði þurrkaður út á næstu þremur til fjórum árum til að forðast óbærilega aukningu greiðslubyrðarinnar. Því miður tókst ekki að ná þeim bata í viðskiptajöfnuði á síðasta ári, sem þá var að stefnt. Skuldbyrðin er því orðin meiri en reiknað hafði verið með, og er því enn brýnna en áður, að þessu markmiði verði náð. Ef haft er í huga, að viðskiptahallinn við útlönd nam nálægt 12% af þjóðarframleiðslunni á síðasta ári, er augljóst, að þetta getur því að eins tekizt, að þróun þjóðarútgjalda næstu árin verði settar mjög þróngar skorður. Á þessu ári virðist ekki vera að vænta neinmar aukningar þjóðartekna, svo að lækkun viðskiptahallans verður að öllu leyti að fast með lækkun þjóðarútgjalda um nálægt 4%, eins og ég hef þegar minnt á. Hvort halda verður enn áfram að þrýsta þjóðarútgjöldum niður á næstu árum til að ná þessu marki, skal engu um spáð. Hins vegar mun það fyrst og fremst ráðast af því, hver skilyrði verða til aukinnar þjóðarframleiðslu og útflutnings þrátt fyrir ástand fiskstofnanna og nauðsynlegar friðunaraðgerðir. Æg er hins vegar vantrúaður á, að það takist að tryggja verulegan hagvöxt hér á landi næstu árin, nema stefnumni í fjárfestingar- og atvinnumálum verði breytt og hinu takmarkaða fjármagni, sem til ráðstöfunar er, beint í auknum mæli til þeirra greina, sem bezt skilyrði hafa til arðbærrar framleiðslaukningar og útflutnings. Mikilvægur liður í slíkri stefnubreytingu er endurskoðun á starfsemi lánakerfisins og fjármagnsmarkaðarins. Vil ég að lokum fylla stuttlega um two veigamikla þætti þessa máls.

Ósveigjanleiki i dreifingu fjármagns

Það hefur lengi verið eitt af höfuðein kennum og að mínu mati einn helzti galli hins íslenzka lánakerfis, hversu sérhæfðar flestar stofnanir þess hafa verið eftir at-

vinnuvegum. Á þetta að nokkru við um bankakerfið, en þó fyrst og fremst um fjárfestingarlánasjóðina. Hefur þessu skipulagi bæði fylgt ósveigjanleiki í dreifingu lánsfjár milli greina og misrämi í lánskjörum milli atvinnuvega. Hvort tveggja hefur þetta áreiðanlega hamlað gegn því, að lánsfé beindist með eðlilegum hætti til þeirra framleiðslugreina og fyrirtækja, sem arðbærust eru hverju sinni fyrir þjóðarbúið. Meðal annars hefur þetta skipulag orðið til þess að beina óeðlilega miklum hluta fjármagnsins til hinna hefðbundnu atvinnuvega á kostnað iðnaðar og þjónustustarfsemi. Það er t. d. athyglisvert, að 58% af atvinnuvegaútlánum fjárfestingarlánasjóða á sl. ári fóru til sjávarútvegs, 17% til landbúnaðar, en í báðum greinum hefur verið tiltölulega lítil framleiðsluaukning um nokkurra ára skeið. Á hinn bóginn fóru aðeins 15% til almenns iðnaðar, sem þó hefur verið einn helzti vaxtarbroddur þjóðarbúskaparins undanfarin ár. Hér verður auðsjáanlega að verða breyting á, ef takast á að tryggja viðunandi hagvöxt næstu árin. Mikilvægasta skrefið í þá átt er að jafna lánskjörum milli allra greina atvinnulífsins og samræma þau raunverulegum kostnaði lánsfjár. Nokkur bót var á þessu ráðin með ákvörðun ríkisstjórnarinnar um breytt lánskjör ýmissa fjárfestingarlánasjóða á síðastliðnu ári, en mikið vantar þó enn á, að aðstöðumunurinn sé úr sögunni, bæði að því er varðar kjör og aðgang að fjármagni. Með þessu er ég ekki að mæla gegn því, að sérstök fyrirgreiðsla sé veitt, þar sem brýn félagsleg vandamál eru fyrir hendi, en það skiptir miklu, að það gerist með opinskáum hætti og með beinum opinberum framlögum, svo að það verði ekki til þess að skekkja meginstarfsemi lánakerfisins.

Hvatning til aukinnar fjármagnsmyndunar

Annað helzta hlutverk lánamarkaðarins

er að hvetja til aukinnar innlendarar fjármagnsmyndunar, er geti verið grundvöllur arðbærrar fjárfestingar. Er þetta hlutverk sérstaklega veigamikið nú, ef unnt á að reynast að halda uppi nægilegum framkvæmdum í landinu, jafnframt því sem dregið verði stórlega úr notkun erlends lánsfjár. Það hefur lengi verið skoðun bankastjórnar Seðlabankans, að mikilvægasta skilyrðið fyrir auknum peningalegum sparnaði í landinu sé að tryggja eigendum sparifjár, lífeyrissjóðum og öðrum fjármagnseigendum eðlilegan afrakstur af fé sinu með tilliti til verðbólguþróunar og annarra fjárfestingarfyrirtækja. Með upptöku hinna nýju vaxtaaukareikninga innlánsstofnana hefur verið reynt að stefna að þessu marki, en einnig með útgáfu verðtryggra skuldabréfa á almennum markaði og til sölu til lífeyrissjóða. Þótt þetta sé vafalaust hvort tveggja skref í rétta átt, svo langt sem bað nær, felst óneitanlega í því varhugaverð mismunun innan lánamarkaðarins. Vil ég þar sérstaklega drepa á mismunandi skattameðferð ólíkra sparnaðarforma, en sum þeirra, svo sem innstæður í bönkum og ríkisskuldbréf, njóta algers skattfrelsis, þar sem önnur eru skattlögð að fullu, og má þar helzt nefna hlutabréf og skuldabréf, gefin út af einstaklingum eða fyrirtækjum. Er tvímælalaust orðið nauðsynlegt að taka allar reglur um skattlagningu innlána og annarra sparnaðarforma til endurskoðunar, er miði að því að tryggja öllum eigendum og notendum fjármagns sem jafnasta aðstöðu á fjármagnsmarkaðnum.

Með því, sem ég hef nú sagt um æskilegar breytingar á fjármagnsmarkaðnum, hef ég aðeins viljað benda á dæmi um aðgerðir, sem nauðsynlegar eru, til þess að okkur takist sem bezt að beina fjármagni og starfsorku þjóðarinnar að þeim verkefnum, sem geta fært henni mesta björg í bú. Þótt nokkuð hafi vissulega áunnizt að undanförnu, fer því fjarri, að enn hafi í fjárfestingarmálum og opinberum fram-

kvæmdum verið tekið nægilegt tillit til þeirrar gjörbreytingar, sem orðið hefur á stöðu þjóðarbúsins á síðastliðnum tveimur árum. Endurskoðun stefnunnar í þessum

efnum á grundvelli raunsæs mats á þróunarmöguleikum þjóðarbúsins er eitt mikilvægasta verkefnið, sem framundan bíður í stjórn efnahagsmála.

Davið Ólafsson:

Fjárfestingar- og verðjöfnunarsjóðir sem stjórntæki í sjávarútvegi

Eftirfarandi grein er samhljóða erindi, sem flutt var 15. maí 1976 á ráðstefnu Stjórnunarfélags Íslands: „Hvernig á að stjórna fiskveiðum?“

Undanfarinn einn og hálfan áratug, eða svo, hafa skoðanir manna algjörlega breytzt á stærð og endurnýjunarmætti hinna lifandi auðlinda hafsins. Gifurlegar framfarir í veiðitækni á sjötta og sjöunda áratugnum færðu mönnum heim sanninn um það, að unnt var á tiltölulega skömmum tíma að gerezða fiskistofnum, sem áður höfðu verið taldir svo stórir og öflugir, að sú hætta væri ekki fyrir hendi. Eyðing norsk-íslenzka síldarstofnsins á þessu tímabili er sígilt dæmi um þetta. Eftir því, sem mönnum varð þessi staðreynd ljósari, þá varð mönnum einnig ljós nauðsyn þess að hafa stjórn á því hvernig þessar auðlindir væru nýttar. Umræður um þetta hafa verið mjög umfangsmiklar á undanförnum árum og sérstaklega á síðustu misserum, ekki bara hér á landi heldur viða annars staðar, en þrátt fyrir það eru óvissu atriðin svo mörg, að mönnum gengur erfiðlega að finna leiðir til skynsamlegrar nýtingar auðlindanna.

Stjórnun fiskveiða.

Áður en ég kem að því efni, sem mér er ætlað að ræða hér, þykir mér rétt að líta stuttlega yfir þau tæki, sem gætu verið

tiltæk til nota við stjórnun fiskveiða. Segja má að annars vegar sé um að ræða tæki til stjórnunar, sem hafa bein áhrif á afla, og má t. d. nefna takmörkun á veiði með beinni skömmtu á aflamagni, en þeiri aðferð hefur verið beitt hér við land við rækjuveiðar, humarveiðar, skelfiskveiðar, og haustið 1975 við sildveiðar. Eftir því, sem mér er bezt kunnugt, hefur þessi aðferð hvergi verið notuð lengur en við stjórnun á lúðuveiðum við vesturströnd Bandaríkjanna, en þar var hún tekin upp þegar nokkru fyrir heimsstyrjöldina síðari. Þá er lokun veiðisvæða ein aðferð til takmörkunar á afla eða aukin möskvastærð í netum, takmörkun á netafjölda á þorskveiðum og aukin lágmarksstærð á fiski. En allt þetta má, eins og áður segir, telja aðferðir til þess að hafa bein áhrif á aflamagnið.

Hins vegar eru svo tæki til stjórnunar, sem ætlað er að hafa óbein áhrif á fiskveiðar fyrst og fremst og einnig á uppbyggingu fiskvinnslunnar. Þar getur annars vegar verið um að ræða beina ráðstöfun fjármagns til þessara greina, að svo miklu leyti, sem stjórnvöld ráða yfir því, en einmitt hér á landi eru þau yfírráð mjög viðtæk, og hins vegar fjármálalegar eða efna-

hagslegar aðgerðir, sem áhrif hafa á ráðstöfun fjármagns einstaklinga eða félaga, sem eru starfandi í atvinnugreininni. Í þennan flokk mundi einnig falla beiting jöfnunarsjóða, bæði að því er varðar aflatryggingarsjóði og verðjöfnunarsjóði, en um það síðar nefnda er einmitt ætlunin að ræða stuttlega hér á eftir.

Við skulum þá fyrst ræða um fjárfestinguna sem tæki til stjórnunar og þá þætti, sem henni koma við. Rétt er að líta aftur í tímann til þess að átta sig á því, hver þróunin hefur verið í þeim málum. Í lok heimskreppunnar á fjórða áratugnum var sjávarútvegurinn mjög illa á sig kominn og afleiðingin varð sú, að nær engin endurnýjun átti sér stað í allmögum ár og af skiljanlegum ástæðum var ekki um neina endurnýjun á fiskiskipaflotnum að ræða á styrjaldarárunum. Að lokinni styrjöldinni var því ástandið vægast sagt mjög slæmt að þessu leyti, þar sem fiskiskipaflotinn var gjörsamlega úreltur og nauðsyn á endurnýjun mjög knýjandi. Nú hafði það atvikast svo, að útgerðin hafði á styrjaldarárunum getað safnað í nokkra sjóði til þess að standa undir endurnýjun flotans. Þetta var ástæða þess mikla átaks, sem gert var í þessu efni á fyrstu árunum eftir styrjöldina þegar heita mátti, að allur togaraflotinn væri endurbýggður og meginhluti bátaflotans. Á sama tíma voru miklar framkvæmdir við uppbyggingu fiskvinnslunnar, einkum frystihúsanna, þar sem fyrirsjáanlegt var, að vinnsla aflans færí að mestu leyti fram á þeim vettvangi eftir að fiskurinn hafði að meginhluta til verið fluttur út ferskur á stríðsárunum og fyrst á eftir. Frá því þetta var, hefur uppbygging fiskiskipaflotans fylgt ákveðnu mynstri, sem einkennist af toppum og lægðum, ýmist vegna beinna aðgerða stjórnvalda eða fyrir áhrif aflaþróunar eða efnahagsþróunar.

Á árunum 1959 og 1960 bættust allmargir togarar í flotann, sem ýmist voru keyptir beint af ríkinu og seldir til útgerð-

armanna eða útgerðarfélaga víða um landið eða þá keyptir með ríkisábyrgð. Á þessum tíma var augljóslega kominn tími til þess að endurnýja að hluta þann togaraflota, sem keyptur hafði verið seitn á fimmáratugnum, en þá voru menn ennþá undir áhrifum góðra karfaveiða, sem stundaðar höfðu verið árin á undan við Grænland og Nýfundnaland. Gerð og stærð skipanna mótaðist af því. Næst gerðist svo það, að sildveiðarnar glæddust mjög, meðal annars vegna nýrrar og betri veiðitækni, og þá hófst bygging sildveiðiflotans fyrri hluta sjóunda áratugsins. Sá afturkippur, sem kom í aflamagn og útflutningsverð á árunum 1966 og 1967 varð til þess, að mjög dró úr skipabyggingum og raunar allri fjárfestingu í sjávarútvegi. Það var ekki fyrr en árið 1970, að veruleg aukning varð hér á aftur, einkum að því er skipin snerti, en upp úr því hefst svo endurnýjun togaraflotans fyrir beinar aðgerðir stjórnvalda, sem náði hámarki á árinu 1973. Nokkur aukning varð einnig á þessum árum í fjárfestingu í fiskvinnslunni, en ekki nærri því eins mikil.

Fjármunamyndun í sjávarútvegi

Þessa þróun alla má rekja í tölum. Þegar liðið er á hlutfall fjármunamyndunar í sjávarútvegi af heildarfjármunamyndun í landinu, allt frá árinu 1950 og fram til ársins 1975, kemur í ljós, að á árabilinu 1950—1959 varð þetta hlutfall, að því er fiskveiðarnar snerti, að meðaltali 6,3% á ári en í fiskvinnslunni 5,4% eða samanlagt 11,7%. Á næstu árum þar á eftir, eða frá 1960—1967, þegar sildveiðarnar stóðu með hvað mestum blóma, jókst fjármunamyndun í fiskveiðum verulega og varð nú 8,5% af heildarfjármunamynduninni en í fiskvinnslunni lækkaði hlutfallið heldur og varð 5,2% eða alls 13,7%. Nú fór mjög að gæta erfiðleikanna, sem urðu af aflabrestinum á sildveiðum og verðhrunsins á mörkuðunum á árunum

1967 og 1968 og fjármunamyndunin datt niður allt fram á árið 1969, en þá var hlutfallið af heildarfjármunamynduninni 1,8% í fiskveiðum aðeins og 1,4% í fiskvinnslunni eða 3,2% alls. En batinn fór að segja til sín og 1970 verður mikil aukning einkum að því er snertir fiskveiðarnar og hófst þá tímabil skuttagaranna, sem stendur enn. Náði það hámarki, eins og áður segir, 1973, en þá varð hlutfall fjármunamyndunar í fiskveiðum af heildarfjármunamynduninni 19%, en í fiskvinnslunni 4,3% eða samtals 23,3%. Lækkaði það síðan 1974 í 13,8% í fiskveiðunum og 4,2% í fiskvinnslunni eða 18% í allt, og 1975 er það komið niður í 9,7% í fiskveiðunum og 4,4% í fiskvinnslunni, eða aðeins hærra en árið áður, og 14,1% í allt. Af þessu sést, að mikil sveifla verður í fjármunamyndun í fiskveiðiflotanum á þessum árum, en hins vegar verður aukningin í fjármunamyndun í fiskvinnslunni að mestu í samræmi við almenna aukningu fjármunamyndunar í landinu og hlutfallið hélt nærrí því óbreytt á þessu tímabili eða frá 4,2% í 4,4%.

Allan þennan tíma hefur það verið yfirlyst stefna ríkisstjórnna í landinu, að hinir hefðbundnu atvinnuvegir, þ. e. a. s. landbúnaður og sjávarútvegur, skyldu njóta sérstakra kjara í sambandi við fjármögnun framkvæmda. Hefur þetta vafalaust haft mikla þýðingu fyrir uppyggingu sjávarútvegsins og einkum skipastólsins. Þar hefur verið beitt ýmsum aðferðum til þess að atvinnuvegurinn gæti notið sérstakra kjara, svo sem ríkisábyrgðum fyrir lánum, sem gátu numið allt upp í 90% af byggingarkostnaði skipa en á seinni árum 80%, eða lánveitingum af sömu stærð. Þá hafa vextir og lánstími verið allmikið hagstæðari en gerist almennt. Þetta hefur verið unnt að gera m. a. vegna þess, að sjávarútvegurinn sjálfur hefur lagt til Fiskveiðasjóðs hluta af útflutningsgjaldi, sem staðið hefur undir verulegum hluta af lán-

veitingum til sjávarútvegsins, og stundum hefur komið jafnmikið fjármagn á móti úr ríkissjóði. Staða Fiskveiðasjóðs og möguleikar hans til þess að veita sjávarútveginum hagstæð lán, hefur þó mjög breytzt á undanförnum árum. Stafar það einkum af því, að eftirspurn eftir lánum hefur orðið svo gífurlega mikil, að fjárstreymi inn í sjóðinn eftir þeim leiðum, sem áður getur, var langt frá því að nægja til þess að fullnægja þeirri eftirspurn. Varð því að leita eftir lántökum fyrir sjóðinn. Og vegna vaxandi erfiðleika á því að afla fjár innanlands hefur sifellt orðið að leita eftir meira og meira fjármagni erlendis frá. Siðstu 4 árin hefur hlutur erlends fjármagns Fiskveiðasjóðs verið um helmingur.

Fróðlegt er að athuga hver þróun hefur orðið í fjármunaeign í sjávarútvegi, mælt sem hlutfall af þjóðarauði og eru þá einkafjármunir, þ. e. íbúðir og einkabílar, ekki taldir með. Árið 1963 var þetta hlutfall 16,5% og óbreytt árið 1964 en þar á eftir fór það lækkandi jafnt og þétt og komst niður í 12,2% 1971. Árið 1973 hækkar það svo aftur í 14,6% og árið 1974 kemst það í 15,5%, en það er síðasta árið, sem tölur eru til um þetta. Samkvæmt því sem áður er sagt um þróun fjármunamyndunar, er aukningin langt um meiri í fiskiskipum heldur en í fiskvinnslustöðvum. Má heita, að mælt á föstu verðlagi hafi fjármunaeign í fiskiskipum tvöfaldast frá því á árunum 1969 og 1970 en á sama tíma hefur hún aukizt um 30% í fiskvinnslunni.

Fróðlegt er einnig að bera saman þróun fjármunaeignarinnar í sjávarútveginum á fyrrgreindu tímabili annars vegar og hins vegar framleiðsluverðmætið, einnig á föstu verðlagi. Á tímabilinu frá 1963 og fyrstu árin þar á eftir fylgist þessi þróun nokkurn veginn að og er þó framleiðsluverðmætisaukningin heldur meiri heldur en aukningin í fjármunaeigninni. Gætir þar mest aukins síldarafla á þessum ár-

um. Síðan snýst hvort tveggja við, fjármunaeignin minnkar og framleiðsluverðmætið minnkar, hið síðar nefnda fram til 1968 en fjármunaeignin fram til 1969, en þetta snýst við 1970. Upp úr því hefst hin mikla fjárfesting í fiskveiðiflotanum og lítið eitt seinna einnig í fiskvinnslustöðvunum, þannig að frá árinu 1969 og fram til ársins 1975 varð, eins og áður segir, aukning í fjármunaeign í fiskveiðiflotanum rúmlega 100% en 30% í fiskvinnslustöðvum eða samanlagt um 77%. En aftur á móti snýst þá alveg við þróumin í framleiðslumagninu og fer það lækkandi til ársins 1972, og er þá komið niður í 92 á móti 100 árið 1969, hækkar síðan upp í 98 og 99 árin 1973 og 1974 og 102 árið 1975. Greinilegt er af þessu, að fyrri hluta sjóunda áratugsins leiðir aukning í fjármunaeign sjávarútvegsins til verulegrar aukningar í framleiðslu, sem aftur staðnar þegar aflinn minnkar síðari hluta áratugsins, en þrátt fyrir gífurlega aukningu fjármunamyndunar í sjávarútveginum á fyrrihluta áttunda áratugsins, þess áratugs, sem við nú lifum, hefur orðið mikil hlufallsleg rýrnun á framleiðsluverðmæti miðað við fjármunamynduna í sjávarútveginum. Það má sem sé heita, að yfir heildina litil þá hafi framleiðslan staðið í stað á tímabilinu eftir 1969. Einmitt á þessum árum gerðist nokkuð, sem skipti sköpum, en það var hin mikla hækkun á verðlagi margra útflutningsafurða sjávarútvegsins. Ef framleiðsluverðmætið er mælt á föstu gengi á þessu tímabili, kemur í ljós, að á árunum eftir 1969 verður nánast stökkbreyting í verðlagi, fyrst fram til 1971 og svo aftur frá 1972 til 1974. Þrátt fyrir stöðnum í framleiðslumagninu á þessum árum, eins og áður segir, nær þrefolduðust útflutningstekjurnar á föstu gengi frá 1969 til 1974, en lækkunin kom svo 1975 um 10%. Þetta voru áhrif almennar efnahagsþróunar í heiminum, sem leiddi til mikillar verðhækkunar á matvælum, verð-

vísitala útflutningsteknanna á föstu gengi varð þannig nær 100% hærri en hún hafði verið hæst snemma á sjöunda áratugnum. Að þetta skyldi þróast svo verður að kalla mikla heppni og algjöra tilviljun, að það skyldi gerast einmitt á þeim árum, sem við þurftum mest á því að halda vegna þess að framleiðslumagnið jókst ekki, heldur minnkaði.

Við kunnum nú betri skýringu á orsökum þessarar stöðnunar í framleiðslunni, en við gerðum í upphafi áratugsins, þó okkur væri að vísu þá fullvel kunnugt um það, að síldarstofninn hafði gjörsamlega þurrkast út. Þá lá beinast við að auka nýtingu botnifiskastofnanna og þegar hafizt var handa að undirbúa endurnýjun togaraflotans kringum 1970 var einmitt við það miðað. Hægt var farið af stað en brátt tók sú þróun á sig mynd stökkbreytingar, þegar ákveðið var að veitt skyldi ríkisábyrgð fyrir 80% af kaupverði skipanna. Í fyrstu var að vísu talið, að ekki yrði um að ræða nema í mesta lagi 20 skip, enda ekki talin þörf á meiru, en þegar svo var komið, að unnt var að fá ríkisábyrgð fyrir 80% af kaupverðinu og auk þess lán úr Byggðasjóði fyrir 5%, þá voru ekki nema 15% eftir, sem eigandinn þurfti að leggja fram sjálfur og jafnvel sú upphæð fékkst oft að láni hjá ýmsum sjóðum og viðskiptaaðilum. Mátti heita, að mönnum væri bökstaflega ýtt út í það að kaupa togara með því að mismuna svo mjög lánsfé og lánskjörum því engin önnur skip en togarar fengu notið svo góðra kjara og yfirleitt engin önnur fjárfesting í sjávarútvegi. Á þriggja ára tímabili, 1973 til 1975, bættust 48 togarar í flotann. Nú mætti spyrja hver þáttur Fiskveiðasjóðs hafi verið í þessu máli. Fram að 1970 hafði Fiskveiðasjóður ekki veitt lán til togarakaupa, heldur hafði ýmist verið um bein kaup ríkisins að ræða og endursölu til útgerðaraðila eða ríkisábyrgð fyrir allt að 90% af kaupverðinu. Í lok ársins 1970 var ákveðið, að Fiskveiðasjóður skyldi

einnig veita lán til togarakaupa enda yrði sjóðnum séð fyrir fjármagni til þess. Þegar svo alda skuttogarakaupanna reis og það var yfirlýst stefna ríkisstjórnarinnar með veitingu 80% ríkisábyrgða og lána úr Byggðasjóði, að stutt skyldi að byggingu þessara skipa var ekki annað fyrir Fiskveiðasjóð að gera en veita nauðsynleg lán, sem var í því falið að yfirtaka hin erlendu lán að 2/3 af kaupverði skipanna og lengja þau síðan úr 8 í 15 ár og síðar 20 ár og nú í 18 ár.

Of stór fiskveiðifloti

Eins og kom fram í tölunum um fjármunamyndunina, sem nefndar voru áðan, þá var greinilegt, að hér var skotið langt yfir markið. Hér var það ríkisvaldið, sem markaði ótvíraett stefnuna, og er raunar gott dæmi um það hversu stórar skyssurnar geta orðið, þegar sterkt miðstjórnarvald ræður ferðinni. Þegar á árinu 1972 munu hafa legið fyrir upplýsingar um það, að fiskistofnanir væru í mikilli hættu og knýjandi nauðsyn væri á því að draga úr sókninni. Þrátt fyrir þetta var haldið áfram að ýta undir stórlega aukna togaramíði og virðist það augljóst nú, eins og áður segir, að mjög var þar ofgert, þannig að þeir miklu fjármunir, sem í þetta voru látnir og meginhlutinn af þeim tekinn að láni erlendis, hafa ekki leitt til neinnar aukningar á framleiðslunni, þó að hækkað verðlag hafi aftur á móti bætt þar um.

Það var ekki fyrr en seint á árinu 1975 og raunar varla fyrr en á þessu ári, sem gerðar voru alvarlegar ráðstafanir til þess að snúa þessari þróun við, þegar hætt var að veita ríkisábyrgð til togaramíði. Ætla má, að mönnum hafi orðið nokkur lærdómur af þessari reynslu, ekki sízt þegar nú er komið í ljós eftir þeim skýrslum, sem fyrir liggja um fiskistofnana, að ástand þeirra er enn verra en haldið var 1972 og nauðsyn þess að draga úr sókninni enn brýnni en áður. Það er því augljóst mál,

að tilgangslaust er að beina fjármagni í aukningu fiskiskipastólsins fyrst um sinn, þar sem fyrirsjáanlegt er, að það fjármagn getur ekkert gefið af sér, því sá floti, sem fyrir er, getur veitt meira magn en talið er óhætt að taka af helztu fiskistofnum.

Við stöndum því frammi fyrir því nú að hafa byggt of stóran flota þannig að jafnvel eðlileg endurnýjun þessa flota er of mikil miðað við stærð fiskistofnanna, sem veiða á. Þetta er ekki ósvipað og við höfum staðið frammi fyrir áður, þó aldrei í eins miklum mæli. Við höfum á örskömmum tíma byggt mjög stóran flota, svo við vöxt, að það nægir til margra ára og hindrar raunverulega eðlilega endurnýjun tæknilega séð. Það er afar mikilvægt fyrir alla tækniprórun slíks flota, að honum sé haldið við jafnt og eðlilega, þannig að sífellt komi inn þær tæknilegu nýjungar og breytingar, sem verða á öllum tínum. Þetta er einmitt ein hættan við það að hafa byggt svo stóran flota á svo skömmum tíma.

Það, sem hér hefur verið sagt um byggingu og fjárfestingu skipastólsins, á ekki nema að nokkru leyti við um fiskvinnsluna. Sá þáttur sjávarútvegsins varð greinilega nokkuð á eftir í uppbyggingunni og enda þótt vafalaust sé um það að ræða á nokkrum stöðum, að ráðið hafi verið í of miklar framkvæmdir miðað við möguleika til hráefnisöflunar, þá eru framkvæmdir viða á því stigi, að mjög óhagkvæmt er að þær stöðvist, og því æskilegt að hægt verði að halda þeim áfram og ljúka verkinu. En það er einnig komið að því, að dregið verði úr þessum framkvæmdum. Þegar lokið verður þeim brýnustu framkvæmdum, sem nú eru í gangi, má gera ráð fyrir því, að fiskvinnslan hafi nægra afkastagetu til þess að anna því magni, sem búast má við, að flotinn geti borið á land og því ekki tilefni til að auka afkastagetuna.

Nú er von að menn spyrji, hvort sú stefna í fjárfestingamálum sjávarútvegs-

ins, sem ráðið hefur á undanförnum áratugum hafi verið óskynsamleg. Ekkert einhlítt svar er til við því. Þó verður að segja, að á meðan aukning á framleiðslumagni, þegar yfir lengri tíma er litið, svaraði nokkuð til þess fjármagns, sem sett var í sjávarútveginn þá var réttlætanlegt að beina fjármagni þangað. Það verður þó að hafa í huga, að mismunun í kjörum lánsfjár eftir atvinnuvegum er óeðlileg og getur leitt til misnotkunar á fjármagni.

Á seinni árum, eða eftir 1969/70 hefur aftur á móti orðið sú breyting, sem hlýtur að knýja okkur til alvarlegra hugleiðinga um þessi mál, þegar það er orðið ljóst, að gífurleg aukning í fjármunaeign í sjávarútveginum leiðir ekki til neinnar framleiðsluaukningar og allar líkur á að svo verði áfram enn um hríð ef það, sem nú er bezt talið vitað um fiskistofnana reynist rétt.

Af því, sem hér hefur sagt verið, er augljóst, að fjárfestingarsjóðir og lánareglur hafa verið notuð til stjórnunar í sjávarútveginum um langt skeið. Yfirleitt hefur sú stefna miðað að því að beina fjármagni til atvinnugreinarinnar bæði beint og einnig óbeint með því að nota forgangskjör við lánveitingar úr fjárfestingarsjóðum sjávarútvegsins. Enginn vafi er á því, að þetta hefur ýtt mjög undir uppbyggingu í greininni. Breyttar aðstæður krefjast breyttrar stefnu. Eins og hægt er að stuðla að uppbyggingu í sjávarútveginum með beitingu fjárfestingarsjóða, þegar það getur átt við, ætti einnig að vera hægt að draga úr uppbyggingu með beitingu sömu sjóða, þegar aðstæður eru þannig. Þetta hefur raunar þegar verið gert með því að afnema ríkisábyrgðir á togarakaupum erlendis frá og einnig verður óhjákvæmilegt að gera hvort tveggja að draga úr framkvæmdum við mannvirkni fiskvinnslunnar og byggingu nýrra skipa, þar sem taka verður upp mun strangari skömmtun á því takmarkaða fjármagni, sem fjárfestingarsjóðir hafa til ráðstöfunar.

Verðjöfnunarsjóðurinn

Ég vík nú að verðjöfnunarsjóðnum. Það er kunnara en frá þurfi að segja, að eitt af aðaleinkennum sjávarútvegsins birtist í því annars vegar, að aflasveiflur geta verið tíðar og miklar og svo er einnig um verðsveiflur á mörkuðum. Við þessum fyrirbrigðum hafa menn brugðizt á svip-aðan hátt, þ. e. með því að stofna til jöfnunarsjóða. Hugmyndin er sú að safna í sjóði, sem unnt væri að grípa til þegar á bjátaði annað hvort vegna aflaleysis eða verðfalls. Aflatryggingarsjóðurinn er eldra fyrirbæri og varð til seitn á fimmra áratugnum og má segja að hinn mikli veiðibrestur á síldarvertíðinni 1945 hafi orðið kveikjan að hugmynd þess sjóðs. Um hann verður ekki rætt hér.

Verðjöfnunarsjóður fiskiðnaðarins varð til miklu seinna, og um hann ætla ég að ræða. Segja má, að upphaf Verðjöfnunarsjóðsins hafi verið verðfallið á fiskmörkuðunum seitn á árinu 1966 og á árunum 1967. Þá var mönnum þegar orðið ljóst, að slíkar verðsveiflur gátu haft afar óheppileg áhrif, ekki aðeins á fiskvinnsluna heldur á allan sjávarútveginn og þar með á allt efna-hagskerfið. Ekki eingöngu þegar verðið féll heldur einnig þegar miklar verðhækkanir urðu, sem færðu heilum greinum stórlega auknar tekjur. Það var því mikils um vert að finna leið til þess að reyna að skapa hér jafnari þróun. Þegar á árinu 1967 hafði verið stofnaður verðbótasjóður til þess að greiða verðbætur með frystum fiski og var þar um að ræða framlag úr ríkissjóði. Áður hafði verið reynt að koma á verðjöfnun með því að setja fram hugmynd um það að taka kúfinn af mikilli verðhækku, sem orðið hafði nokkru áður, en við það gátu menn þá ekki sætt sig. Hins vegar horfði málid nokkuð öðruvísi við þegar svo var komið, að verðlag hafði lækkað mjög mikið og framlag af almannafé gat orðið til þess að taka sárasta broddinn af þeim verðlækkunum. Árið 1969 voru svo sett lög um Verðjöfnunarsjóð

fiskiðnaðarins, en í fyrstu grein þeirra laga segir svo, að hlutverk sjóðsins sé að draga úr áhrifum verðsveiflna, er verða kunna á útflutningsafurðum fiskiðnaðarins. Fyrstu tekjur þessa sjóðs voru leifar af Verðbótasjóðnum frá 1967 og fé, sem varð til af gengismun á sjávarafurðum við gengislækkunina 1967. Hugmyndin með sjóðsstofnuminni var hins vegar samkvæmt hlutverki því, sem skilgreint er í lögunum, að láta hann verka til beggja handa, þ. e. a. s. þegar verðið hækkaði mikið þá yrði greitt í sjóðinn en þegar um mikla verðlækkun yrði að ræða þá yrði greitt úr sjóðnum. Um þetta voru settar meginreglu í lögini og var þar gert ráð fyrir því að greiða mætti allt að 50% af verðhækkun, sem yrði á þeim afurðum fiskiðnaðarins, sem lögini næðu til. Þetta fé skyldi renna til viðkomandi deildar í sjóðnum, en á sama hátt var gert ráð fyrir því að greiða mætti úr sjóðnum allt að 50% af verðlækkun sem yrði. Síðar voru þessi hlutföll hækkuð í 75%. Upphaflega var ætlunin, að verðbreytingar skyldu eingöngu miðast við reynslu undanfarinna þriggja ára en þegar til kom þá töldu menn óhákvæmilegt, að tekið yrði einnig tillit til afkomu framleiðslunnar.

EKKI hefur Verðjöfnunarsjóðurinn náð til allra afurða sjávarútvegsins en þó til hinna þýðingarmestu og hafa verið stofnadar deildir fyrst fyrir frystar fiskafurðir, og nær hún til nær allra tegunda af frustum fiski. Þá kom saltfiskurinn og nær sú deild til óverkaðs saltfisks og saltaðra ufsaflaka og loks deild fyrir afurðir loðnuveiðanna, þ. e. mjöl og lýsi, og væntanlega verður nú einnig sett á stofn sérstök deild fyrir skreið. Hingað til hefur það ekki þótt tímabært vegna þeirrar miklu óvissu, sem verið hefur á skreiðarmörkuðum allt frá árinu 1967, að borgarastyrjöldin geisaði í Nígeríu, sem er aðalmarkaður fyrir skreið.

Segja má, að Verðjöfnunarsjóðurinn sé í eðli sínu almennt hagstjórntærki, þ. e.

a. s. honum er ætlað að hafa þau áhrif að draga úr ofþenslu, sem orðið geti í sjávarútveginum sem afleiðing af skyndilegum eða miklum verðhækkunum á afurðum sjávarútvegsins. Hann á líka að jafna á milli ára, eða milli tímabila, þar sem í sumum greinum sjávarvöruframleiðslunnar getur verið um tíðar sveiflur að ræða og oft verulega miklar frá ári til árs, og á þetta sennilega einkum við um mjöl og lýsi. Höfum við reynslu af því undanfarin 3-4 ár.

Pó er það svo, að beiting Verðjöfnunarsjóðsins getur leitt til aukningar á sókn í vissa fiskistofna. Beiting sjóðsins jafnar verðsveiflurnar og hjálpar til að halda fiskverðinu stöðugu og halda því uppi, þegar um er að ræða lækkandi verðlag, sem mundi ella leiða til lækkandi fiskverðs. Ekki er hægt að segja að beita megi Verðjöfnunarsjóðnum markvisst til áhrifa á sóknina, en með því að jafna sveiflurnar þá hefur hann vissulega slik áhrif þegar yfir lengri tíma er litið. Gott dæmi um þetta eru sennilega loðnuveiðarnar undanfarin ár. Þegar verðið hefur verið mjög hátt á mjöli eða lýsi, hefur stærri floti dregið að þeim veiðum enda þótt greitt hafi verið í Verðjöfnunarsjóðinn. Þegar verðlag hefur hins vegar lækkað svo mjög, að greiða hefur orðið úr Verðjöfnunarsjóðnum til að halda hráefnisverðinu uppi, hefur það orðið til þess, að fleiri hafa stundad að þessar veiðar en ella mundi verið hafa.

Þegar litið er á afkomu sjávarútvegsins og greiðslur í eða úr Verðjöfnunarsjóðnum settar í samhengi við hana frá því að sjóðurinn tók til starfa á árinu 1970, þá kemur eftirfarandi í ljós.

Ef tekin eru hvort tveggja veiðar og vinnsla saman, þá var það þannig 1970, að brúttóhagnaður í hlutfalli við fob-verðmæti var 13,8% og á því ári námu greiðslur í verðjöfnunarsjóð 4,1%, þannig að tæplega fjórði hlutinn af samanlögðum hagnaði og verðjöfnunarsjóðsgreiðslum rann til Verðjöfnunarsjóðs. Það ár greiddu

allar greinarnar þrjár, þ. e. freðfiskur, saltfiskur og mjöl og lýsi til sjóðsins. Á árinu 1971 kom þetta þannig út, að í heild var brúttóhagnaður í hlutfalli við fob-verðmæti 10,4% og greiðslur í sjóðinn 6,1%, þannig að það hlutfall, sem fór til Verðjöfnunarsjóðsins af brúttóhagnaðinum varð meira en einn þriðji hluti eða til muna meira en hafði verið 1970. Einnig á þessu ári greiddu allar greinarnar í Verðjöfnunarsjóð.

Árið 1972 varð hér nokkur breyting á. Í stað þess að greiða í sjóðinn þá kom nú til greiðslna úr sjóðnum fyrir allar greinarnar en brúttóhagnaður í hlutfalli við fob-verðmæti nam á því ári 9,4%, en greiðslur úr sjóðnum voru 1% af fob-verðmæti. Á árinu 1973 varð afkoman mjög góð, brúttóhagnaður talinn í hlutfalli við fob-verðmæti 14,1% fyrir veiðar og vinnslu og á því ári greiddu allar greinarnar einnig í Verðjöfnunarsjóð og námu greiðslurnar 3,3% af fob-verðmæti. Nú var um verulega minni hluta að ræða, sem rann til Verðjöfnunarsjóðs, eða aðeins rúmlega $\frac{1}{6}$ af brúttóhagnaðinum. Verð-

lækkanir, sem urðu á árinu 1974, höfðu þau áhrif á Verðjöfnunarsjóð, að til greiðslu kom bæði úr freðfiskdeildinni og lýsis- og mjöldeildinni, en hins vegar var haldið áfram að greiða inn í saltfiskdeildina, enda hækkaði saltfiskverð enn á því ári. Í heild leit dæmið þannig út, að greiðslan í Verðjöfnunarsjóð nam 0,1% en brúttóhagnaður í hlutfalli af fob-verðmæti var talinn 8,6% á veiðum og vinnslu. Og svo loks árið 1975, vegna óhagstæðra rekstrarskilyrða í lok ársins, kom til verulegra greiðslna úr freðfiskdeildinni en innstæða vegna loðnuafurða var nær uppurin og um lítilsháttar greiðslu var að ræða inn í sjóðinn fyrir saltfisk. Heildarútkoman var þannig, að brúttóhagnaður var talinn 6,9% en greiðsla úr Verðjöfnunarsjóðnum 2,9% af fob-verðmæti. Hygg ég að segja megi, að sé grannt skoðað þá hafi áhrif Verðjöfnunarsjóðsins fyrri hluta þessa tímabils verið talsverð til þess að draga úr þenslu í efnahagskerfinu en telja má einnig að hin mikla verðbólga, sem hér hefur geisað síðari hluta tímabilsins, hafi mjög dregið úr áhrifum sjóðsins í þessu tilliti.

Ingimundur Sigurpálsson:

Herinn og hágkerfið

Efnahagsleg áhrif varnarliðsins

Eftirfarandi grein er prófritgerð við viðskiptafræðipróf frá Háskóla Íslands á sl. hausti. Ritgerðin birtist hér nokkuð stytt.

1.0 SÖGULEGT YFIRLIT

1.1. Koma varnarliðsins.

Þegar heimsstyrjöldin síðari er í algleymingi, hefst saga Keflavíkurflugvallar með því, að bandarískt herlið steig hér á land 7. júlí árið 1941 samkvæmt herverndarsamningi, sem gerður var milli Íslands og Bandaríkjanna 1. júlí það ár. Næstu árin byggði bandaríski herinn stóran herflugvöll á Miðnesheiði skammt frá Keflavík, og unnu einkum bandarískir hermenn að framkvæmdum. Samkvæmt ákvæðum í fyrrgreindum verndarsamningi hvarf meginhluti herstyrks bandamanna af Íslandi, þegar styrjöld lauk, en jafnframt hófust samningar milli Íslendinga og Bandaríkjamanна um framtíð Keflavíkurflugvallar. Flugvöllurinn hafði nú öðlazt mikilvægt hlutverk sem millilandaflugvöllur fyrir norðanvert Atlantshaf, auk þess sem hann hafði mikla þýðingu fyrir Bandaríkjaman, að því er varðaði flugsamgöngur milli Bandaríkjanna og bandarískra hersveita á meginlandi Evrópu.

Herverndarsamningurinn frá 1941 féll úr gildi 7. október 1946, og var þá jafnframt gerður samningur þess efnis, að Keflavíkurflugvöllur yrði afhentur Ísland-

ingum til eignar ásamt öllum mannvirkjum þar. Þá var Bandaríkjastjórn leyfð nauðsynleg starfsemi til að halda uppi flugsamgöngum milli Bandaríkjanna og herliðs þeirra í Íþýzkalandi næstu sex mánuði, en að þeim tíma liðnum skyldi allt bandarískt herlið hverfa af landinu, og varð sú raunin 8. apríl 1947.

Hefst nú nýtt tímabil í sögu Keflavíkurflugvallar, þegar Bandaríkjastjórn semur við bandarískt flugfélag um rekstur flugvallarins. Verður að telja, að það hafi verið gert samkvæmt óskum íslenzkra stjórnavalda, þó að engar staðfestar heimildir hafi fundist fyrir því, að Íslendingar hafi þar átt nokkurn hlut að máli. Brátt var hafizt handa um margvíslegar framkvæmdir á flugvellinum til þess að uppfylla þær kröfur, sem gerðar voru, til að millilandaflugvélar gætu haft þar viðkomu. Byggt var flugvallarhótel, flugvöllurinn bættur og sköpuð aðstaða fyrir margs konar þjónustu. Áætlað er, að um 12 milljónum dollara hafi verið varið til framkvæmda á Keflavíkurflugvelli á þessum árum. Fyrst í stað var starfsliðið að mestu leyti bandarískt, en þó störfuðu þar jafnframt allmargir Íslendingar, og var hluti þeirra þjálfaður í að taka við flugum-

ferðarstjórn. Smám saman fjöldaði íslenzku starfsliði á Keflavíkurflugvelli, og var svo komið í árslok 1950, að um 370 Íslendingar unnu þar við margvísleg störf.

Umferð um flugvöllinn jókst mjög örtnæstu árin, og varð Keflavíkurflugvöllur reglulegur viðkomustaður á ferðum flugvéla yfir Atlantshaf. Svo sem vænta má, höfðu Íslendingar allmiklar tekjur af þjónustu við erlend flugfélög, einkum af olíusölu og lendingargjöldum, svo og af annarri bjónustu, sem bundin er við ferðir flugvéla. Þannig námu gjaldeyristekjur Íslendinga af Keflavíkurflugvelli 33,8 milljónum króna á árinu 1950.

1.2. Undirskrift varnarsamningsins.

Íslendingar gerðust aðilar að Norður-Atlantshafsbandalaginu við stofnun þess 24. ágúst 1949. Eins og nafnið ber að nokkru leyti með sér, var upphaflegt hlutverk bandalagsins að tryggja varnir aðildarlanda sinna á norðanverðu Atlantshafi. Fyrir hönd Atlantshafsbandalagsins tóku Bandaríkjameinir að sér að gera ráðstafanir til varnar Íslands samkvæmt varnarsamningi, sem var undirritaður milli Íslands og Bandaríkjanna 5. maí 1951. Íslendingar skyldu láta í té aðstöðu í landinu, sem báðir aðilar yrðu ásáttir um að nauðsynleg væri, og skyldi það háð samþykki íslenzkra stjórnvalda, hversu margir menn væru í varnarliðinu og hverrar þjóðar þeir væru. Þá var einnig kveðið afdráttarlaust svo á, að ekkert ákvæði þessa samnings skuli skyrt þannig, að það raski úrslitaákvörðun Íslands yfir íslenzkum málefnum. Stjórnvöld beggja landanna geta hvor um sig farað fram á endurskoðun samningsins hvenær sem er, og leiði slík málaleitan ekki til samkomulags innan sex mánaða, getur hvor aðili um sig sagt samningnum upp. Fellur hann þá úr gildi tólf mánuðum síðar. Samningnum fylgdi viðbætir, þar sem nákvæm grein er gerð fyrir réttarstöðu og eignum Bandaríkjaliðs á Íslandi.

Með varnarsamningnum hefst nýr þátt-

ur í sögu Keflavíkurflugvallar, þar sem miklar framkvæmdir höfust þar með komu varnarliðsins til Íslands. Verður nánar greint frá þeim síðar. Í upphafi var aðalframkvæmd þessara verka í höndum bandaríks fyrirtækis, en fyrir áeggjan íslenzkra stjórnvalda var stofnað íslenzkt félag, Sameinaðir verktakar, sumarið 1951, og skyldi það annast þær framkvæmdir, sem Íslendingum yrðu faldar. Á næsta ári var Sameinuðum verktökum tryggð með samningum framkvæmd allra þeirra verka á vegum varnarliðsins, sem þeir hefðu bolmagn til að annast, og jókst þátttaka þeirra ört.

Vorið 1954 voru ýmsar breytingar gerðar á framkvæmd varnarmála með samningum þar að lútandi. Ákveðið var, að hinir erlendu verktakar hættu störfum sínum með öllu, en í þeirra stað kæmi nýtt fyrirtæki, Íslenzkir aðalverktakar. Stofnað var félag um fyrirtækið með 25% eignaraðild ríkisstjórnar Íslands, 50% eignaraðild Sameinaðra verktaka og 25% eignaraðild hlutafélagsins Regins. Fengu nú Íslenzkir aðalverktakar öll þau verk í hendur, sem þeir voru færir um að leysa af hendi, og fór þá jafnhliða fram þjálfun íslenzkra verkamanna, svo að þeir gætu leyst erlenda verkamenn af hólmi. Þá var einnig lögð rík áherzla á, að fullt tillit yrði tekið til þarfa íslenzkra atvinnuvega, þannig að dregið yrði úr framkvæmdum varnarliðsins, þegar eftirspurn væri mikil eftir vinnuafli innanlands, og þær fremur auknar, þegar framboð vinnuafls yrði meira en eftirspurninni næmi. Vert er að geta þess, að nokkrar umræður og ádeilur hafa gosið upp öðru hverju um þá sérstöku aðstöðu, sem Íslenzkum aðalverktökum er tryggð. Undrast menn þá einkum, að íslenzka ríkið hafi ekki eitt og sjálft tekið að sér þær framkvæmdir, sem fram hafa farið á vegum varnarliðsins, í stað þess að veita einkaaðilum hlutdeilda í einokunaraðstöðunni með aðild þeirra. Engar breytingar hafa þó farið

fram á þeirri skipan mála, sem að framan var rædd, og hefur framkvæmd varnar-málanna verið á þeim grundvelli síðan.

28. mars 1956 samþykkti Alþingi þings-ályktunartillögu, þar sem svo var fyrir mælt, að þegar yrði hafin endurskoðun á varnarsamningnum. Gert var ráð fyrir því, að Íslendingar tækju sjálfir við gæzlu og viðhaldi varnarmannvirkja — þó ekki hernaðarstörfum — og að herinn hyrfi úr landi. Næðist ekki samkomulag um þessa breytingu, yrði málínu fylgt eftir með uppsögn samkvæmt 7. gr. varnarsamningsins. Í framhaldi af þessari samþykkt Alþingis fóru fram viðræður í Reykjavík í nóvembermánuði 1956 af hálfu ríkisstjórna Íslands og Bandaríkjanna um varnarsamninginn frá 1951. Niðurstöður þeirra viðræðna voru á þann veg, að talin var þörf á áframhaldandi dvöl varnarliðsins á Íslandi samkvæmt ákvæðum varnarsamningsins. Var því ákveðið, að viðræðum um endurskoðun varnarsamningsins, að því er varðaði brotflutning varnarliðsins, yrði ekki haldið áfram að sinni. Hins vegar var ákveðið, að komið skyldi á fót fastanefnd í varnarmálum Íslands, sem ekki væri skipuð fleiri en þremur fulltrúum frá hvorri ríkisstjórn, og átti hlutverk nefndarinnar einkum að vera fólgíð í athugun á varnarþörfum Íslands og Norður-Atlantshafssvæðisins. Á grundvelli þessa samkomulags var fastanefndin skipuð í árslok 1957, en að því er bezt verður vitað, hefur fastanefndin aldrei skilað álti (heimild: Varnarmáladeild utanríkisráðuneytisins).

1.3. Aitburðir síðustu ára.

Frá því að þingsályktunartillagan um endurskoðun varnarsamningsins var samþykkt árið 1956, hafa engar ákvarðanir verið teknar af hálfu Alþingis um skipan varnarmála. Það var ekki fyrr en árið 1971, sem íslenzk stjórnvöld hreyfðu málínu aftur. Með stjórnarskiptunum, sem urðu það ár, kom fram yfirlýsing í mál-

efnasamningi nýju ríkisstjórnarinnar, sem kvað svo á, að varnarsamningurinn við Bandaríkjastjórn frá 1951 skyldi tekinn til endurskoðunar eða uppsagnar í því skyni, að varnarliðið hyrfi frá Íslandi í áföngum.

Ekki höfðu þau mál verið til lykta leidd, begar gengið var til Alþingiskosninga vor-íð 1974. Með stjórnarskiptunum, sem urðu í kjölfar kosninganna, var gert samkomulag milli ríkisstjórna Íslands og Bandaríkjanna, sem undirritað var í Reykjavík 22. október 1974. Var þáverandi ástand heims-mála, svo og öryggismála Íslands og þeirra ríkja, sem aðild eiga að Atlantshafbanda-laginu, talið slíkt, að enn væri þörf fyrir þá aðstöðu, sem varnarliðið hefur notið á Íslandi samkvæmt ákvæðum varnarsamningsins. Þá var einnig samið um fækkun liðsmanna varnarliðsins á þann hátt, sem báðar ríkisstjórnirnar hafa komið sér saman um. Innan hæfilegs tíma eiga íslenzkir starfsmenn, er þá hafa öðlazt til þess nægilega starfshæfni og þjálfun, að taka við til-teknum störfum á vegum varnarliðsins, sem bandarískir starfsmenn gegna nú. Hins vegar myndu Bandaríkin ekki leitast við að ráða til starfa eða halda í vinnu fleiri bandarískum eða íslenzkum starfs-mönnum en aðstæður réttlættu, og kynnu þeir því að breyta fjölda starfsmanna og skipulagi starfsgreina á vegum varnarliðsins innan ákvæða 3. og 4. gr. varnarsamningsins frá 1951.

Með samningnum skuldbinda Bandaríkjamenning sig ennfremur til að byggja íbúðarhúsnaði innan hins umsamda svæðis, er nægi til að hýsa þær fjölskyldur varnarliðsmanna, sem rétt eiga á slíku húsnæði. Þessar byggingarframkvæmdir skulu háðar nauðsynlegum fjárveitingum svo og því, hvort nauðsynlegt efni og íslenzk vinnafl er fyrir hendi. Á meðan ekki hefur verið lokið við byggingu þessa íbúðarhúsnaðis, skal bandarískum hernaðaryfir-völdum heimilt að annast milligöngu fyrir hönd þeirra starfsmanna, er búa utan hins umsamda svæðis, með það fyrir augum að

tryggja hæfilegt húsnæði, sanngjarna húsaleigu og hæfilega leiguskilmála.

Eftir því sem fjárveitingar leyfa, skuldbinda Bandaríkjumenn sig enn til að gera þær ráðstafanir, sem báðir aðilar koma sér saman um, til að aðskilja á raunhæfan hátt starfrækslu farþegaflugstöðvarinnar og rekstur þann og aðstöðu, sem varnarliðið sjálft hefur með höndum á hinu umsamda svæði. Jafnframt mun ríkisstjórn

Bandaríkjanna leitast við að láta í té tiltekinn búnað, sem á 10 ára tímabili muni skapa þá aðstöðu á Keflavíkurflugvelli, að hún fullnægi kröfum Alþjóðaflugmálastofnunarinnar (I.C.A.O.) fyrir flugrekstur samkvæmt flokkun nr. II. Samkomulag það, sem hér er getið um, öðlaðist gildi þann dag, er það var undirritað, og er nú þegar byrjað á ýmsum framkvæmdum á grundvelli þess.

Tafla 2-1. Tekjur af varnarliðsviðskiptum skv. greiðslujafnaðarskýrslum i þús. kr. (gengi: 1 dollar = 16,26 kr.).

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
I. <i>Tekjur samtals</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Kaup varnarl. á kr.	1.149	25.159	34.455	17.542	56.328	58.500	52.625	48.541
2. Kaup Am.Express á kr.	—	—	1.951	7.953	7.058	5.040	3.446	5.147
3. Tekjur Ísl. aðalverktaka	—	—	—	—	39.528	52.182	29.098	114.325
4. Tekjur annarra verktaka	7.903	29.885	176.735	153.074	117.199	74.052	25.065	642
5. Hreinar tekjur olíufélaga	1.639	631	1.160	18.742	18.912	31.117	19.443	18.369
6. Tekjur skipafélaga	—	—	—	—	4.459	10.620	—	—
7. Aðrar tekjur (ýmsir aðilar) ..	—	4.984	887	13.262	8.153	741	1.431	1.826
II. <i>Útgjöld v/varnarliðsins</i>	—	—	—	—	—	—	—	—
III. <i>Hreinar tekjur</i>	10.691	60.659	215.188	210.573	251.637	232.252	131.108	188.850
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
I <i>Tekjur samtals</i>	—	168.566	185.120	169.965	145.722	109.006	132.860	168.843
1. Kaup varnarl. á kr.	56.955	32.942	37.089	46.942	42.763	34.438	48.454	51.479
2. Kaup Am.Express á kr.	5.032	7.690	10.585	15.138	14.373	12.861	12.861	11.349
3. Tekjur Ísl. aðalverktaka	90.255	83.430	101.836	80.633	61.706	31.788	41.641	77.592
4. Tekjur annarra verktaka	—	5.983	—	1.121	—	—	—	—
5. Hreinar tekjur olíufélaga	19.006	11.544	18.162	16.276	19.300	21.951	15.886	19.300
6. Tekjur skipafélaga	—	5.121	2.634	4.910	2.260	4.162	5.674	4.536
7. Aðrar tekjur (ýmsir aðilar) ..	1.305	21.856	14.814	4.945	5.320	3.806	8.344	4.587
II. <i>Útgjöld v/varnarliðsins</i>	—	30.796	43.154	23.089	30.650	11.723	15.886	12.113
III. <i>Hreinar tekjur</i>	172.553	137.770	141.966	146.876	115.072	97.283	116.974	156.730
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
I. <i>Tekjur samtals</i>	246.826	177.363	184.255	236.387	261.119	302.337	371.898	397.199
1. Kaup varnarl. á kr.	65.105	53.690	51.609	60.292	80.535	87.707	136.714	159.266
2. Kaup Am.Express á kr.	12.113	15.707	20.520	25.333	30.991	33.219	20.308	7.967
3. Tekjur Ísl. aðalverktaka	101.446	51.690	61.040	93.966	66.438	100.584	116.226	87.771
4. Tekjur annarra verktaka	15.138	11.707	13.495	15.723	18.373	16.975	28.828	29.788
5. Hreinar tekjur olíufélaga	23.837	19.414	14.796	7.951	18.731	23.885	23.560	57.153
6. Tekjur skipafélaga	24.601	21.121	16.633	21.268	25.235	18.650	31.544	41.365
7. Aðrar tekjur (ýmsir aðilar) ..	4.586	4.034	6.132	11.854	20.816	21.318	14.718	13.889
II. <i>Útgjöld v/varnarliðsins</i>	17.788	24.276	22.747	28.292	20.780	34.519	38.975	38.097
III. <i>Hreinar tekjur</i>	229.038	153.087	161.478	208.095	240.339	267.818	332.923	359.102

Heimild: Hagfræðideild Seðlabanka Íslands, Fjármálatíðindi, janúar–maí 1958 og júlí–desember 1960.

Tafla 2-2. Heildarútgjöld varnarliðsins 1951–1959, skipt á einstaka útgjaldaliði samkvæmt skýrslum varnarliðsins í þús. kr. (gengi: 1 dollar á 16,26 kr.).

I. Rekstrar- og viðhaldskostnaður:

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1. Innlend vörukaup	—	—	6.504	8.904	10.576	16.648	13.523	22.182	24.522
2. Greiðslur til verktaka	—	—	4.887	5.500	5.184	10.455	6.731	17.637	15.976
3. Launagreiðslur	—	—	24.376	21.925	31.795	33.974	36.325	40.436	42.697
4. Ýmislegt	—	—	2.692	4.204	5.202	6.779	9.033	5.515	8.096
5. Olíufélöginn	—	—	14.410	15.383	18.285	19.289	30.178	25.553	30.369
6. Eimskipafélagið	—	—	6.756	5.913	5.744	8.139	10.011	4.624	7.841
Alls	8.344	37.920	59.625	61.829	76.786	95.274	105.801	115.947	129.501

II. Framkvæmdakostnaður:

1. Kaup á vörum, þjónustu	—	—	14.420	13.130	7.983	3.758	811	2.220	1.696
2. Sameinaðir verktakar	—	—	104.371	76.977	76.361	56.522	21.815	642	—
3. Íslenzkir aðalverktakar	—	—	—	—	26.294	68.641	29.764	125.808	88.738
4. Launagreiðslur	—	—	62.452	73.459	32.190	21.632	4.219	—	—
5. Olíufélöginn	—	—	6.420	16.173	9.075	3.530	—	—	—
6. Eimskipafélagið	—	—	4.897	3.345	173	—	—	—	—
7. Ýmislegt	—	—	—	—	—	—	1.682	—	—
Alls	—	4.759	192.560	183.084	152.076	154.083	58.291	128.670	90.434

III. Heildarútgjöld 8.344 42.679 252.185 244.913 228.862 249.357 164.092 244.617 219.935

Heimild: Hagfræðideild Seðlabanka Íslands, Fjármálatíðindi, janúar–maí 1958 og júlí–desember 1960.

2.0. TEKJUR AF VARNARLIÐS- VIÐSKIPTUM

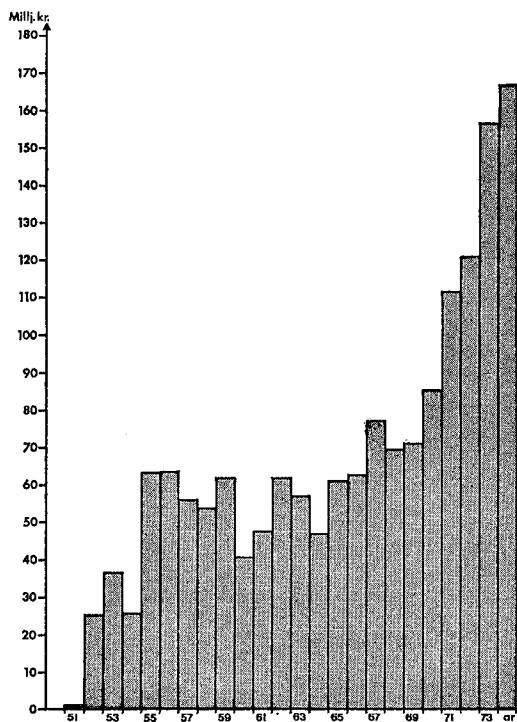
2.1. Samanburður og mat á tekjum.

Telja verður gjaldeyristekjur Íslendinga af dvöl varnarliðsins hér allmiklar, þar sem svo til öll útgjöld þeirra eru greidd í erlendum gjaldeyr. Á töflu 2—1 eru sýndar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum samkvæmt greiðslujafnaðarskýrslum. Ef tafla 2—1 er borin saman við töflu 2—2, sem sýnir útgjöld varnarliðsins á Íslandi og skiptingu þeirra á útgjaldaliði, er allmikill munur þar á milli, og á hann sér ýmsar orsakir.¹⁾ Þar ber fyrst að nefna, að greiðslur færast oft á milli ára. Meginástæða þess er einkum síu, að varnarliðið telur útgjöldin til gjalda á öðrum tíma en gjaldeyrisviðskipti við Seðlabankann fara fram, enda eiga varnarliðið og verktakar þess allmiklar innstæður í íslenzkum krónum til þess að mæta tímabundnum

¹⁾ Ekki hefur tekizt að afla nýrrri gagna um heildarútgjöld varnarliðsins, sem skipt er á einstaka útgjaldaliði, en frá árinu 1959.

greiðslum. Þá má í annan stað nefna, að nokkur hluti útgjaldanna hefur verið greiddur af þeim hluta mótvirðisfjárá, sem Bandaríkjastjórn hefur fengið til ráðstöfunar hér á landi. Í þriðja og síðasta lagi hafa íslenzkir aðilar fengið að ráðstafa hluta af tekjum sínum af varnarliðsviðskiptum til ákveðinna útgjalda erlendis án þess að skila gjaldeyrinum til Seðlabankans. Hér er einkum um að ræða tekjur olíufélaga, sem varíð er til vörukaupa og annarra útgjalda þeirra erlendis, og tekjur Eimskipafélags Íslands. Þá ber einnig að gæta þess, að í tölu Seðlabankans eru jafnframt innifaldar tekjur af viðskiptum við aðra aðila en varnarliðið, sem fram fara á Keflavíkurflugvelli, svo sem nokkur hluti tekná af erlendum flugfélögum (heimild: Fjármálatíðindi, janúar-apríl 1956, bls. 18–19.).

Pegar meta skal hreinar gjaldeyristekjur Íslendinga af varnarliðsviðskiptum, verður að taka tillit til þess gjaldeyris, sem Íslendingar hafa fengið til ráðstöfunar, en ekki verið skilað til Seðlabankans. Þá verð-

Mynd 2-1: Kaup varnarliðsins og American Express á ísl. krónum (1\$ = 16,26).

ur einnig að taka tillit til beinna útgjaldar, sem íslenzkir aðilar hafa orðið fyrir og greitt hafa með erlendum gjaldeyri. Þannig verður að draga ólukaup erlendis frá vergum sölutekjum ólífelaganna og kaup á vélum og byggingarvörum erlendis frá vergum tekjum verktaka.

Eins og fram kemur í texta með töflu 2-1, eru allar tölur sýndar á föstu gengi (1 dollar = 16,26 kr.). Er það gert til þess að sjá, hvaða breytingar hafa orðið á viðskiptum við varnarliðið milli ára. Þó er vert að hafa í huga, þegar hinir einstöku liðir eru bornir saman milli ára, að liðir 1 til 7 sýna hreinar tekjur á tímabilinu 1951—1959, enda eru engar tölur gefnar í floknum útgjöld vegna varnarliðsins (II). Hins vegar sýna liðir 2, 4 og 7 vergar tekjur tímabilið 1960—1974, og

kemur því flokkurinn útgjöld vegna varnarliðsins til frádráttar vergum tekjum, þegar hreinar tekjur af varnarliðsviðskiptum eru fundnar. Stafar þessi mismunur af því, að gögn þau, sem fyrir lágu, buðu ekki upp á sams konar sundurliðun fyrir tímabilið 1951—1959 og verið hefur síðan. Á það ekki að skipta máli, nema þegar hinir einstöku liðir eru bornir saman milli tímabilanna tveggja, en hreinar tekjur eru að sjálfsögðu alltaf sambærilegar.

2.2. Kaup á íslenzkum krónum.

Ýmsa merkilega hluti má lesa út úr töflu 2-1. Lítum fyrst á kaup varnarliðsins og American Express Co. á íslenzkum krónum. Eins og fram hefur komið, á varnarliðið innstæður í íslenzkum krónum til þess að mæta tímabundnum greiðslum svo og launagreiðslum til íslenzkra starfsmanna. Svipaða sögu er einnig að segja um American Express Co., en sú stofnun sér þó um alhliða bankaþjónustu við varnarliðsmenn, enda rekin af varnarliðinu sjálfu, og sér hún m. a. um gjaldeyrisviðskipti varnarliðsmanna, b. e. kaup heirra á íslenzkum krónum, sem síðan fara væntanlega til ýmissa útgjalda innanlands. Þó verður að telja, að einhver hluti viðskipta varnarliðsmanna eigi sér stað í dollurum, enda er sá gjaldmiðill jafnan talinn traustur. En svo framarlega sem íslenzkir viðskiptavinir varnarliðsmanna taka ekki hliðarspor af laganna braut og láti ekki undir höfuð leggjast að selja gjaldeyrisbönkunum dollara sína, má gera ráð fyrir, að þau viðskipti verði metin sem útflutningstekjur undir annan lið en varnarliðið, nettó, og verður því að telja slík viðskipti sem óbeinrar útflutningstekjur af varnarliðinu. En hvernig sem því er varið, væri fróðlegt að athuga hverjar breytingar eru á innstæðum fyrrgreindra aðila í íslenzkum krónum, og eru þar sýndar með stöplaritinu á mynd 2-1.

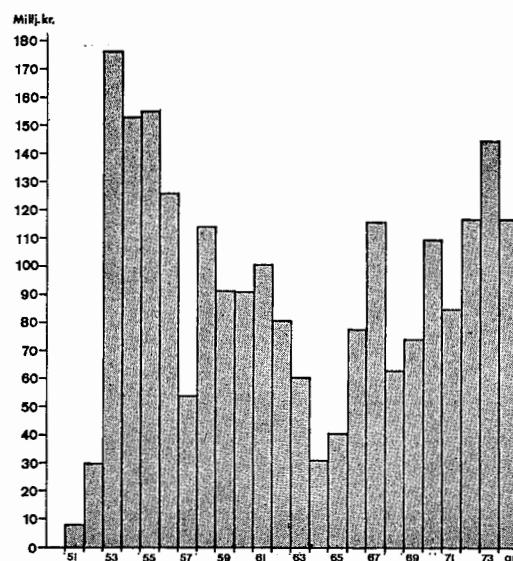
Ljóst er, að nokkrar sveiflur eru á innstæðum varnarliðsins og American Ex-

press Co. á íslenzkum krónum, en þó eru þær mun meiri hjá varnarliðinu. Ekki verður annað sagt en ýmsar spurningar vakni, þegar litið er á myndina, og á þar einkum hlut að máli aukningin frá 1970. Hins vegar verður fátt um svör, þar sem svo til engin haldbær gögn eru fyrir hendi, og væri því örðugt að komast að niðurstöðu, sem vit væri í. Þó er vert að geta þess, að athugað var, hvort samband gæti verið á milli krónukaupanna og fjölda útlendinga á vegum varnarliðsins á hverjum tíma, þar sem allnákvæmar tölur lágu fyrir um fjölda útlendinga í þjónustu varnarliðsins og skyldfólks þeirra. Þá var enn fremur athugað, hvort samband gæti verið á milli krónukaupanna og framkvæmda á vegum varnarliðsins, sem óbeint koma fram í töflu 2—1 og sýndar eru með stöplariti á mynd 2—2. Í skemmu máli verður sagt, að ekki hafi fundizt neitt marktækt samband þar á milli.

2.3. Tekjur verkata.

Á mynd 2—2 eru sýndar tekjur íslenzkra aðalverktaka og annarra verkata. Gera verður ráð fyrir því, að meginhluti tekna verkatakenna sé sprottinn af ýmsum framkvæmdum og að nokkru af viðhaldsþjónustu, sem þeir láta varnarliðinu í té. Sé þannig litið á málín, má skýra hinar miklu tekjur verkata fyrstu ár varnarliðsins hér á landi sem miklar framkvæmdir við nýbyggingar á vegum þess, enda hlaut koma varnarliðsins að hafa slíkt í för með sér. Þá má segja, að framkvæmdir á vegum varnarliðsins hafi náð hámarki árið 1953, en frá þeim tíma og fram til ársins 1965 dregur jafnt og þétt úr þeim. Þó verður undantekning þar á árið 1957. Líklegt er, að sá mikli samdráttur, sem þá verður á framkvæmdum, eigi einkum rót sína að rekja til þeirrar óvissu, sem var um áframhaldandi dvöl varnarliðsins hér á landi eftir samþykkt Alþingis 28. mars 1956 og getið var um í kafla 1.2.

Ef litið er á tímabilið 1953—1965 í

Mynd 2-2: Tekjur Íslenzkra aðalverktaka og annarra verkata (1 \$ = 16,26).

heild, er líklegt, að hinn jafni samdráttur framkvæmda stafi einkum af þeim tilmælum íslenzkra stjórnvalda, þar sem farið var fram á það við varnarliðið, að það drægi úr eftirspurn sinni eftir vinnuafli og hagræði framkvæmdum sínum í samræmi við þarfir íslenzks atvinnulífs. Væri þá jafnframt líklegt, að sveiflurnar frá 1965 til 1974 stæðu í einhverjum tengslum við tilmæli íslenzkra stjórnvalda. Fróðlegt væri að athuga, hvernig til hefur tekizt, og ættu tölur um atvinnuleysi að koma að einna mestum notum. En erfitt er um vik, þar sem nákvæm skráning atvinnulausra á öllu landinu fór fyrst fram árið 1969. Ennfremur rýrir það gildi athugunarinnar, að hvort tveggja latti menn til að skrá sig: hlutfallslega lágar atvinnuleysisbætur (miðað við það, sem síðar varð) og takmörkuð vitneskja um greiðslur atvinnuleysisbóta. Verður því raunhæft gildi slikrar athugunar vandséð.

Hin mikla aukning, sem verður á tekjum verkata frá 1966, á sér eflaust margar orsakir. Þar má meðal annars nefna, að auk nýrra framkvæmda koma til ýmsar

endurbætur og aukið viðhald. Verður slíkt að teljast eðlilegt, þar sem aukinn fjöldi mannvirkja þarfnað vaxandi viðhalds, jafnframt því sem vaxandi kröfur leiða til margs konar endurbóta.

2.4. Tekjur olíu- og skipafélaga.

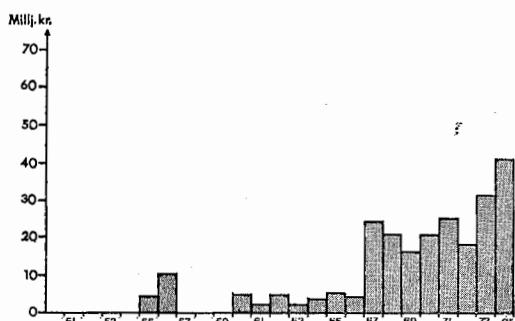
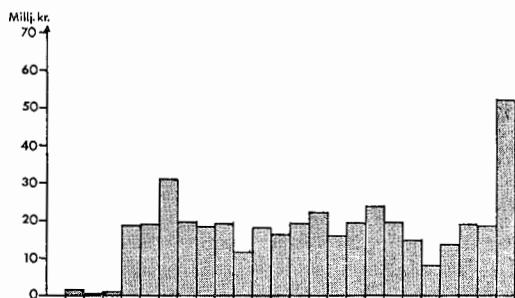
Hreinar tekjur olíufélaga virðast tiltölulega jafnar, ef litioð er á mynd 2—3a. Einkum eru það þó topparnir 1956 og 1974 svo og lægðirnar 1960 og 1970, sem stinga nokkuð í stúf. Tekjur skipafélaga virðast hins vegar mjög óreglulegar samkvæmt mynd 2—3b. Þá er jafnframt eftirtektarvert, ef þessar tvær myndir eru bornar saman, að tekjur olíufélaga eru mun meiri en tekjur skipafélaga. Er munurinn raunar meiri en sjá má af myndunum, því að mynd 2—3a sýnir hreinar tekjur olíufélaga annars vegar, en mynd 2—3b vergar tekjur skipafélaga hins vegar. Þó valda

þessar misjöfnu forsendur ekki eins miklu mun og ætla mætti í fljótum bragði, því að kostnaður við flutningana, sem koma ætti til frádráttar vergum tekjum skipafélaga, er vandmetinn. Væri því ekki svo fráleitt að bera saman tekjur þessara félaga bess vegna.

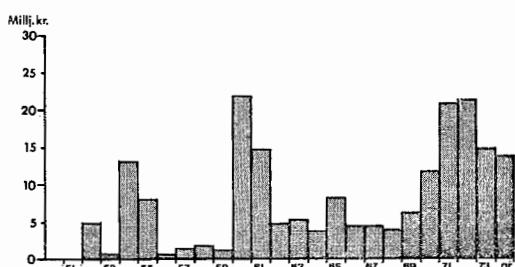
En raunverulegt gildi samanburðarins felst þó einkum í því að bera saman hlutfall hreinna tekna og veltu hjá hvorum, félögum um sig, og mætti svo nota þær marktlör til að kanna áhrif tekjuaukans á verðlagningu félaganna á vörum og þjónustu á innlendum markaði. Búast mætti við að aukinn hagnaður hefði verðlækkun í för með sér, og væri fróðlegt að sjá, hvort hlutfallsleg verðlækkun væri hin sama hjá hvorum tveggja félögum. En hér er um viðamikið verk að ræða, sem hægara er um að tala en úr að leysa. Verða því þessum hugleiðingum ekki gerð frekari skil, enda var þeirra fremur getið til umhugsunar.

2.5. Aðrar tekjur.

Nokkrar sveiflur koma fram á liðnum aðrar tekjur (ýmsir aðilar). Ekki er þó ástæða til að fara mörgum orðum um

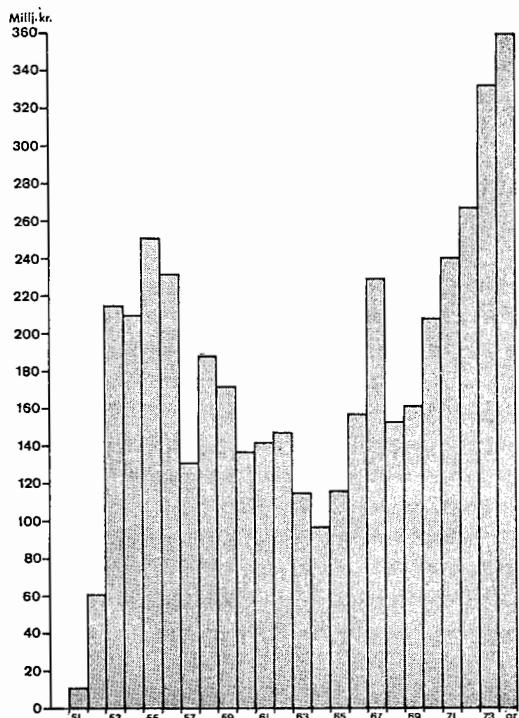

Myndir 2-3a og 2-3b: Hreinar tekjur olíufélaga (að ofan) og tekjur skipafélaga (að neðan). (1 \$ = 16,26).

Mynd 2-4: Aðrar tekjur (ýmsir aðilar) (1 \$ = 16,26).

hann, þar sem hér er um mjög óverulegan hluta af tekjum varnarliðsviðskipta að ræða. Ef miðað er við fast gengi (1 dollar = 16,26 kr.), eru tekjurnar að jafnaði 8.417 kr. eða rétt rúm 4% af hreinum meðaltekjum.

Mynd 2-5: Hreinar tekjur af varnarliðsviðskiptum. (1 \$ = 16,26).

Ekki eru sveiflurnar af meiri stærðargráðu en svo, að þegar þær eru í hámarki árið 1960, eru þær tæp 16% af hreinum tekjum þess árs og tæp 8% árið 1972, þegar þær eru næstmestar. Hins vegar eru aðrar tekjur í lágmarki árið 1956 og eru þá 0,3% af hreinum tekjum. Undir þennan lið falla einkum útgjöld varnarliðsins til ýmissa aðila, sem taka að sér einstök og lítilsháttar verk, er til falla, enda bera fjárhæðirnar þess að nokkru leyti vott.

2.6. Hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum.

Hreinar gjaldeyristekjur Íslendinga af viðskiptum við varnarliðið hafa verið allbreytilegar að magni til, eins og sjá má á mynd 2-5. Ýmsar ástæður liggja þar að baki, enda hafa þær, sem kunnar eru,

verið raktar hér að framan. Verður nú vikið frá þessari almennu lýsingu á tekjum af varnarliðsviðskiptum og reynt að gera grein fyrir þeim í víðara samhengi með því að kanna hlutdeild þeirra í heildargjaldeyristekjum Íslendinga.

3.0. HLUTDEILD VARNARLIÐSVIÐSKIPTA Í GJALDEYRISTEKJUM

3.1. *Hlutdeild i heildargjaldeyristekjum.*

Þó að almennt megi segja, að tölulegar upplýsingar um stöðu efnahagsmála síðustu áratugi séu litlar að vöxtum, óareiðanlegar og óaðgengilegar, á það að takmörkuðu leyti við um gjaldeyrismálín frá 1951 til 1974. Peim hluta efnahagsmálanna hafa Fjármálatíðindi gert allgóð skil meginhluta tímabilsins, en seinni árin hefur enn fremur birzt greinargott yfirlit í þessum eftirfarandi upplýsingar að mestu við þessar heimildir.

Eins og fram hefur komið, er litið á varnarliðsviðskiptin sem milliríkjaviðskipti, þar sem allar tekjur Íslendinga af þeim viðskiptum eru greiddar með erlendri mynt: bandarískum dollurum. Er því fróðlegt að athuga, hver hlutdeild varnarliðsviðskipta er í heildargjaldeyristekjum þjóðarinnar, en upplýsingar um þau efni er að finna í greiðslujafnaðarskýrslum.

I töflu 3-1 er að finna hlutfallslega skiptingu heildargjaldeyristekna Íslendinga. Þjónustutekjur af varnarliðsviðskiptum eru dregnar frá útflutningstekjum af þjónustu og þær sýndar sérstaklega. Eru því flokkarnir þessir: (i) útflutningstekjur af vörum, (ii) útflutningstekjur af þjónustu (annari en þjónustu við varnarliðið), (iii) framlög án endurgjalds, (iv) fjármagnshreyfingar frá útlöndum og (v) hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum.

Eins og fram kemur í töflunni, er hlutdeild gjaldeyristekna af varnarliðsviðskiptum allbreytileg frá ári til árs. Þó má al-

Tafla 3-1. Hlutfallsleg skipting heildargjaldeyristekna 1951–1974.

	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)
	Útflutnings- tekjur af vörum	Útflutnings- tekjur af bjónustu (annarri en varnarliðið)	Fjármagns- hreyfingar Framlög án endurgjalds	Fjármagns- hreyfingar frá útlöndum	Hreinar gjaldeyris- tekjur af varnarliðs- viðskiptum	Gjaldeyris- tekjur alls
	%	%	%	%	%	%
1951	63,30	13,70	11,70	10,50	0,80	100,00
1952	83,70	15,50	7,00	9,30	8,60	100,00
1953	52,70	13,70	7,80	9,30	16,50	100,00
1954	61,37	13,99	0,91	8,77	14,96	100,00
1955	57,31	15,07	0,24	12,26	15,12	100,00
1956	60,76	15,60	—	12,50	11,14	100,00
1957	59,86	16,13	—	16,55	7,46	100,00
1958	60,79	16,12	—	13,10	9,99	100,00
1959	53,34	16,01	—	21,75	8,90	100,00
1960	54,82	18,04	—	20,22	6,92	100,00
1961	60,54	20,17	1,66	10,27	7,36	100,00
1962	56,66	23,17	2,09	12,08	6,00	100,00
1963	58,69	23,88	0,45	12,61	4,37	100,00
1964	59,43	24,63	0,05	12,69	3,20	100,00
1965	60,62	26,52	—	9,49	3,37	100,00
1966	57,73	25,68	—	12,60	3,99	100,00
1967	44,46	29,70	—	19,51	6,33	100,00
1968	40,71	30,54	—	24,13	4,62	100,00
1969	48,01	28,21	—	18,33	4,45	100,00
1970	55,96	30,53	—	8,61	4,90	100,00
1971	45,33	27,17	—	23,05	4,45	100,00
1972	51,87	25,07	0,06	18,54	4,46	100,00
1973	57,88	21,21	3,23	13,60	4,08	100,00
1974	52,68	20,82	0,10	22,87	3,53	100,00

mennt segja, að hlutdeildin sé einna mest tímabilið 1952—1959, en hámarki nær hún árið 1953. Síðan fer hlutdeild varnarliðsviðskiptanna í heildargjaldeyristekjum minnkandi svo til jafnt og þétt fram til ársins 1963, en frá þeim tíma er hún nokkuð jöfn, ef undan er skilið árið 1967, þegar vöruútlutningur minnkandi um tæp 30%, einkum vegna minnkandi aflamagns og verðfalls á íslenzkum sjávarafurðum erlendis.

3.2. Hlutdeild í viðskiptatekjurum.

Lántökur erlendis, bæði lántökur einka-aðila og opinberra aðila, eru verulegur hluti fjármagnshreyfinga frá útlöndum og er því vafasamt að telja fjármagnshreyfingar frá útlöndum til gjaldeyristekna, ef lítið er til langs tíma. Þar sem fjármagnshreyfingar frá útlöndum eru töluverður

hluti heildargjaldeyristekna, er því einnig vafasamt, hversu raunhæft er að miða gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum við heildargjaldeyristekjur.

I greiðslujafnaðarskýrslum er lítið á hreinar tekjur af varnarliðsviðskiptum sem bjónustutekjur. Tekjur af útflutum vörum og bjónustu eru svo nefndar viðskiptatekjur: gjaldeyristekjur af útflutum vörum og bjónustu. Hér er um að ræða gjaldeyristekjur af innlendum framleiðsluþáttum, og er því mun raunhæfara að miða gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum við viðskiptatekjur. Samkvæmt þessu er hlutfallsleg skipting viðskiptatekna sýnd í töflu 3—2. Miðað er við sömu flokkun og í töflu 3—1 innan þeirra marka, sem viðskiptatekjur setja, og eru því flokkarnir þessir: (i) útflutningstekjur af vörum, (ii) útflutningstekjur af bjónustu (ann-

Tafla 3-2.
Hlutfallsleg skipting viðskiptatekna
1951–1974.

(i)	(ii)	(iii)	(iv)
Útflutnings- tekjur af vörum varnarliðið)	Útflutnings- tekjur af bjónustu	Hreinar (annarri en gjaldeyris- tekjur af varnarliðið)	Viðskipta- tekjur við varnarliðs- viðskiptum
%	%	%	%
1951	81,41	17,58	1,01
1952	71,26	18,49	10,25
1953	63,52	16,57	19,91
1954	67,95	15,49	16,56
1955	65,49	17,23	17,28
1956	69,44	17,83	12,73
1957	71,73	19,33	8,94
1958	69,95	18,56	11,49
1959	68,17	20,45	11,38
1960	68,72	22,61	8,67
1961	68,74	22,90	8,36
1962	66,01	27,00	6,99
1963	67,51	27,46	5,03
1964	68,11	28,22	3,67
1965	66,98	29,30	3,72
1966	66,05	29,38	4,57
1967	55,23	36,90	7,87
1968	53,65	40,26	6,09
1969	58,79	35,76	5,45
1970	61,23	33,41	5,36
1971	58,90	35,31	5,79
1972	63,74	30,80	5,48
1973	69,59	25,50	4,91
1974	68,39	27,04	4,59
			100,00

arri en bjónustu við varnarliðið) og (iii) hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum.

Þar sem hlutdeild fjármagnshreyfinga frá útlöndum í heildargjaldeyristekjum var tiltölulega jöfn og framlög án endurgjalds óveruleg, eru breytingar á hlutdeild gjaldeyristekna af varnarliðsviðskiptum í viðskiptatekjum svipuð því, sem fram kom, þegar miðað var við heildargjaldeyristekjur. Eins og búast mátti við, eru hlutfallstölurnar nokkru hærri, og sýna þær enn betur, hver þýðing gjaldeyristekna af varnarliðsviðskiptum er.

3.3 Hlutdeild i bjónustutekjum.

Úr því sem komið er, væri ekki úr vegi

Tafla 3-3.
Hlutfallsleg skipting bjónustutekna
1951–1974.

(i)	(ii)	(iii)
Útflutnings- tekjur af bjónustu	Hreinar gjaldeyris- tekjur af varnarliðs- viðskiptum	Þjónustu- tekjur alls
%	%	%
1951	94,58	5,42
1952	64,34	35,66
1953	45,41	54,59
1954	48,32	51,68
1955	49,92	50,08
1956	58,34	41,66
1957	68,36	31,64
1958	61,76	38,24
1959	64,26	35,74
1960	72,28	27,72
1961	73,26	26,74
1962	79,44	20,56
1963	84,53	15,47
1964	88,50	11,50
1965	88,73	11,27
1966	86,54	13,46
1967	82,42	17,58
1968	86,86	13,14
1969	86,77	13,23
1970	86,17	13,83
1971	85,92	14,08
1972	84,90	15,10
1973	83,85	16,15
1974	85,49	14,51
		100,00

að takmarka viðfangsefnið enn frekar og kanna, hver hlutdeild varnarliðsviðskiptanna er í bjónustutekjum, og er hana að finna í töflu 3—3. Ekki var í þessu sambandi talin ástæða til að flokka útflutningstekjur af bjónustu frekar en gert hefur verið, og eru því flokkarnir tveir: (i) útflutningstekjur af bjónustu (annarri en bjónustu við varnarliðið) og (ii) hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum.

Með hliðsjón af töflu 3—3 má ljóst vera, að gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum eru allverulegur hluti af bjónustutekjum, og nema þær raunar meira en helmingi bjónustutekna árin 1953—1955. Ef litið er á breytingar á hlutdeild gjaldeyristekna af varnarliðsviðskiptum í þjón-

ustutekjam, eru þær að mestu í samræmi við það, sem áður var lýst, og er varla ástæða til að tíunda það frekar að sinni.

3.4. *Vegið meðaltal þriggja tímabila.*

Þegar meta skal, hve mikil áhrif varnarliðsviðskiptin hafa á gjaldeyristekjur Íslendinga, veltur niðurstaðan á því, hvað miðað er við. Bent hefur verið á þrenns konar forsendur, sem byggja má matið á, en telja verður samanburð við viðskiptatekjur þeirra raunhæfsta.

Til frekari glöggvunar eru hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum í hlutfalli við forsendurnar þrjár um gjaldeyristekjur dregnar saman í töflu 3—4. Hlutfallstölurnar eru byggðar á vegnu meðaltali þriggja tímabila: (i) 1951—1974, (ii) 1951—1962 og (iii) 1963—1974.

Tafla 3—4: *Hlutdeild varnarliðsviðskipta í gjaldeyristekjum ákveðin tímabil — vegið meðaltal.*

Hreinar gjaldeyristekjur af varnarliðsviðskiptum sem % af:

heildargjald-	viðskipta-	þjónustu-	
Tímabil	eyristekjum	tekjum	tekjum
1951—1974	4,62%	5,68%	16,02%
1951—1962	8,41%	5,95%	31,57%
1963—1974	4,19%	5,14%	14,44%

4.0. MANNAFLI Í ÞJÓNUSTU VARNARLIÐSINS

4.1. *Fjöldi starfsmanna.*

Langmestur hluti þeirra tekna, sem Íslendingar hafa af viðskiptum sínum við varnarliðið, er greiðsla fyrir vinnuafi, og er þar með komin skýringin á því, hvers vegna tekjur af varnarliðsviðskiptunum eru flokkaðar undir þjónustutekjur á greiðslujafnaðarskýrslum. Koma varnarliðsins og dvörl þess hér á landi hefur haft veruleg og mismunandi áhrif á vinnumarkaðinn, enda hafa að meðaltali um 1200 manns unnið á vegum varnarliðsins frá 1951 til 1974. Er þá eingöngu miðað við

starfsmenn varnarliðsins, verktaka þess og þjónustufyrirtæki, sem beinlínis vinna á vegum varnarliðsins, en ríkisstarfsmenn á vegum flugmálastjórnar, sölu varnarliðs-eigna, lögreglustjórans á Keflavíkurflugvelli o. fl., eru ekki taldir með. Í eftirfarandi hugleiðingum verður stuðzt við þessa skýrgreiningu.

Tafla 4—1 sýnir fjölda Íslendinga, sem starfar hjá varnarliðinu, verktökum þess og þjónustufyrirtækjum, sem beinlínis vinna á vegum varnarliðsins. Taflan er byggð á skýrslum varnarmáladeilda ut-anríkisráðuneytisins, og miðast tölurnar við talningu einn ákveðinn dag í mánuði hverjum. Þá er enn fremur sýnt meðaltal hvers árs um sig.

Eins og fram kemur í töflunni, voru 312 Íslendingar við störf á vegum varnarliðsins í ágústmánuði 1951. Fer þeim síðan fjölgandi, unz hámarki er náð seinni hluta ársins 1953. Þá dregur varnarliðið úr vinnuafslotkun sinni, og fer íslenzkum starfsmönnum í þjónustu þess að meðaltali fækkandi allt til ársins 1957, en það ár unnu að meðaltali 917 menn í þjónustu varnarliðsins. Árið eftir fjölgar svo um 40%, en hvort ástæðan er minni eftirspurn eftir vinnuafli innanlands eða aukin framkvæmdaþörf varnarliðsins, er vonlaust að gefa svar við, ekki hvað sízt vegna þess, að nákvæm skráning atvinnulausra á öllu landinu hefst ekki fyrr en í ársbyrjun 1969. Frá árinu 1959 verða mun minni sveiflur á milli ára, ef undan eru skilin árin 1964—1966, þegar óvenjumikil eftirspurn var eftir vinnuafli innanlands. Ef grannat er skoðað, kemur hins vegar í ljós, að allverulegar sveiflur eru milli einstakra mánaða mismunandi ára.

Meðalfjöldi íslenzkra starfsmanna í þjónustu varnarliðsins ár hvert tímabilið 1951—1974 er sýndur með stöplaritinu á mynd 4—1. Til samanburðar er þar jafnframt sýnt meðaltvinnuleysi á ári tímabilið 1969—1974, en þær tölur eru byggðar á skýrslum félagsmálaráðuneytisins.

Tafla 4-1.

Íslendingar, starfandi hjá varnarliðinu, verk-tökum þess og þjónustufyrirtækjum 1951-1974.

..... 1951 1952 1953 1954 1955

Janúar	-	383	1.450	2.362	1.713
Febrúar	-	367	1.639	2.316	1.701
Marz	-	396	1.868	2.412	1.762
April	-	416	2.141	2.295	1.659
Mai	-	465	2.701	2.138	1.850
Júní	-	466	2.898	2.317	2.139
Júlí	-	533	2.916	2.368	2.002
Ágúst	312	644	2.961	2.635	2.027
September	350	684	3.056	2.531	2.083
Október	346	755	3.019	2.382	2.000
Nóvember	359	866	2.956	2.192	2.004
Desember	355	876	2.751	2.055	1.761

Ársmeðaltal 344 571 2.530 2.334 1.892

1956 1957 1958 1959 1960

Janúar	1.581	773	1.233	897	972
Febrúar	1.791	758	1.257	936	949
Marz	1.743	777	1.293	909	925
April	1.720	792	1.374	881	906
Mai	1.704	770	1.485	905	931
Júní	1.652	727	1.532	982	994
Júlí	1.523	801	1.501	1.035	1.067
Ágúst	1.366	914	1.396	1.109	1.078
September	1.245	1.040	1.249	1.172	1.046
Október	1.212	1.112	1.099	1.154	993
Nóvember	1.195	1.248	1.070	1.135	995
Desember	930	1.294	960	1.071	986

Ársmeðaltal 1.472 917 1.287 1.015 1.069

1961 1962 1963 1964 1965

Janúar	1.016	1.037	980	821	770
Febrúar	1.051	1.050	977	781	777
Marz	1.058	1.033	987	771	776
April	1.072	1.043	1.041	766	809
Mai	1.085	1.062	1.095	773	904
Júní	1.072	1.185	1.215	779	984
Júlí	1.074	1.182	1.215	780	981
Ágúst	1.016	1.156	1.140	787	962
September	1.018	1.141	1.079	782	903
Október	1.091	1.080	993	757	897
Nóvember	1.090	1.084	933	759	877
Desember	1.033	1.032	874	763	865

Ársmeðtalal 1.056 1.090 1.044 777 875

1966 1967 1968 1969 1970

Janúar	873	*	949	993	1.095
Febrúar	875	*	969	1.046	1.103
Marz	873	*	943	1.050	1.098
April	871	*	950	1.049	1.086

Maí	870	*	993	1.109	1.152
Júní	904	*	1.067	1.176	1.225
Júlí	988	*	1.024	*	1.248
Ágúst	982	*	1.107	*	1.261
September		*	1.021	1.073	*
Október		*	1.009	982	1.126
Nóvember		*	992	1.025	1.138
Desember		*	966	1.034	1.111

Ársmeðaltal 904 997 1.010 1.089 1.154

1971 1972 1973 1974

Janúar	1.086	1.068	1.203	1.109
Febrúar	1.091	1.044	1.202	1.084
Marz	1.057	1.045	1.194	1.081
April	1.040	1.107	1.238	1.035
Mai	1.086	1.241	1.359	1.095
Júní	1.156	1.330	1.444	1.149
Júlí	1.169	1.364	1.505	1.184
Ágúst	1.156	1.339	1.357	*
September	1.133	1.262	1.243	1.087
Október	1.113	1.257	1.226	1.047
Nóvember	1.096	1.220	1.181	1.044
Desember	1.081	1.209	1.157	1.046

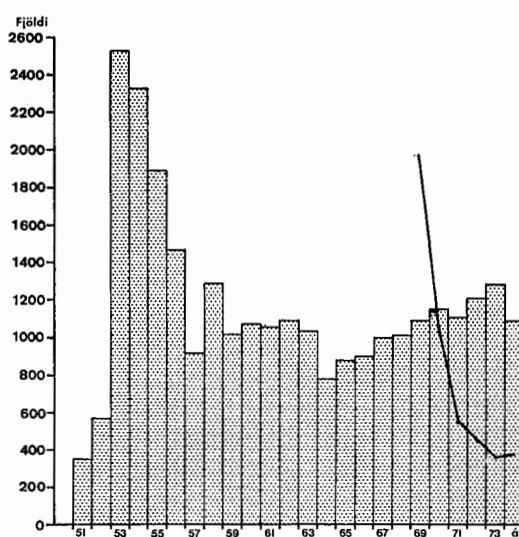
Ársmeðaltal 1.105 1.207 1.276 1.087

* = tölur um mannafla ekki fyrir hendi.

Heimild: Utanríksráðuneytið, varnarmáladeild.

Eins og þegar hefur komið fram, eru tölur um atvinnuleysi á öllu landinu, sem sambærilegar eru milli ára, ekki fyrir hendi frá 1951. Hins vegar eru tölurnar frá 1969 til 1974 sambærilegar með þeim fyrirvara, sem getið var um í grein 2.3., en þar sem þær spanna aðeins sex ára tímabil, verður örðugt að draga af þeim einhlitar ályktanir.

Ef fjöldi Íslendinga í þjónustu varnarliðsins er borinn saman við heildarmann-aflann í landinu, kemur í ljós, að hlutdeild varnarliðsins er 1,4% árið 1972. Sambærilegar tölur fyrir árið 1953 sýna hins vegar, að um 4,1% heildarmannaflans (samkvæmt áætluðum heildarmannafla 1953) hefur þá starfað í þjónustu varnarliðsins. Einkum er það tvennt, sem skýrir þennan mun milli áranna. Ber þar fyrst að nefna, að varnarliðið hefur dregið mjög úr vinnuafslnotkun sinni frá árinu 1953, þegar hún var í hámarki, og í öðru lagi hef-

Mynd 4-1: Íslendingar, starfandi hjá varnarliðinu, verktökum þess og þjónustufyrirtækjum 1951—1974.

ur mannaflinn aukizt um 43% frá 1953 til 1972. Sé hins vegar litið á seinstu ár, má almennt segja, að starfsmenn í þjónustu varnarliðsins séu um 10—15% af heildarmannaflanum í landinu, en ef samanburðurinn er takmarkaður við Reykjavíkur- og Reykjanessvæðið, eru starfs-

menn í þjónustu varnarliðsins um 2.0—2.5% mannaflans þar.

4.2. Vinnuveitendur, kyn og vinnustaður starfsmanna.

I töflu 4-2 er sýnd skipting starfsmanna í þjónustu varnarliðsins eftir vinnuveitendum, kyni og vinnustað, og miðast hún við mannafla í þjónustu varnarliðsins í októbermánuði 1973. 1226 manna starfsljóð í þjónustu varnarliðsins skiptist niður á 9 vinnuveitendur, og er varnarliðið sjálf (samkvæmt þeirri flokkun, sem hér er stuðzt við) helzti vinnuveitandinn með 58,2% mannaflans, en næstir koma Íslenzkir aðalverktakar með 29,5% mannaflans. Langmestur hluti mannaflans starfar því á vegum þessara tveggja vinnuveitenda eða samtals 87,7%, en hinna hluti mannaflans (12,3%) starfar svo á vegum 7 smærri vinnuveitenda.

Ef litið er á skiptingu eftir kyni, eru karlmenn í miklum meirihluta eða 81,4% mannaflans, og er því hlutdeild kvenna 18,6%. Vinnustaðir eru þrír: Keflavíkurflugvöllur, Hvalfjörður og Höfn í Hornafirði. Langmestur hlutinn vinnur á Keflavíkurflugvelli eða 98,2%, í Hvalfirði 0,7% og á Höfn í Hornafirði 1,1%. Ef litið

Tafla 4-2. Starfsmenn í þjónustu varnarliðsins, verktaka þess og þjónustufyrirtækja í október 1973, skipt eftir vinnuveitanda, kyni og vinnustað.

	Karlar			Konur				
	Kflv.	Hvfj.	Hofj.	Alls	Kflv.	Hvfj.	Hofj.	Alls
Varnarliðið	463	—	13	476	105	—	—	105
Iceland Exchange	51	—	—	51	81	—	—	81
Íslenzkir aðalverktakar	324	8	—	332	29	1	—	30
Keflavíkurverktakar	73	—	—	73	1	—	—	1
Style Center	1	—	—	1	2	—	—	2
Karl Árnason, restingarþjónusta ...	2	—	—	2	8	—	—	8
Hafsteinn Axelsson, sorphreinsun ..	2	—	—	2	—	—	—	—
P. Árnason & Propé, pökkun	22	—	—	22	—	—	—	—
Íslenska pökkunararfélagið	4	—	—	4	—	—	—	—
Olíufélagið h.f.	35	—	—	35	1	—	—	1
Samtals	977	8	13	998	227	1	—	228

Kflv. = Keflavíkurflugvöllur.

Hvfj. = Hvalfjörður.

Hofj. = Hornafjörður.

er á skiptinguna eftir kyni, vinna 97,9% karlmannna í þjónustu varnarliðsins á Keflavíkurflugvelli, 0,8% í Hvalfirði og 1,3% á Höfn í Hornafirði. Hins vegar er vinnustaður allra kvenna í þjónustu varnarliðsins bundinn við Keflavíkurflugvöll, ef undan er skilin ein, sem vinnur í Hvalfirði.

tekjur þeirra, sem vinna í þjónustu varnarliðsins, 32,1% hærri en meðalbrúttótekjur allra atvinnugreina í landinu (heimild: Framkvæmdastofnun ríkisins, áætlanaðeild: Tölulegar upplýsingar um mannfjölda og mannafla, október 1974). Megin-skýringin á þessum mismun felst að líkindum í því, að tölverður hluti varnarliðsvinnunnar fer fram í eftirvinnu.

4.3. Meðalbrúttótekjur.

Lítum nú á meðalbrúttótekjur þeirra, sem stunda varnarliðsvinnu, og berum þær saman við meðalbrúttótekjur annarra atvinnugreina og landsmeðaltal. Í ljós kemur, að framteljendur í þjónustu varnarliðsins eru með hærri meðalbrúttótekjur en nokkur önnur atvinnugrein árið 1972, ef miðað er við atvinnugreinaskiptingu áætlanaðeldar Framkvæmdastofnunar ríkisins. Eru þær 6,4% hærri en meðalbrúttótekjur í þeirri atvinnugrein, sem næst kemur, opinber þjónusta, og 87,6% hærri en í þeirri atvinnugrein, þar sem meðalbrúttótekjur eru lægstar, landbúnaði.

Meðalbrúttótekjur á öllu landinu árið 1972 námu 480 þúsundum króna. Meðalbrúttótekjur þeirra framteljenda, sem störfuðu á vegum varnarliðsins og verkata þess, voru hins vegar 634 þúsund krónur á sama tíma. Eru því meðalbrúttó-

5.0. ÝMSIR ÓBEINIR PÆTTIR

5.1. Húsaleigumarkaðurinn.

Tölverður hluti þeirra Bandaríkjamanna, sem starfa hér á vegum varnarliðsins, býr og hefur búið utan Keflavíkurflugvallar. Er það í fullu samræmi við samkomulag milli ríkisstjórn Íslands og Bandaríkjanna, því að þar segir, að bandarískum hernaðaryfirvöldum sé heimilt að annast milligöngu um að tryggja hæfilegt húsnæði fyrir hönd þeirra starfsmanna, er búa utan hins umsamda svæðis. Ætlazt er til, að það tryggi sanngjarna húsaleigu og hæfilega leiguskilmála. Þá kveður samkomulagið enn fremur svo á, að Bandaríkin muni leitast við að byggja íbúðarhúsnæði innan hins umsamda svæðis, er nægi til að hýsa þær fjölskyldur varnarliðsmanna, sem rétt eiga á slíku húsnæði. Þó eru þessar byggingaframkvæmdir háðar nauðsynlegum fíjarveitingum svo og því, hvort

Tafla 4-2. (frh.) Starfsmenn í þjónustu varnarliðsins, verktaka þess og þjónustufyrirtækja í október 1973, skipt eftir vinnuveitanda, kyni og vinnustað.

	Samtals			
	Kflv.	Hvfj.	Hofj.	Alls
Varnarliðið	568	—	13	581
Iceland Exchange	132	—	—	132
Íslenzkir aðalverktakar	353	9	—	362
Keflavíkurverktakar	74	—	—	74
Style Center	3	—	—	3
Karl Árnason, ræsingarþjónusta ..	10	—	—	10
Hafsteinn Axelsson, sorphreinsun ..	2	—	—	2
P. Árnason & Propré, pökkun	22	—	—	22
Íslenzka pökkunaréflagið	4	—	—	4
Olíufélagið h.f.	36	—	—	36
Samtals	1.204	9	13	1.226

Kflv = Keflavíkurflugvöllur
Hvfj = Hvalfjörður
Hofj = Hornafjörður
Heimild:
Hagstofa Íslands

nauðsynlegt efni og íslenzkt vinnuafl er fyrir hendi.*)

En meðan þessum framkvæmdum er ekki lokið, hefur varnarliðið sem sé heimild til að annast milligöngu um öflun húsnæðis fyrir bandarískra starfsmenn sína. Verður nú reynt að varpa nokkru ljósi á fjölda og skiptingu þeirra milli sveitarfélaga. Skylt er að geta þess, að ekki hefur fengizt staðfesting varnarliðsins á áreiðanleika þeirra talna, sem hér verður farið með. Veldur því meðal annars, að umþóttunartími varnarliðsins hefur orðið lengri en sá frestur, sem gefinn var til að skila þessari ritgerð. Engu að síður tel ég þessar upplýsingar eins nákvæmar og frekast er kostur, en uppruna þeirra má rekja til húsnæðismiðlunar varnarliðsins.

Á vegum varnarliðsins vinnur nú einn maður, sem hefur þann starfa með höndum að afla húsnæðis fyrir erlenda starfsmenn þess. Geta því íslenzkir húseigendur, sem hug hafa á að leigja Bandaríkjumönum í þjónustu varnarliðsins, haft samband við umræddan starfsmann, og er þeim þá komið í samband við þá varnarliðsmenn, sem heimild hafa til að búa utan hins umsamaða svæðis. En þar með lýkur afskiptum varnarliðsins, því að hver og einn leigutaki sér um samningagerð við leigu-sala, bæði að því er varðar leigukjör og leiguskilmála, og er því hlutur varnarliðsins eingöngu fólginn í miðlunarstarfsemi.

Flokka má leigutaka í tvennt. Annars vegar eru þeir erlendu starfsmenn, sem fá húsaleigustyrk frá varnarliðinu, auch þess sem þeim eru lögð til húsgögn. Ekki má taka húsaleigustyrkinn sem einhlítan mælikvarða á þá fjárhæð, sem leigt er fyrir, því að eins og áður segir semur hver fyrir sig. Þannig getur leigutaki leigt dýrara húsnæði en húsaleigustyrknum nem-

ur, ef hann er tilbúinn að greiða mismuninn, en sé hann hagsýnn, leigir hann ef til vill ódýrara húsnæði, og rennur þá mismunurinn í eiginn vasa.

Í seinni flokknum eru svo þeir erlendu starfsmenn, sem fá hvorki húsaleigustyrk né húsgögn frá varnarliðinu. Þeir leigja því húsnæði með eða án húsgagna. Ef síðari leiðin er farin, kaupa þeir annaðhvort húsgögn í innlendum verzlunum eða flytja þau inn (svo framarlega sem þeir nota húsgögn), en samkvæmt varnar-samningnum er mönnum úr liði Bandaríkjanna og skylduliði þeirra heimilt að flytja tollfrjálst inn persónulega muni sína og húsgögn til afnota, meðan á starfi þeirra stendur hér á landi.

Báðir þeir flokkar leigutaka, sem hér eru nefndir, eru á skrá hjá húsnæðismiðlun varnarliðsins, og eru eftirfarandi upplýsingar byggðar þar á. Sá möguleiki er bó alltaf fyrir hendi, að nokkrir varnarliðsmenn leigi sér húsnæði án milligöngu húsnæðismiðlunarinnar, og eru slík tilfelli, ef einhver eru, ekki talin með hér, þar sem haldbærar upplýsingar liggja ekki fyrir í þeim efnum.

Ef litið er á fjölda leigðra íbúða eftir þeirri flokkun, sem lýst hefur verið, reyndust þeir varnarliðsmenn, er tilheyra fyrri flokknum og fá húsaleigustyrk og húsgögn frá varnarliðinu, leigja samtals 314 íbúðir í júnímánuði síðastliðnum (tafla 5—1). Langmestur hluti íbúðanna var í Keflavík og Njarðvíkum, en nákvæm staðsetning og fjöldi þeirra er sýndur á mynd 5—1. Sé hins vegar litið á síðari flokkinn, leigðu þeir varnarliðsmenn, sem fá hvorki húsaleigustyrk né húsgögn frá varnarliðinu, 40 íbúðir á sama tíma (tafla 5—1). Ekki tókst að afla upplýsinga um staðsetningu þeirra, þar sem skráning þeirra er ekki eins nákvæm og í fyrri flokknum. Engu að síður ætti að vera fengin allglögg lýsing á staðsetningu íbúða í leigu varnarliðsmanna, þar sem þekkt er staðsetning á tæpum 90% þeirra.

Heimild: Samkomulag milli Íslands og Bandaríkjanna um varnarmál, undirritað í Reykjavík 22. október 1974.

Mynd 5-1: Staðsetning og fjöldi íbúða í leigu varnarliðsmanna, samkvæmt flokkun I.

Samtals leigðu varnarliðsmenn þannig 354 íbúðir, og eru 3ja herbergja íbúðir algengastar (2 svefnherbergi og 1 stofa). Leigukjör og leiguskilmálar eru nokkuð mismunandi, svo sem búast má við, en leigufjárhæðin er að meðaltali á bilinu 180—200 dollarar á mánuði án hita og rafmagns eða 29—32 þúsund íslenzkar krónur, og er hún ýmist greidd í bandarískum dollurum eða íslenzkum krónum.

Tafla 5-1: Fjöldi íbúða í leigu varnarliðsmanna í júnímánuði 1975.

Flokkur I:	Fjöldi
(Varnarliðsmenn, sem fá húsaleigustyrk og húsgögn frá varnarliðinu)	314 íbúðir
Flokkur II:	
(Varnarliðsmenn, sem fá hvorki húsaleigustyrk né húsgögn frá varnarliðinu)	40 íbúðir
Alls	354 íbúðir

Fróðlegt hefði verið að athuga frekar hlutdeild varnarliðsmanna í húsaleigu-markaðinum. Þess var þó ekki kostur, þar sem ekki liggja fyrir tölur um fjölda leigðra íbúða á því svæði, sem varnarliðsmenn leigja einkum á. Engu að síður ættu þær upplýsingar, sem fram hafa komið, að gefa allgóða mynd af hlutdeild varnarliðsmanna í húsaleigumarkaðinum og þar

með einum þætti efnahagslegra áhrifa varnarliðsins.

5.2. Hlutur sveitarfélaga.

Landsvæði það, sem nú er nefnt Keflavíkurflugvöllur, tilheyrir fimm sveitarfélögum: (i) Gerðahreppi, (ii) Hafnahreppi, (iii) Keflavíkurkaupstað, (iv) Miðnes-hreppi og (v) Njarðvíkurhreppi. Þó að sveitarfélögum fimm falli annað hvort undir lögsögu sýslumannsins í Gullbringusýslu eða bæjarfógetans í Keflavík, er svo ekki með Keflavíkurflugvöll, því að hann er sérstakt lögsagnarumdæmi undir lögsögu lögreglustjórans þar. Embætti lögreglustjórans á Keflavíkurflugvelli heyrir svo undir utanríkisráðherra, en ekki dómsmálaráðherra, eins og önnur lögreglustjóra-, bæjarfógeta- og sýslumannsembætti gera. Eftir sem áður tilheyrir Keflavíkurflugvöllur fyrrgreindum fimm sveitarfélögum landfræðilega. En misräemið milli landfræðilegra og lagalegra marka veldur þeim vanda, sem upp hefur komið og telja má einn hinna óbeinu þátta í efnahagslegum áhrifum varnarliðsins.

Pannig er mál með vexti, að íslenzk lög kveða svo á, að fasteignaskatt skuli leggja á allar fasteignir í landinu (samkvæmt nánari skilgreiningu á hugtakinu fasteign), og skal hann renna til þeirra sveitarfélaga, sem fasteignir eru í. Því telja sumir sveitarstjórnarmenn, að sveitarfélögum, sem hlut eiga að máli, sé heimilt að leggja fasteignaskatt á fasteignir innan Keflavíkurflugvallar. Hnífurinn stendur hins vegar þar í kúnni, að samkvæmt varnarsamningnum má ekki leggja skatta, gjöld eða aðrar álögur á eignir, sem stjórnvöld Bandaríkjanna afla á Íslandi til afnota fyrir Bandaríkin, umsýsluaðila þeirra eða lið, er dvelst á Íslandi í sambandi við framkvæmdir samkvæmt varnarsamningum.

Ekki telja sveitarstjórnarmennir þessa lagagrein breyta nokkru um rétt sveitarfélaga til að leggja á fasteignaskatt, en það

sé svo mál ríkisvaldsins, hvort greiðslan komi frá varnarliðinu eða ríkinu sjálfi. Ekki hefur mál þetta verið leitt til lykta enn, og telur a. m. k. eitt sveitarfélaganna, sem land eiga innan hins umsamaða svæðis, að það hafi orðið fyrir fjárhagslegu tapi af þessum sökum.

Einu beinu tekjurnar, sem nærliggjandi sveitarfélög hafa af starfseminni á Keflavíkurflugvelli, eru greiðslur aðstöðugjalda, en þau eru reiknuð sem ákveðinn hundr-aðshluti af heildarveltu atvinnurekstrar, sem fram fer innan sveitarfélagsins. Árið 1974 höfðu þrjú sveitarfélög tekjur í formi aðstöðugjalda vegna atvinnurekstrar á Keflavíkurflugvelli. Samtals námu tekjurnar 6.926.700 krónum, og skiptust þær þannig, að Hafnahreppur félk 2.400.000 krónur, Miðnesreppur 26.700 krónur og Njarðvíkurhreppur 4.500.000 krónur.

Pá er vert að minnast hér á enn einn þátt, sem telja verður til efnahagslegra áhrifa, en hann er fólginn í margvíslegri þjónustu sveitarfélaganna, er varnarliðsmenn njóta, einkum þeir, sem búa utan Keflavíkurflugvallar. Eins og fram hefur komið, greiða varnarliðsmenn engin gjöld til þeirra sveitarfélaga, sem þeir dvelja í, en njóta hins vegar þeirrar óskiptanlegu þjónustu, sem sveitarfélöginn veita. Mætti þar nefna löggæzlu, sorphreinsun og notkun vega (sveitarfélaga), svo að eitthvað sé talið upp. Þessu til andsvara má hins vegar nefna, að eigendur þeirra íbúða, sem varnarliðsmenn leigja, greiða sín gatnagerðar- og fasteignagjöld, og vegur það að einhverju leyti upp í þá þjónustu, sem hinir bandarísku leigjendur þeirra njóta. Þó vegur það lítið, ef miðað er við beint tap í útsvörum, sem sveitarfélöginn verða fyrir, hefðu íslenzkar fjölskyldur dvalið í leiguíbúðunum að öðrum kosti. Slíkt tap verður hins vegar að meta með tilliti til óbeinna tekna, sem sveitarfélöginn hafa vegna dvalar varnarliðsins, en þar má einkum nefna útsvarstekjur þeirra af að-fluttu vinnuafli, sem þau hefðu farið á

mis við, ef hinn mikli vinnuveitandi væri ekki við bæjardyrnar. Þannig er því í mörg horn að líta.

Ef hins vegar er litið á stöðuna, eins og hún er nú, án tillits til þess, hver orsök hennar er, má áætla, að útsvarstap tveggja stærstu sveitarfélaganna, Keflavíkur og Njarðvíkur, nemi um 38 milljónum króna. Í Keflavík eru nú um 6100 íbúar, sem greiða 211.500.000 krónur í útsvör samkvæmt fjárhagsáætlun þessa árs. Ef miðað er við visitolufjölskylduna (4 einstaklingar), eru því um 1525 fjölskyldur í Keflavík, og er meðalútsvar þeirra um 139.000 krónur. Útsvarstap hjá Keflavíkurbæ er því um 27 milljónir króna, ef miðað er við, að ein bandarísk fjölskylda búi í hverri þeirra 195 íbúða, sem leigðar voru varnarliðsmönnum þar í bæ í júnímánuði síðastliðnum. Á sama hátt má áætla útsvarstap Njarðvíkurhrepps, en þar búa um 1700 íbúar eða 425 fjölskyldur, ef miðað er við sömu forsendur og áður. Áætlað er, að heildarútsvarstekjur Njarðvíkurhrepps nemi 58.660.000 krónum, og er því meðalútsvar á fjölskyldu um 138.000 krónur. Ef á sama hátt og áður er reiknað með, að ein bandarísk fjölskylda búi í hverri þeirra 80 íbúða, sem leigðar voru varnarliðsmönnum í Njarðvíkurhreppi í júnímánuði, er útsvarstap hreppsins um 11 milljónir króna. Ekki má taka þessar tölur hráar sem beint tap sveitarfélaganna tveggja, því að hvort tveggja er (nema fleira sé), að fjöldi leigðra íbúða til varnarliðsmanna er nokkuð breytilegur og stuðzt hefur verið við áætlaðar tekjur sveitarfélaganna. Jafnframt verður að hafa þann möguleika í huga, að óvist er, hvort fjöldi íbúa og íbúða í sveitarfélögum væri eins mikill og raun ber vitni, ef ekki hefði orðið úr komu varnarliðsins.

5.3. Raforkukaup varnarliðsins.

Veruleg viðskipti eiga sér stað milli varnarliðsins og Rafmagnsveitna ríkisins,

en varnarliðið greiðir alla þá raforku, sem Rafmagnsveitur ríkisins selja til Keflavíkurflugvallar. Samkvæmt flokkun Orku-stofnunar er varnarliðið eitt fimm raforkukaupenda í stórsölu, en aðrir stórsölu-kaupendur eru Álverksmiðjan í Straums-vík, Áburðarverksmiðjan í Gufunesi, Kísiliðjan við Mývatn og Hvanneyri í Borgarfirði. Þó að varnarliðið greiði ekki sölu-skatt af raforkukaupum sínum (en svo er einnig með aðra stórsölu kaupendur að Kísiliðjunni undanskilinni), greiðir það hærra verð fyrir raforkunotkun sína en nokkur hinna stórsölu kaupendanna, eins og fram kemur í töflu 5—2, sem sýnir raforkusölu í stórsölu árið 1973. Ennfremur kemur þar fram, að varnarliðið kaupir 60,6 GWh af raforku að andvirið 76,3 milljónir króna, en það eru 2,9% af allri raforkusölu í landinu og 3,4% heildartekna af þeirri sölu.

Í samningum um raforkusölu til varnarliðsins kemur fram, að ákveðinn hluti raforkukaupa varnarliðsins skuli greiddur í bandarískum dollurum eða 11.417 dollarar (jafngildi 18,4 milljóna íslenzkra króna), en afgangurinn er svo greiddur í íslenzkum krónum. Samkvæmt upplýsingum frá hagfræðideild Seðlabanka Íslands koma þessi viðskipti þannig inn í greiðslujafnaðarskýrslur, að annar hluti þeirra (sá, sem greiddur er í íslenzkum krónum) er innifalinn í liðnum „kaup varnarliðsins á krónum“, en himm hlutinn (sá, sem greiddur er í bandarískum dollurum) er innifalinn í liðnum „aðrar tekjur“. Koma þessi viðskipti því óbeint fram í kafla 2.0, sem fjallar um gjaldeyristekjur af varnarliðs-viðskiptum.

Ekki er öll sú raforka, sem varnarliðið kaupir, nýtt af því sjálfu. Hluta hennar selur það aftur til flugstöðvarinnar á Keflavíkurflugvelli, sem nú er í eigu íslenzka ríkisins. Ekki hafa fengizi nákvæmar upplýsingar um, hve þar er um mikinn hluta að ræða, en samkvæmt upplýsingum frá skrifstofu flugvallarstjóra

Tafla 5—2: *Raforkusala í stórsölu 1973.*

Stórkaupendur	GWh	M.kr.	Kr./kWh
1 Álverksmiðjan	1.172,5	314,0	0,27
2 Áburðarverksmiðjan	137,1	36,8	0,27
3 Kísiliðjan	9,3	10,6	1,14
4 Keflavíkurflugvöllur	60,6	76,3	1,26
5 Hvanneyri	1,4	1,2	0,86
Alls stórsala	1.380,9	438,9	0,32

Heimild: Orkumál, desember 1974.

er hann sáralítill miðað við heildarraforku-kaup varnarliðsins.

5.4. Eftirmáli.

Meginmarkmiðið með þessum hluta rit-gerðarinnar var að draga fram í dagsljósíð tölulegar upplýsingar, er nota mætti sem grundvöll að mati á efnahagslegum áhrifum varnarliðsins. Reynt hefur verið eins og frekast var kostur að afla allra þeirra gagna, sem að notum mættu koma, og er árangur þeirra verka að finna hér að fram-an.

Einn er sá þáttur, sem einkar fróðlegt hefði verið að kynnast, en það eru við-skipti varnarliðsins við Póst og síma, sem ætla má að séu allmikil. En þegar drepið var á dyr aðalskrifstofu Pósts og síma, voru þar allar bjargir bannaðar. Svo að enn sé vitnað í Hagfræðideild Seðlabanka Íslands, fékkst þar sú vitneskja, að líklega kæmu tekjur Pósts og síma af varnarliðsviðskiptum ekki fram á greiðslujafnaðarskýrslum. Varð nú málið enn fróðlegra og var því far-ið á stúfana og reynt að athuga, hvort tekjur af varnarliðsviðskiptum Pósts og síma kæmu beinlinis fram í ársreikningum stofnunarinnar. Svo reyndist ekki vera, og verður því við svo búið að sitja.

Ljóst er af þessu dæmi, að ekki er um tæmandi upptalningu að ræða í köflunum hér að framan, enda skjóta efnahagsleg áhrif mörgum rótum, sem erfitt er að kom-ast fyrir endann á. Því eru þessum hluta ritgerðarinnar þau takmörk sett, sem bund-

in eru við tilurð tölulegra gagna, vitneskju um þau og aðgang að þeim.

6.0. ÁHRIF MANNAFLANOTKUNAR VARNARLIÐSINS Á VINNU-MARKAÐINN

6.1. *Vaxandi eftirspurn eftir vinnuaflí.*

Útgjöld varnarliðsins hér á landi eru að langmestu leyti sprottin af eftirspurn þess eftir innlendu vinnuaflí. Verður því að telia, að grundvallaráhrif varnarliðsins séu fólgin í mannaflanotkun þess, og koma áhrifin því fyrst fram á vinnumarkaðinum. Telja verður, að efnahagsleg áhrif varnarliðsins hafi náð hámarki á fyrstu árum þess hér á landi, þegar það jómannaflanotkun sína úr nokkrum hundruðum árið 1951 upp í rúm þrjú þúsund manns árið 1953, sem þá voru um 5% af áætluðum heildarmannafla á öllu landinu. Slíkar stökkbreytingar hafa margs konar efnahagsleg vandamál í för með sér, enda þótt þær séu ef til vill álitnar æskilegar og auki velmegun þjóðarinnar, ef litið er til lengri tíma.

EKKI er um auðugan garð að gresja, að því er varðar tölulegar upplýsingar, þegar meta á stöðuna á vinnumarkaðinum. Áreiðanleg gögn í þeim efnum er raunar ekki að finna fyrr en í ársbyrjun 1969, þegar félagsmálaráðuneytið hóf skráningu atvinnulausra á öllu landinu, en hins vegar liggja fyrir tölur um fjölda atvinnulausra í Reykjavík frá árinu 1929. Ef litið er á töflu 6—1, sem sýnir ársfjórðungslega skráningu atvinnulausra karla og kvenna í Reykjavík 1945—1974, má sjá, að atvinnuleysi fer stöðugt vaxandi í Reykjavík frá árinu 1946 og nær hámarki í ársbyrjun 1952. Almennt er þó talið, að á árunum 1950—1952 hafi atvinnuleysi verið hlutfallslega meira á landinu öllu.

Telja verður atvinnuleysi eitt af megin-einkennum samdráttartíma, og þegar atvinnuleysið er í hámarki, er talað um kreppustig. Samkvæmt ofangreindu verður því að ætla, að staða efnahagsmálanna hafi

Tafla 6-1.

Ársfjórðungsleg skráning atvinnulausra karla og kvenna í Reykjavík 1945—1974.

	1945	1946	1947	1948	1949
1. febrúar	23	2	3	37	135
1. maí	0	0	10	42	86
1. ágúst	2	0	0	14	0
1. nóvember	0	1	71	19	22
Ársmeðaltal	6	1	21	28	61
	1950	1951	1952	1953	1954
1. febrúar	221	418	718	98	4
1. maí	42	64	70	4	2
1. ágúst	75	22	52	1	2
1. nóvember	251	270	81	8	8
Ársmeðaltal	147	193	230	28	4
	1955	1956	1957	1958	1959
1. febrúar	5	8	1	20	0
1. maí	1	0	4	0	0
1. ágúst	1	1	0	0	0
1. nóvember	1	0	0	0	p
Ársmeðaltal	2	2	1	5	0
	1960	1961	1962	1963	1964
1. febrúar	0	8	0	0	1
1. maí	0	0	0	0	0
1. ágúst	0	0	0	0	0
1. nóvember	0	0	0	0	1
Ársmeðaltal	0	2	0	0	1
	1965	1966	1967	1968	1969
1. febrúar	0	0	0	467	1.361
1. maí	0	0	0	32	380
1. ágúst	0	0	1	210	439
1. nóvember	0	0	1	79	364
Ársmeðaltal	0	0	1	197	636
	1970	1971	1972	1973	1974
1. febrúar	602	157	95	91	144
1. maí	178	89	47	29	91
1. ágúst	124	66	19	17	33
1. nóvember	83	65	34	50	43
Ársmeðaltal	247	94	49	47	78

Heimild: Kjararannsóknarnefnd.

verið á kreppustigi árin 1951/52. Hversu mikil kreppan var, er svo allt annar handleggur, sem ekki verður lagt út í að meta, enda fjarskylt því orsakasamhengi, sem hér er reynt að lýsa.

Með aukinni eftirspurn varnarliðsins eftir vinnuaflí hvarf atvinnuleysið fljóttlega úr sögunni, og má þá segja, að þenslauhrifa hafi farið að gæta. Skipuð var opinber nefnd í því skyni að jafna aukinni atvinnu niður á þá staði, sem verst höfðu orðið fyrir barðinu á atvinnuleysinu, og áttu sér stað nokkrir fólksflutningar til Reykjavíkur- og Reykjanesvæðisins af þeim sökum. Þegar atvinnuleysinu hafði verið útrýmt, leið brátt að því, að varnarliðsframkvæmdirnar færu að draga til sín vinnuafl úr öðrum atvinnugreinum. Orsök þess var einkum sú, að varnarliðsvinnan bauð upp á hærri tekjur en í flestum öðrum greinum, enda var þar um mikla eftirvinnu að ræða, en kauptaxtar voru hins vegar hinir sömu þar og annars staðar. Í athugun Togaranefndarinnar árið 1954 kom meðal annars í ljós, að mjög fór að kveða að vinnuaflsskorti, sem leiddi til umfram-eftirspurnar og jafnvel svartamarkaðsverðs á vinnuaflí. En til þess að fylla það skarð, sem myndazt hafði, var gripið til þess ráðs að flytja inn vinnuafl í allstórum stil.

Þegar svo var málum komið, hafði þenslan náð hámarki (ef litið er á hagsveifluna frá skammtímasjónarmiði). Til að koma í veg fyrir enn meiri þenslu sáu stjórnvöld sig knúin til þess að fara fram á það við varnarliðið á árunum 1954/55, að fullt tillit yrði tekið til þarfa íslenzkra atvinnuvega. Þannig átti að draga úr framkvæmdum varnarliðsins, þegar eftirspurn væri mikil eftir vinnuaflí innanlands, en þær fremur auknar, þegar framboð vinnuafls yrði meira en eftirspurninni næmi. Ekki liggja fyrir nógu áreiðanlegar upplýsingar um stöðuna á vinnumarkaðinum, eins og áður var greint frá, sem að gagni geta komið við mat á árangri vegna óska íslenzkra

stjórnvalda. En að svo miklu leyti sem atvinnuleysistölur fyrir Reykjavík (tafla 6—1) og fjöldi íslenzkra starfsmanna í þjónustu varnarliðsins (tafla 4—1) geta varpað liði á málíð, virðist árangur hafa orðið allgóður. Ennfremur segir það sig að nokkru leyti sjálf, að vilji varnarliðsins hljóti að beinast í þá átt að hafa sem jöfnust áhrif á vinnumarkaðinn (að öðru jöfnu) til þess að koma í veg fyrir óþarf moldviðri um starfsemi sína.

6.2. Styrkur launþegasamtakanna.

Í þeim jarðvegi, sem hér var lýst, styrktust stoðir launþegasamtakanna, og urðu þær raddir háværari, sem leggja vildu út í baráttu fyrir hærra kaupgjaldi. Ýmsir hagfræðingar hafa raunar haldið því fram, að hér sé að finna undirrót þeirra átaka, sem áttu sér stað á vinnumarkaðinum vorið 1955, þegar samtök launþega gripu til allviðtækra verkfalla til þess að fylgja kröfum sínum eftir. Margt fleira hefur þar að sjálfsögðu komið til. Þó verður að ætla, að umframeftirspurnin eftir vinnuaflí hafi vegið allþungt á vogarskálunum og átt verulegan þátt í styrk launþegasamtakanna um þetta leyti, þar sem vísitörlur neyzluvarnings og framfærslukostnaðar stóðu að meðaltali í stað á tímabilinu 1952—1954. Hins vegar má gera ráð fyrir því, að hin mikla vísitöluhækken um neyzluvarnings (102,7%) og framfærslukostnaður (82,5%) frá 1949 til 1952 hafi að einhverju marki sett svip sinn á kröfugerðina, svo framarlega sem um hefur verið að ræða eftirhreytur frá þeim kröfum, sem settar voru fram árið 1952. En hvaða orsakir sem menn vilja nefna fyrir styrk launþegasamtakanna um þetta leyti, þá mætti nefna til marks um áhrif hans, að á sama tíma (marz 1955—marz 1956) sem framfærslukostnaður hækkaði um 15%, hækkaði kaupgjald um 19%.

Meginorsök kaupgjaldshækunarinnar á þessu tímabili má annars vegar rekja til almennrar grunnkaupshækunar vorið

1955 og hins vegar til vísítolubindingar kaupgjalds. Þó að finna megi ýmsa vankanta á verðlagsgrundvelli kaupgjaldsvísítolunnar, verður ekki séð, að þeir skyri áhrif af styrk launþegasamtakanna á annan hátt en hér hefur verið gert, þar sem telja verður, að aðilar vinnumarkaðarins hafi almennt gert sér grein fyrir afleiðingum vísítolubindingarinnar.

6.3. Jöfn hlutdeild i heildarmannafla.

Frá síðari hluta ársins 1956 til ársloka 1974 verða engar meiriháttar breytingar á mannafla í þjónustu varnarliðsins. Verður því að telja, að beinum þensluáhrifum varnarliðsins í gegnum vinnumarkaðinn linni, þó að líklegt sé, að stigminnkandi óbeinna áhrifa gæti enn í hagkerfinu. Með óbeinum áhrifum er þá átt við þau margföldunaráhrif, sem hin mikla og snögga mannaflanotkun varnarliðsins kom af stað á fyrstu árum þess hér á landi.

EKKI verða átökin á launamarkaðinum tímabilið 1956—1974 skýrð með vinnaaflsnotkun varnarliðsins að nokkru marki. Kemur þar margt til, en einkum má þó nefna, að hlutdeild varnarliðsins í heildarmannaflanotkun á landinu fór stöðugt minnkandi, og var hún að jafnaði $1\frac{1}{2}\%$ í stað 4% tímabilið 1951—1955. Auk þess hefur mannaflanotkun varnarliðsins verið mun jafnari á síðara tímabilinu, eins og fram hefur komið, og hafa þensluáhrifin þar af leiðandi orðið minni.

6.4. Varnarliðsvinnan sem atvinnugrein.

Á þessu stigi málssins er vert að gefa því frekari gaum, í hverju megináhrif varnarliðsins felast á síðara tímabilinu að öðru leyti en þeim, sem fólgin eru í fyrrnefndum óbeinum áhrifum. Ef litid er á varnarliðsvinnuna sem atvinnugrein, er þar um að ræða útflutningsatvinnugrein, er talin verður hafa hagkvæm áhrif að því leyti, að mannafla í þjónustu varnarliðsins hefði enga atvinnu að öðrum kosti. Sé hins vegar gengið út frá þeirri forsendu, að mann-

aflinn fengi starf við aðra útflutningsatvinnugrein, verður ekki séð, að áhrif varnarliðsvinnunnar séu á neinn hátt hagkvæmari (að öllu jöfnu).

Miðað við síðari forsenduna felast þó meiginostir varnarliðsvinnunnar í því, að hún krefst óverulegrar fjárfestingar af hálfu Íslendinga, auk þess sem hún er óháð verðlagi á erlendum mörkuðum. Þó má raunar segja, að ókostir varnarliðsvinnunnar felist að nokkru í kostum hennar, þar sem önnur útflutningsatvinnugrein yrði hugsanlega arðbærari, ef verðlag hækkaði á erlendum mörkuðum og framleiðslukostnaður greinarinnar héldist óbreyttur.

7.0. MILLIRÍKJAVIÐSKIPTI OG ÞJÓÐARTEKJUR

7.1. Margföldunaráhrif milliríkjaviðskipta.

Eins og fram hefur komið, eru viðskipti Íslendinga við varnarliðið flokkuð undir milliríkjaviðskipti, og er tilgangur þessa kafla að kanna áhrif þeirra á þjóðartekjur. Telja má þjóðartekjurnar eitt mikilvægasta hugtak hagfræðinnar, enda er það notað sem mælikvarði á starfsemi hagkerfisins. En menn lifa ekki af brauðinu einu saman, og á sama hátt lifir þjóðin ekki af þjóðartekjunum einum. Engu að síður er efnaleg afkoma manna einn veigamesti máttarstólpi velferðar, og verða því efnahagsleg áhrif varnarliðsins ekki skilin til fulls, án þess að menn geri sér grein fyrir sambandinu milli milliríkjaviðskipta og þjóðartekna.

Samkvæmt líkani því, sem dregið var upp í 2. kafla ritgerðarinna og hér verður byggt á, voru jafnvægisþjóðartekjur táknaðar sem

$$Z + Y = C + I + G + X,$$

þar sem vinstri hlið jöfnunnar sýnir heildarframboð afurða í hagkerfinu, þ. e. innlenda framleiðslu (Y) og innflutning (Z), en hægri hliðin sýnir, hvernig ráðstafa megi afurðunum á fjóra vegu, þ. e. í neyzlu (C), fjárfestingu (I), ríkisútgjöld (G) og útflutning (X). Til einföldunar skulum við nú taka ríkisútgjöldin (G) út úr jöfnunni og kanna frekar þá þætti, sem eftir eru, og liti þá jafnan bannig út:

$$Z + Y = C + I + X \quad (7-1)$$

Í lokuðu hagkerfi, þar sem jafnvægi ríkir og ekki er tekið tillit til opinbera geirans, verður spörun að vera jöfn fjárfestingu, en í opnu hagkerfi verður að taka hreina fjármagnsstrauma milli landa inn í myndina. Jafnvægisstöðuna í opnu hagkerfi má þá tákna bannig:

$$S = I + X - Z \quad (7-2)$$

eða

$$S + Z = I + X \quad (7-3)$$

Verði breyting á einhverri þessara fjögurra breytistærða, verður breytingin í vinstri hlið jöfnu (7-3) að vera jöfn breytingu á hægri hlið hennar, ef fullnægja á jafnvægisskilýrdinu. Þess vegna verður

$$\Delta S + \Delta Z = \Delta I + \Delta X \quad (7-4)$$

Ef jaðarspörun er táknuð með (s) og jaðarinnflutningur með (z), getum við sagt, að $\Delta S = s\Delta Y$ og $Z = z\Delta Y$. Því má umrita jöfnu (7-4) bannig, að $(s + z)\Delta Y = \Delta I + \Delta X \Rightarrow \quad (7-5)$

$$\Delta Y = \frac{1}{s + z} (\Delta I + \Delta X) \quad (7-6)$$

Við getum nú litið á breytingar á fjárfestingu og útflutningi sem óháðar breytur, og getum við þá kannað, hvaða áhrif t. d. breyttur útflutningur hefur á þjóðartekjurnar. Í jöfnu (7-6) kemur fram, að breyttur útflutningur hefur þau áhrif á þjóðartekjurnar, sem jafngilda breytingum á útflutningi sinnum liðurinn $1/(s + z)$. En liðurinn $1/(s + z)$ er einmitt margfaldari milliríkjavíðskipta, og skulum við tákna hann með k_m .

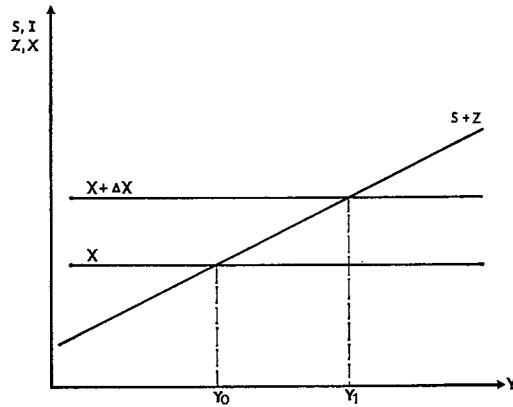
Gerum nú ráð fyrir því, að engin breyting verði á fjárfestingu. Ef sú forsenda er jafnfram gefin, að jaðarneyzluhneigðin sé jákvæð, er ljóst, að $k_m > 0$. Af þessu leiðir, að áhrif útflutningsaukningaráðstöfuna felast í aukningu þjóðartekna, og má því gera ráð fyrir auknum ráðstöfunartekjum. Hins vegar verður því ekki svarað, hve miklu af ráðstöfunartekjum er varið til kaupa á innlendum afurðum, nema vitað sé, hve mikill hluti ráðstöfunartekna fer í spörun og hve mikill hluti í innfluttar af-

urðir. Í ljósi þess, sem nú hefur verið sagt, má þó fullyrða, að því stærra sem jaðarspörunar og -innflutningshneigðin er, þeim mun minni verða áhrif margfaldarans, og má sýna fram á það með dæmi:

- (i) ef $s = 0,2$ og $z = 0,3$
þá er $k_m = 1/0,2 + 0,3 = 2$
- (ii) ef $s = 0,4$ og $z = 0,6$
þá er $k_m = 1/0,4 + 0,6 = 1$

Til frekari skýringar eru áhrif útflutningsmargfaldarans sýnd á mynd 7-1. Línan ($S + Z$) sýnir væntanlega spörun og væntanlegan innflutning við mismunandi þjóðartekjur, og er hún fengin með því að leggja saman innflutnings- og spörunarlínurnar (Z og S). Til einföldunar hugsum við okkur, að engin fjárfesting eigi sér stað, og er því útflutningur eina óháða breytan. Ennfremur skulum við ganga út frá því, að jafnvægisþjóðartekjur (Y_0) séu niður af þeim punkti, þar sem útflutningur (X) er jafn spörun og innflutningi ($S + Z$), þ. e. niður af skurðpunktí línanna tveggja. Segjum nú, að útflutningur aukist um ΔX vegna viðskipta Íslendinga við varnarliðið, en við það flyzt útflutningslínan úr X í ($X + \Delta X$). Þessi útflutningsaukning leidir til hærri þjóðartekna, þ. e. úr Y_0 í Y_1 , og nýtt jafnvægi er nú komið á, þar sem spörun og innflutningur eru jöfn útflutningi, þ. e. $(S + Z) = (X + \Delta X)$.

Halli línumnar ($S + Z$) segir til um það, að

Mynd 7-1: Áhrif varnarliðsviðskipta á þjóðartekjur (útflutningsmargfaldarinn).

hve miklu leyti þjóðartekjur aukast vegna varnarliðsviðskiptanna, en hallinn ræðst svo af jaðarspörunar- og innflutningshneigðinni. Því minni sem samanlögð jaðarkneigðin er, þeim mun minni verður halli línunnar og því meiri verða áhrif varnarliðsviðskiptanna á þjóðartekjur. Þó að ekki verði unnt að segja til um það, að hve miklu leyti varnarliðsviðskiptin hafi aukið þjóðartekjur, þar sem jaðarspörunar- og jaðarinflutningshneigðin eru óþekktar stærðir, má hins vegar segja með góðri samvizku, að samkvæmt þeim forsendum, sem gefnar eru, hafa varnarliðsviðskiptin aukið þjóðartekjur.

Í líkani því, sem hér hefur verið miðað við, eru þjóðartekjur í jafnvægi. En þó að þjóðartekjur séu í jafnvægi, er ekki þar með sagt, að full atvinna sé í hagkerfinu. Jafnvægisþjóðartekjur segja aðeins það eitt, að heildarframboð innan hagkerfisins sé jafnt heildareftirspurn, og getur slíkt jafnvægi verið við hvaða framleiðsluafköst sem eru. Ef jafnvægi er við 100% framleiðsluafköst, er um fulla atvinnu að ræða. Ef það er við minni framleiðsluafköst, er eitthvert atvinnuleysi, en ef jafnvægisstaðan er ofar en 100% framleiðsluafköst, hefur slíkt bein áhrif á greiðslujöfnuðinn.

7.2. Þjóðartekjur og greiðslujöfnuður.

Nú hefur verið sýnt fram á, hvaða áhrif milliríkjaviðskipti hafa á þjóðartekjur, þegar um innra jafnvægi hefur verið að ræða. Nú verður hins vegar gengið lengra og reynt að sýna fram á, að um innra jafnvægi geti verið að ræða, þ. e. þjóðartekjur í jafnvægi, án þess að ytra jafnvægi sé fyrir hendi, þ. e. án þess að greiðslujöfnuðurinn sé = 0. Í framhaldi af því verður svo reynt að varpa ljósi á það, hvaða áhrif varnarliðsviðskiptin geta haft á þjóðartekjur og greiðslujöfnuð í því hagkerfi, sem miðað er við.

Í opnu hagkerfi er gjarnan gerður greinarmunur á tvenn konar fjárfestingu: (i) fjárfestingu innanlands, I_1 , og ii) fjárfestingu erlendis, I_e . Jafnvægisskilyrði er þá, að

$$I_1 + I_e = S \quad (7-7)$$

Fjárfesting erlendis er skilgreind sem mismunur útfluttrar vörur og þjónustu annars vegar og innfluttrar vörur og þjónustu hins vegar. Af þessu leiðir, að

$$I_e = X - Z \quad (7-8)$$

Ef jöfnur (7 — 7) og (7 — 8) eru leyistar saman, verður

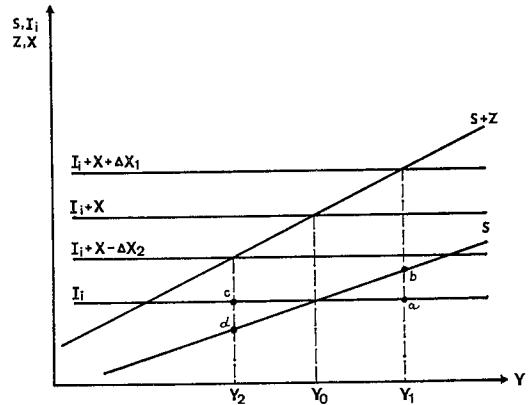
$$I_1 + X = S + Z \quad (7-9)$$

Enn getur verið gagnlegt að draga upp skýringarmynd. Á mynd (7 — 2) stendur S fyrir spörunarlínuna, og $(S + Z)$ stendur fyrir samanlagðar innflutnings- og spörunarlínur. I_1 er fjárfesting innanlands, og $(I_1 + X)$ er summa útflutnings og fjárfestingar innanlands. Jafnvægisþjóðartekjur eru svo lóðrétt niður af skurðpunktum línanna $(S + Z)$ og $(I_1 + X)$. Við þessar aðstæður eru viðskiptajöfnuður + framlög án endurgjalds = 0, þ. e. algjört ytra jafnvægi, þar sem spörun er jöfn fjárfestingu innanlands og útflutningur er jafn innflutningi.

7.3. Áhrif varnarliðsviðskipta á þjóðartekjur og greiðslujöfnuð.

Nú eykst útflutningur vegna varnarliðsviðskipta, en við það flyzt línan $(I_1 + X)$ upp í $(I_1 + X + \Delta X_1)$. Þar með aukast þjóðartekjur um $(Y_1 - Y_0)$ og eru nú Y_1 . Við bessar aðstæður er $(I_1 + X + \Delta X_1) = (S + Z)$, og eru því þjóðartekjurnar enn í jafnvægi. Hins vegar er viðskiptajöfnuður + framlög án endurgjalds ≠ 0, því að nú er $S > I_1$, og jafngildir mismunurinn bilinu $(b - a)$. Á sama hátt er útflutningur meiri en innflutningur, þ. e. $X = Z + (b - a) \Rightarrow X > Z$, ef $(b - a) > 0$.

Lítum nú á dæmið út frá öðru sjónarhorni og athugum, hvaða áhrif það hefði, ef varnar-

Mynd 7-2: Áhrif varnarliðsviðskiptanna á þjóðartekjur og greiðslujöfnuð.

liðið hyrfi af landi brott og viðskipti þess við Íslendinga féllu niður. Göngum út frá því, að bæði innra og ytra jafnvægi sé í hagkerfinu, og miðum við þá við upphafspunktin Y_0 . Miðað við þessar forsendur fellur nú línan ($I_1 + X$) niður í ($I_1 + X - \Delta X_2$), og þjóðartekjur lækka úr Y_0 í Y_2 . Við þessar aðstæður er nú $S < I_1$, og jafngildir mismunurinn bilinu ($c - d$). Þar með er innflutningur orðinn meiri en útflutningur, þ. e. $Z = X + (c - d) \Rightarrow Z > X$, ef $(c - d) > 0$, og er nú staða innlendar myntar gagnvart erlendri mynt orðin verri en hún var í upphafi.

7.4. Yfirlit.

Drögum nú saman áhrif varnarliðsviðskiptanna á þjóðartekjur og greiðslujöfnuð. Lítum þá fyrst á áhrif útflutningsaukningar vegna varnarliðsviðskipta við jafnvægisþjóðartekjur, nokkurt atvinnuleysi og óhagstæðan greiðslujöfnuð.

Með tilliti til þess, sem sagt var fyrr í þessum kafla, leiðir aukinn útflutningur vegna varnarliðsviðskipta til aukinna þjóðartekna, þar sem gera verður ráð fyrir því, að $k_m > 0$; $(s + z \neq 0)$ (sbr. mynd 7 — 1). Ekki var unnt að segja til um það, hve mikil aukningin varð á þjóðartekjum, en ef $(s + z) < 1$, er aukning þjóðartekna meiri en aukning útflutnings vegna varnarliðsviðskiptanna. Jafnframt má gera ráð fyrir því (að óbreyttri jaðarinflutningshneigð), að innflutningur aukist í hlutfalli við auknar þjóðartekjur, en þó verður innflutningsaukningin minni en útflutningsaukningin vegna varnarliðsviðskipta, þar sem $(S + Z) = X = > X > Z$, ef $S > 0$. Pannig má þá segja, að auk þess sem varnarliðsviðskiptin hafa aukið þjóðartekjur, hafa þau jafnframt dregið úr atvinnuleysi og gert óhagstæðan greiðslujöfnuð hagstæðari (eða enn hagstæðari, hafi hann verið hagstæður fyrir).

Metum nú næst áhrif þess, ef útflutningsminnkun ætti sér stað við brottför varnarliðsins. Gerum þá ráð fyrir því, að áður en til þess kemur séu þjóðartekjur í jafnvægi, full atvinna og greiðslujöfnuður hagstæður. Með brottför varnarliðsins og minni útflutningi, þegar varnarliðsviðskiptin hverfa, minnka þjóðartekjur (komi annar útflutningsatvinnuvegur ekki til), og verður minnkun þjóðar-

tekna meiri en útflutningsminnkun vegna samdráttar í varnarliðsviðskiptum, ef $(s + z) < 1$. Jafnframt því sem þjóðartekjur minnka, fer að bera á atvinnuleysi (komi önnur atvinna ekki til), og þrátt fyrir minnkandi innflutning verður greiðslujöfnuðurinn óhagstæðari.

LOKAORÐ

Skoðun manna á því, hvaða áhrif dvöl varnarliðsins hér á landi hefur haft á íslenzkt þjóðfélag, að miklu leyti rætur sínar að rekja til félagslegra áhrifa almennnt. Eins og heiti þessarar ritgerðar ber með sér, er hins vegar einungis reynt að skýra einn þátt hinna félagslegu áhrifa hér, en það er hinn hagfræðilegi. Vert er að ítreka, að forðazt hefur verið að leggja mat á það, hvort útkoman er góð eða slæm, enda er ekki unnt að finna neinn algildan mælikvarða í því efni. Slíkt mat verður hver og einn að gera upp við sig sjálfan, enda grundvallast það á einstaklingsbundnum viðhorfum.

Af þessum sökum meðal annars svo og því, hve efnahagsleg áhrif eru margbrotin og margflókin, er langur vegur frá, að hér sé um tæmandi efnismeðferð að ræða. Engu að síður eru mér nú ýmsir hlutir kunnir, sem áður voru huldir, og má því segja, að tilganginum sé að nokkru náð.

HEIMILDASKRÁ

1. Boulding, Kenneth E.: Economic Analysis, 4. útgáfa, 2. hefti, Macroeconomics, New York 1955.
2. Dernburg, Thomas F., McDougal, Duncan M.: Macroeconomics; The Measurement, Analysis and Control of Aggregate Economic Activity, 4. útgáfa 1972.
3. Evans, Michael K.: Macroeconomic Activity — Theory, Forecasting and Control, Tokyo 1969.
4. Halm, George N.: Economic Systems; A Comparative Analysis, 3. útgáfa 1968.
5. Harcourt, G. C., Karmel, P. H., og Wallace, R. H.: Economic Activity, 2. útgáfa, Cambridge 1968.
6. Johansen, Leif: Offentlig Ökonomikk, 3. útgáfa, Oslo 1970.

07. Kindleberger, Charles P.: *Economic Development*, Tokyo 1958.
08. Krepps, Ferguson: *Principles of Economics*, 2. útgáfa 1965.
09. Munthe, Preben: *Den økonomiske sirkulasjon*, 3. útgáfa, Oslo 1971.
10. Samuelson, Paul A.: *Economics*, 8. útgáfa, Tokyo 1970.
11. Scitovsky, Tibor: *Money and the Balance of Payments*, 2. útgáfa, London 1974.
12. SESAM: *Systematisk leksikon*, 9. bindi, Kaupmannahöfn.
13. Södersten, Bo: *International Economics*, London 1970.
14. Tarshis, Lorie: *Modern Economics*, New York 1967.
15. Bjarni Bragi Jónsson: *Kjarabarátta, hagvöxtur, verðbólga*; Úr *þjóðarbúskapnum*, febrúar 1960.
16. Björn Björnsson: Um launaskrið; ritgerð til kandidatsprófs í viðskiptafræði, 1973.
17. Einar Benediktsson: *Verðlagsþróunin 1914—1956*; Úr *þjóðarbúskapnum* nr. 5, 1958.
18. Jóhannes Kr. Siggeirsson: Nokkur orð um Philipskúrfuna; ritgerð til kandidatsprófs í viðskiptafræði, júní 1973.
19. Jón Sigurðsson: *Vísítolubinding kaupgjalds*; *Fjármálatíðindi*, 1. hefti 1975, 15. bls.
20. Ólafur Björnsson: *Hagfræði*, Reykjavík 1951.
21. Ólafur Björnsson: *Þjóðarbúskapur Íslendinga*, 2. útgáfa, Reykjavík 1964.
22. Ragnar Árnason: Verðbólgukenningar og nokkur einkenni íslenzkrar verðbólgu; ritgerð til kandidatsprófs í viðskiptafræði, febrúar 1974.
23. Suðurnesjatíðindi: Hvert fara skattpeningar okkar? 25. tbl., 7. árg., 1. bls., Keflavík, 27. júní 1975.
24. Vísir: Ný rök gegn niðurgreiðslum, 147. tbl. 65. árg., 6. bls., Reykjavík, 3. júlí 1975.
25. Þjóðviljinn: 184., 186. og 215. tbl. 36. árg., Reykjavík 1971.
26. Félag íslenzkra iðnreknda og Landssamband iðnaðarmanna: *Opinberar aðgerðir og atvinnulífið 1950—1970*, Reykjavík 1974.
27. Framkvæmdastofnun ríkisins, áætlanaðeild: *Tölulegar upplýsingar um mannafla í Vesturlandskjördæmi*, Reykjavík, október 1974.
28. Framkvæmdastofnun ríkisins: *Ársskýrsla 1974*.
29. Orkustofnun: *Orkumál nr. 26*, desember 1974.
30. Seðlabanki Íslands: *Ársskýrslur 1961—1974*.
31. Þjóðhagsstofnun: *Þjóðarbúskapurinn*, nr. 1, 2, 3 og 4.
32. Fjármálatíðindi: *Árgangar 1951—1974*.
33. Hagtíðindi: *Árgangar 1972—1974*.
34. Samkomulag milli Íslands og Bandaríkjanna um varnarmál, Reykjavík, 22. október 1974.
35. Varnarsamningur milli lýðveldisins Íslands og Bandaríkja Ameríku á grundvelli Norður-Atlantshafssbandalagsins ásamt viðbæti um réttarstöðu liðs Bandaríkjanna og eignir þeirra, Reykjavík, 5. maí 1951.

Gylfi P. Gíslason:

Hagsæld, tími og hamingja

Ritgerð þessi var samin í tilefni þess, að höfundi hennar var boðið að taka þátt í alþjóðlegri vísindaráðstefnu, sem haldin var í New York 28.—30. nóvember 1975, og senda ritgerð til ráðstefnunnar. Til hennar var boðið af The International Cultural Foundation, sem hefur aðsetur í New York, og var þetta fjórða ráðstefnan, sem stofnunin hefur efnt til um „The Unity of the Sciences“ og hefur boðið til vísindamönnum, sem starfa á hinum ýmsu svíðum vísinda. Til fjórðu ráðstefnunnar var boðið 340 vísindamönnum frá 57 löndum, þ. á m. 11 Nóbels-verðlaunahöfum.

Útdráttur úr ritgerðinni var fluttur í einni af nefndum þingsins. Formaður hennar var Morton A. Kaplan, professor í hagfræði við háskólann í Chicago, og var ritgerðin rædd þar. Hún hefur verið birt á ensku í tímariti stofnunarinnar: „The Unified World“.

I.

Í umræðum um þjóðfélagsmál munu fá hugtök hafa orðið kunnari á síðari árum en hugtakið *hagsældarþjóðfélag*, sem ætlað er að vera þýðing á enska heitinu The Affluent Society.

Ekki er það þó eldra en svo, að höfundur þess er enn á meðal vor, í fullu fjöri, síungur og sískrifandi: John Kenneth Galbraith. Auðvitað vissum við öll áður, að tækniframfarir, iðnþróun, bætt skipulagning, stórekstur og stórir markaðir höfðu fært vestrænum þjóðum sívaxandi hagsæld. Sums staðar urðu þessi *hagsældarríki*, The Affluent Societies, jafnframt *farsældarríki*, Welfare Societies, svo sem átt

hefur sér stað á Norðurlöndum. Ávexti *hagvaxtarins*, sem þjóðfélagsþróunin hafði fært hagsældarríkjunum, hafði verið skipt með ólíkum hætti, út frá ólíkum sjónarmiðum í *félagsmálum* og *stjórnsmálum*. Menn hafði greint á um það, hvort farsældarsjónarmiðin hefðu lamandi áhrif á hagvöxtinn eða ekki, og jafnvel um það, hvort aukin farsæld eða velferð væri, þegar öllu væri á botninn hvolft, ekki meira virði en síaukinn hagvöxtur, ef rétt væri, að vaxandi farsæld og aukinn hagvöxtur færð ekki saman. En hið nýja, sem Galbraith hafði að segja, fjallaði ekki um þetta. Það var, að í raun og veru væri „hagsældarþjóðfélagið“ að vissu leyti

sjálf blekking. Tækniframfarirnar og bætt efnahagsskipulag hefðu ekki fært manninum þá *sönnu velmegun*, sem væri eftir-sóknarverð, heldur sumpart *gervivelmegun*. Þær nýju þarfir, sem fullnægt væri í auknum mæli, væru að verulegu leyti búnaðar til af þeim, sem framleiddu gæðin til þess að fullnægja þörfunum. Framleiðendur stjórnuðu neytendum, en ekki hið gagnstæða, eins og algengast væri að telja. Atvinnulífið lyti ekki stjórn hinnar gömlu og góðu ósýnilegu handar Adams Smith, né hefði t. d. ríkisvald í lýðraeðisríki að-stöðu til þess að fylgja ráðum John Maynard Keynes varðandi hagstjórn, þótt það vildi. Það væru stóru fyrirtækin, sem stjórnuðu efnahagskerfinu, þau teldu það nauðsynlegt til þess að geta hagnýtt hagkvæmustu tækni og skipulagningu og stuðlað að sem örustum hagvexti. Af þeim sökum verði *hið opinbera* að láta sig *stjórn efnahagsmála* skipta í ríkari mæli en á sér stað í þeim ríkjum, þar sem slík afskipti eru lítil, t. d. í Bandaríkjum.

Auðvitað er hér um að ræða mjög yfirborðslega lýsingu á skoðunum Galbraiths. Þess verður líka að láta getið, að þær hafa verið umdeildar og ekki hlotið jafnmikinn hljómgunn meðal hagfræðinga og almennings. En ástæða bess, að ég hef þessa ritgerð með því að minnast á þessi sjónarmið, er sú, að hvort sem menn eru sammála Galbraith og lýsingu hans á þróuninni eða ekki, er það ómótmælanlegt, að aukinn hagvöxtur hefur verið keppikefli mannkyns á undanförnum árum. Þegar hagsveiflur og atvinnuleysi urðu, á tíma bilinu eftir síðustu heimsstyrjöld, ekki viðfangsefni hagfræðivísindanna í jafnríkum mæli og áður hafði átt sér stað, tóku þau í vaxandi mæli að helga sig skilyrðum til þess að auka hagvöxt sem mest, ekki að eins — og jafnvel ekki fyrst og fremst — vegna þess, að ljóst er, hversu mikill hluti mannkyns býr við sult og örþingð, heldur vegna hins, að vaxandi velmegun bjargálna og ríkra þjóða hefur ekki dregið úr

eftirspurn eftir enn meiri velmegun, heldur þvert á móti aukið hana.

Petta er staðreynd, sem ýmsum hefur komið á óvart. Áður fyrr bjuggust menn yfirleitt við því, að með batnandi hag minnkaði áhugi á frekari kjarabótum, með vaxandi tekjum drægi úr ásókn í enn meiri tekjur. En reynslan hefur orðið þveröfug. Þess eru ótal dæmi úr frægum ritum fyrri tíða, að gert hafi verið ráð fyrir, að í kjölfar efnahagsframfara sigldi rólegra og hól-látara líf. Getur nokkur haldið því fram, að slíkt hafi átt sér stað? Okkur liggur öllum miklu meira á nú en áður fyrr, það er miklu meiri asi á okkur að öllu leyti. Við gefum okkur æ minni tíma til þess að hugsa um, hvernig við ráðstöfum tekjum okkar, og högum okkur að öðru leyti óskynsamlegar en áður tíðkaðist. Í „*þjónustubjóðfélagi*“ nútímans verður æ erfiðara að fá ýmsa þjónustu, t. d. þá, sem gamalt fólk þarfust. Meðan menn voru fátækari, sögðu þeir þá ekki, að ef hagur þeirra batnæði, mundu þeir nota batnandi tekjur og auknar tómstundur til þess að njóta *mennингarverðmæta* í vaxandi mæli, til þess að leggja aukna rækt á andleg verðmæti? Ef við leggjum nú hönd á hjarta og spryrjum okkur: „Höfum við gert þetta, höfum við reynt að þroska okkur og bæta?“ — ætli við neyðumst ekki til að svara því neitandi, þegar öllu er á botninn hvolft? Við höfum ekki haft tíma til þess, það var svo margt annað, sem kallaði að.

Hvað er hér í rauninni á ferðinni? Eru þessar staðreyndir, sem ég minntist á og geri ekki ráð fyrir að menn dragi í efa að séu réttar, ekki bein andstæða þess, sem við höfum ætlazt til í baráttunni fyrir auknum hagvexti, fyrir hagseldarþjóðfélaginu?

Áður en ég ræði þessi vandamál nánar, væri rangt að láta þess ekki getið, þó ekki nema mjög lauslega, að *baráttan fyrir hagvexti* hefur sætt gagnrýni á síðustu árum. Annars vegar frá því sjónarmiði, að hún stefni að *eyðingu auðlinda heimsins* og

óviðráðandi *mengun* og þar með smám saman að eyðingu mannkynsins sjálfs, og hins vegar út frá *siðferðilegum sjónarmiðum*, þ. e. að hún trufli gildismat og spilli mannlífinu. Ég er í hópi þeirra, sem eru ekki sammála fyrra sjónarmiðinu, þó að ekki verði það nánar rökstutt hér. En í síðara sjónarmiðinu tel ég vera sannleikskjarna, eins og kemur fram í því, sem síðar verður hér sagt.

Auðvitað hafa menn á undanförnum árum og áratugum gert sér grein fyrir margvislegum vandamálum þess þjóðfélags, sem nefnt hefur verið „*hagsældarþjóðfélag*“ og sumir hafa viljað nefna „*neyzluþjóðfélag*“. Hagfræðingum eru að sjálfsögðu ljósir erfiðleikar þess að semja vísitölu um breytingu vergra þjóðartekna, sem tákni breytingar á því, sem nefna má með réttum hætti „*farseld*“ okkar. Ekki þarf að minna á annað en gildi tærslur vatns og hreins lofts, sem engar skýrslur eru samdar um, að ekki sé talað um ánægju af útvist eða náttúrufegurð. Hagsældin, sem mæld er sem ávöxtur hagvaxtar, er í fyrsta lagi falin í „*gæðum*“, sem við fáum til ráðstöfunar, þ. e. vörum og þjónustu. Þeim mun meiri vöru og þjónustu, sem menn geta aflað sér, þeim mun meiri eru „*lífspægindin*“, þeim mun meiri er „*hagsældin*“.

II.

Til skamms tíma hafa hagfræðingar og aðrir tæplega veitt einu verðmæti í lífi mannsins og starfi þjóðfélagsins þá athygli, sem það verðskuldar. Það er *tíminn*. Sænskur hagfræðingur, *Staffan Burenstam Linder*, hefur í bók, sem út kom 1970, „*The Harried Leisure Class*“, og nefna mætti „*Hin þjakaða tómstundastétt*“ á íslenzku, sett fram athyglisverð sjónarmið í þessu sambandi. Ég skýt því hér inn, að hann er nú raunar orðinn kunnur stjórnmálamaður og þingmaður í Svíþjóð.

Hagfræðingur skoðar ekki tímann frá

sama sjónarmiði og eðlisfræðingur eða heimspekingur. Athygli hans beinist að því, er skoða má sem eins konar tíma-vidd. Tímaeininger eru á hreyfingu og gera einstaklingnum kleift að hagnýta *auðlindina „tímann“*, er hann líður. En tíminn er ólikur öðrum efnahagsverðmætum að því leyti, að ekki verður *safnað birgðum* af honum, eins og unnt er, að því er efnisverðmæti snertir. Er tími líður, fær einstaklingurinn engu að síður í hendur *verðmæti*, sem hann getur notað. Í efnahagslegum skilningi er visst „*framboð á tíma*“. — En það er einnig viss „*eftirspurna eftir tíma*“. Tíma má hagnýta til *vinnu* í því skyni að afla gæða. Tímann má einnig nota til *neyzlu*, þ. e. gæði eru tengd tíma til þess að ná því lokamarki efnahagsstarfseminnar að verða aðnjótandi *nytsemdar*, veraldlegrar eða andlegrar. Hafa verður í huga, að *neyzla tekur tíma*, ekki síður en *framleiðsla*.

Skortur á gæðum er kominn undir framboði þeirra í hlutfalli við eftirspurnina. Eftirspurn einstaklinga eftir tíma er venju-lega nógum mikil í hlutfalli við framboðið til þess að telja verður *tímann til þeirra gæða*, sem skortur er á í efnahagslegum skilningi. En þá hljóta sömu reglur að gilda um ráðstöfun tíma, þ. e. hagnýtingu hans til ólíkra þarfa, og gilda almennt í efnahagsmálum, þegar um ráðstöfun gæða er að ræða, sem skortur er á, þ. e. sem menn hafa ekki til ótakmarkaðrar ráðstöfunar. Þegar menn ráðstafa tekjum og gera það skynsamlega, er gert ráð fyrir því, að gildi síðustu peningaeiningarinnar, sem varið er í hverju skyni, sé hið sama. Eins hljóta menn að reyna að verja tíma sínum. Þeir verða að reyna að hagnýta hann þannig, að *afköst hans verði hin sömu við alla notkun*.

Það er einkenni *hagvaxtar*, að *afrakstur þess tíma*, sem varið er til *vinnu*, *eykst*. Framleiðni vex. Þetta veldur því, að fyrra jafnvægi milli ráðstöfunartímans í ýmsu skyni raskast. Afrakstur þess tíma, sem

varið er til annars en vinnu, verður einnig að aukast. Afleiðingin verður sú, að *hagvöxtur veldur vaxandi tímaskorti á öllum svíðum*.

Nauðsynleg aukning á afrakstri tímans við annað en vinnu getur gerzt á margan hátt.

Afrakstur þess tíma, sem notaður er til neyzlu, getur t. d. vaxið á þann hátt, að aukið sé magn þeirra gæða, sem notuð eru á tímaeiningu. Eins og framleiðni vinnutíma eykst, þegar fleiri framleiðslutæki eru notuð, eykst afrakstur neyzlutíma, þegar fleiri gæði eru notuð.

Þegar slíkt á sér stað, hækkar „verð“ neyzlutímans. Að vísu er ekki venja að tala um „verð“ á þeim tíma, sem varið er til neyzlu, eins og þeim, sem varið er til vinnu. En breytni manna sýnir engu að síður, að menn gera sér þessa staðreynd ljósá. *Tími, sem varið er til neyzlu, verður verðmætari í kjölfar þess, að framleiðni vinnutíma vex.*

Í þessu sambandi kann einhver að segja, að það geti ekki verið rétt, að aukið magn neyzlugæða hljóti að auka eftirspurn eftir neyzlutíma, heldur geti hið gagnstæða átt sér stað. Mörg neyzlugæði spari tíma. Ef heimili eykur neyzlu sína með því að kaupa þrottavél, krefst vélin ekki aukins tíma. Hún „sparar“ tíma. Mörg gæði eru þessa eðlis. Hér skiptir meginmáli, hvað átt er við með „neyzlugæði“ eða „neyzluvör“ Venjulega eru þessi orð notuð til þess að tákna þau gæði, sem keypt eru til heimilis. En í því sambandi, sem hér er um að ræða, verður orðið notað til þess að tákna þau fullunnin gæði, sem notuð eru á tilteknun tíma í viðleitni okkar til þess að auka farsæld okkar, efnislega eða andlega. Þvottavélar auka framleiðni vinnutíma, — þess vinnutíma, sem notaður er á heimili. Enginn eðlismunur er á athöfnum á heimili og við framleiðslu. Timaskortur á vinnusviðinu hefur vaxið, og afrakstur neyzlutímans verður að aukast, til þess að jafnvægi skapist milli af-

rakstrar tímans á ýmsum svíðum. Það gerist á þann hátt, að meiri gæði eru notuð á hverri tímaeiningu, sem varið er til neyzlu. Að því er ráðstöfun tímans snertir, er um að ræða sömu grundvallaratriðin og alkunn eru í hagfræði. Breytingar á skorti auðlinda valda breytingum á hagnýtingu heirra.

En afleiðingar þess, að vaxandi gnægð gæða veldur auknum tímaskorti og að tengsl eru á milli efnahagsþróunar og tímaskorts, eru ekki aðeins viðfangsefni hagfræðinga. Hér er um að ræða atriði, sem hafa *almenna þýðingu fyrir mannfélagsmál* yfir höfuð að tala. Hvernig við ráðstöfum tíma okkar og hvernig við breytum ákvörðunum okkar í þeim efnum, hefur áhrif á viðhorf okkar til lífsins á margvislegan hátt.

III.

Hvernig verjum við tíma okkar í raun og veru eða hvernig getum við varið honum?

Fyrst og fremst nota menn tíma sinn til *vinnu*, þ.e. til einhvers konar sérhæfðrar framleiðslu. Vinnutíminn hefur grundvallarþýðingu í sambandi við ráðstöfun manna á tíma sínum. Eins og aðrar athafnir kostar vinnan tíma, sem hægt væri að verja öðruvísi. En vinnan hefur áhrif á tekjur manna og þá um leið á eftirspurn eftir tíma til annarra athafna. Vinnutíminn hefur þannig tvønns konar áhrif: *Hann hefur áhrif á bæði eftirspurn og framboð eftir tíma til annarra athafna.* Breytingar á framleiðni vinnutíma verða undirrót mögulegra breytinga á því, hvernig menn verja tíma sínum.

Í öðru lagi verja menn tíma sínum til *persónulegra starfa* í þágu sjálfra sín. Menn þurfa að sofa, borða og snyrta sig. En menn þurfa ekki aðeins að sinna líkama sínum, heldur einnig að halda við ýmiss konar gæðum. Það þarf að matreiða og halda áhöldum til þess við, það þarf að

ræsta, hugsa um garðinn og bílinn o. s. frv. Ýmsum slikum þörfum má fullnægja með bví að kaupa ýmiss konar þjónustu, en ekki öllum, auk þess sem menn gera það í mörgum tilvikum ekki, þótt það væri hægt. Þess vegna er hér um að ræða annars konar ráðstöfun á tíma en þá, sem fólgin er í vinnu.

Í þriðja lagi nota menn tímann til *neyzlu*. Sú staðreynd, að neyzla tekur tíma, hefur efnahagsþýðingu og áhrif á það, hvernig menn hagnýta þá takmörkuðu auðlind, sem tíminn er. Með sama hætti og samband er milli framleiðniaukningar vinnutíma og eftirspurnar eftir tíma til persónulegra þarfa er samband milli hennar og eftirspurnar eftir tíma til neyzlu.

Í fjórða lagi nota menn tímann til *menningarviðleitni*, til þess að mennta sig og þroska, b. e. í því skyni, sem framfarasínnaðir og frjálslyndir menn fyrr á tímum héldu að menn myndu hagnýta aukna hagsæld. En grundvallarmismunur er á neyzlutímanum og þeim tíma, sem hér er um að ræða og nefna mætti „*menningartíma*“. Í þann tíma, sem notaður er til neyzlu, gegna neyzlugæði meginhlutverki, en minni háttar hlutverki í sambandi við þann tíma, sem notaður er til menningarviðleitni. Þess vegna eru aukin áhrif framleiðni vinnutímans önnur á neyzlutímann en menningartímann.

Að síðstu verður tíminn auðvitað notaður til *iðjuleysis*. Með fátækum þjóðum er hugsanlegt, að til séu „tómstundir“ í bókstaflegum skilningi. Tími er ekki notaður, beinlínis vegna þess, að efnahagsþróun er svo skammt á veg komin, að verk-efni vantar. Hliðstætt getur átt sér stað hjá bjargálnaþjóðum á tímum atvinnuleysis. Jafnvel þegar efnahagsaðstæður eru þær, að menn geta valið milli þess, hversu miklum tíma menn verja til vinnu og annarra athafna, getur líf manna mótað af hóglifi. Mönnum liggur ekki á. Það er ekki um að ræða tilfinnanlega tímaþróng.

IV.

Fjölmargir fræðimenn hafa rannsakað ólíkt mat á tímanum eða ólíkt tímaskyn hjá þjóðum, sem eru á mismunandi þróunarstigi í efnahagsmálum og búa við ólíka menningu. Til hafa verið og til eru þjóðfélög, þar sem er *enginn tímaskortur*. Framleiðni er svo lítil, að nokkur hluti tímans skilar engum afrakstri. Á síðastliðnu sumri vorum við hjónin á ferðalagi um Finnmörk í Noregi. Við gistum ásamt tveim Sóumum eða Löppum í einu af þeim saeluhúsum, sem norska ríkisstjórnin á þarna og hreindýrabóndi, sem býr rétt hjá, annast. Húsin standa við á, sem ætlunin var að veiða í. Að kvöldlagi var haldið upp með ánni til þess að leggja net. Meðan Samarnir gerðu það, fórum við hjónin í gönguferð um gróðursnautt landið. Þegar við komum aftur að ánni, hafði þriðji Saminn slegizt í hópinn og varð samferða okkur að þaum. Þegar við fórum að vitja netjanna daginn eftir, spurðum við Samana, sem með okkur voru, hver þriðji Saminn daginn áður hefði verið. Þeir kváðu hann hafa verið á leiðinni niður með árbakkanum hinum megin við ána til þess að kaupa vistir hjá bón danum, sem gætti hússins, þar sem við bjuggum. Þess vegna sögðust þeir hafa flutt hann yfir ána. Þegar við spurðum, hvernig hann hefði hugsað sér að ná sambandi við bón danum hinum megin við ána, svöruðu þeir, að hann hefði kallað til hans. Þá spurðum við: „En straumurinn er þungur, og það var komið kvöld. Er víst, að bón dinn hefði heyrt til hans?“ Þeir svöruðu, eins og ekkert svar væri sjálfsagðara: „Þá hefði hann kveikt bál og beðið, þangað til að einhver hefði séð það“.

Slikt tímaskyn mótar eflaust mikinn hluta mannkyns enn, en hversu fjarri er það ekki okkur, fólkis hagsældarþjóðfélagsins?

Þá eru til þjóðfélög, þar sem er *nægilegt framboð á tíma*. Framfarir á sviði tækni og efnahagsmála hafa mótað þróunina. Tekj-

ur hafa vaxið verulega, og lífskjör eru orðin góð. Enginn neyðist til iðjuleysis. Daglegt lif er orðið örara, en menn njóta samt hæfilegs hóglifis. Menn líta á klukkuna, en hún er samt ekki enn orðinn harðstjóri. Vaxandi tekjur eru farnar að valda tímaskorti.

En svo eru til þau þjóðfélög, þar sem *aakin framleiðni og síavaxandi tekjur valda æ vaxandi tímaskorti*. Enginn tími má fara til spillis. „Tíminn er peningar“, segja menn. Stundvísí er krafizt. Bið er ekki að eins sóun á tíma, heldur einnig andleg áreynsla, sem veldur streitu, einmitt af því, að hún er óþörf sóun. Vasabókin, þar sem tíma dagsins er skipað niður, verður mörgum mikilvægasta bókin. Klukkan fer að stjórna manninum. Skortur á veraldlegum gæðum er horfinn, en í stað hans er komirn hraði, stundum ofsahraði og allt það, sem honum fylgir og getur fylgt.

Þessi þróun á sér efnahagsskýringu. *Aukinn hraði er viðleitni til þess að hagnýta betur auðlind, sem aukinn hagvöxtur og auknar tekjur gera æ sjaldgæfari og verðmætari, þ. e. auðlind, sem vaxandi skortur er á: Tímann.*

Enginn vafi er á því, að slíkt þjóðfélag, sem hefur þau megininkenni, sem lauslega var vikið að hér að framan og nefna mætti „hraðajóðfélag“, hefur ýmsa kosti frá efnislegu sjónarmiði. Það er árangursríkt, það er gnægtaþjóðfélag, tekjur eru háar. En það má ekki gleymast, að það hefur ágalla, einnig frá efnislegu sjónarmiði. Verið getur, að tíminn sé ekki hagnýttur á jafnhagkvæman hátt og hægt væri. Kappphlaupið um tímann getur valdið hliðsteðri sóun og umferðarhnútar. Viðleitni til þess að hagnýta tíma sinn út í æesar getur kostað of mikla áreynslu, vald-ið streitu. Í „hraðajóðfélagi“ getur of mikil framleiðni orðið algengari dánarorsök en of lítil.

En hraðinn veldur einnig annars konar vandamáli. Hæfileiki manna til þess að njóta allra veraldargæða sinna kann að

minnka í kjölfar viðleitninnar til að auka með auknum hraða afrakstur þess tíma, sem til ráðstöfunar er.

Aðalatriði hugleiðinga þessarar ritgerðar um *hraðajóðfélagið* lýtur samt ekki að kostum þess eða göllum frá *efnislegu sjónarmiði*, heldur að *hugsanlegum áhrifum þess á manninn og mannlifið i heild*, að því, hvort ekki sé þörf *nýrra markmiða* við hlið — og kannski að einhverju leyti í stað — hagsældarinnar, sem verið hefur og er meginmarkmið þeirrar þjóðfélagsgerðar, sem nefnd hefur verið *hagsældarþjóðfélag*. Í þessu sambandi er nauðsynlegt að fjalla nánar um þann tíma, sem varið er til *neyzlu* og *menningarviðleitni*.

V.

Tíminn, sem verja þarf til þess að njóta hinna ýmsu neyzlugæða, er jafnnaðsynlegur við neyzluna og neyzlugæðin sjálf. Það er auðvitað af þessum sökum, sem skoða verður tímann sem takmarkaða auðlind. Af þessum sökum hafa hækkandi tekjur ekki í för með sér síavaxandi tómstundir og aukið hóglifi. En hvert er sambandið milli aukinna tekna og tímans, sem varið er til neyzlu?

Ógjörningur er að setja fram almenna reglu um það, hvort neyzlutími í heild muni vaxa. Hvort það gerist eða ekki, er undir því komið, hversu auðvelt er að láta gæði koma í stað tíma við neyzluna. Sé það auðvelt, hvetur aukin framleiðni menn til þess að vinna meira í því skyni að auka magn neyzlugæðanna umfram það, sem átt hefði sér stað, ef vinnutími hefði haldizt óbreyttur. Sé hins vegar torvelt að láta vöru koma í stað neyzlutíma, þá hlýtur neyzlutíminn að aukast, þegar magn neyzlugæða eykst vegna aukinna framleiðni.

Ef menn geta látið gæði koma í stað tíma, gera menn það líklega. Skemmri tíma er þá varið vegna hverrar einingar. Ástæðan er sú, að gæðin eru að verða ódýrari í hlutfalli við tímann, og þá er hagur

að því að nota meiri gæði í hlutfalli við tímann. Í því skyni að auka hagsæld sína nota menn meiri neyzlugæði á tímaeiningu en áður. Þannig auka menn afrakstur tímaeiningarinnar við neyzluna. *Þeim mun meiri gæði, sem neytt er á tímaeiningu, þeim mun meiri verður afraksturinn á mörkum þess tíma, sem varið er til neyzlu.* Þannig varðveitist jafnvægið. Afrakstur hverrar tímaeiningar við framleiðslu hefur vaxið. Hann verður að vera jafnhár við allar athafnir.

Aukinn hraði neyzlunnar, þ. e. sú staðreynd, að menn nota æ minni tíma til neyzlu hverrar einingar, getur komið fram í ýmsum myndum. Dýrari bifreið er notuð í sama tíma og ódýrari bifreið áður. Margra gæða er neytt samtímis. Í stað þess að fara í tveggja klukkustunda bílferð er ekið í eina, en sight á lystisnekkju í aðra. Slíkt var ekki unnt, meðan tekjur voru lægri.

Annars þarf einnig að gæta. Gerum ráð fyrir, að einungis sé völ á tvenns konar neyzlu. Til þess að hin fyrri veiti fyllstu fullnægju, er þörf lágmarksgæða. Hin er mjög háð því, að hægt sé að nota mörg gæði í þann tíma, sem til hennar er varið. Þegar framleiðni vex og gæðamagnið eykst, vex afrakstur þess tíma, sem varið er til seinni neyzlunnar, en afrakstur fyrri neyzlumans helzt óbreyttur. Augljós hagur er að því að stytta þann tíma, sem varið er til fyrri neyzlunnar, en lengja hinn. *Menn breyta tímanotkun sinni, þangað til að afraksturinn er orðinn jafn á mörkum þess tíma, sem menn verja til hvorar neyzlunnar um sig.*

Mörg ánægja er þannig, að nautn er háð því gæðamagni, sem völ er á. En ýmis önnur ánægja — gömul og ný, göfug eða fánýt — verður ekki aukin með því að nota fleiri neyzlugæði á þeim tíma, sem til hennar er varið. Það er þessi þáttur mannlif eins, sem er að verða háður æ sterkari samkeppni frá annarri starfsemi mannsins og hætta er á að verði undir í

samkeppninni. Afrakstur tímaeiningarinnar á öðrum sviðum er dæmdur meiri.

Petta skýrir ýmislegt í daglegu lífi, sem að öðrum kosti virtist undarlegt. Eru því ekki takmörk sett, hversu mikil er hægt að auka ánægju af því að neyta matar með því að borða meiri en áður eða betri mat? Þess vegna eyða menn í hagsældarríkjum minni tíma en áður í það að neyta venjulegs matar. Kannski reyna menn að auka gildi tímans, sem til þess fer, með því að lesa á meðan eða horfa á sjónvarp. Jafnvæl samband manns og konu fær ekki að vera í friði fyrir þessari bróun. Það má ekki taka langan tíma að kynnast. Varanlegur kunningsskapur sem undanfari farsæls hjónabands verður æ sjaldgæfar.

Það, sem nú hefur verið sagt, á ekki við um alla neyzlu. Auðvitað er til neyzla, sem auknum tíma er varið til. En hér er fyrst og fremst um að ræða ánægju, sem auðveldlega má auka með því að nota meiri gæði á hverri tímaeiningu. Menn nota meiri tíma til þess en áður að halda boð eða fara í boð og sækja samkomur. Skýrasta dæmið í þessu efni er þó hinn sívaxandi fjöldi neyzlugæða, sem menn nota: Hús, sumarbústaður, bifreið, bátur, útvarp, sjónvarp, hljómlutningstæki, innivistarfatnaður, útvivistarfatnaður, ferðaútbúnaður o. s. frv. Menn nota lengri heildartíma til þess að njóta alls bessa, en jafnframt skemmri tíma til hvers og eins.

Niðurstaða þessa er sú, að afleiðing hagvaxtar, framleiðni aukningar og þeirra vaxandi tekna, sem i kjölfarið sigla, er ekki aðeins aukin hagsæld, þ. e. aukin gnægð gæða, heldur er einnig um að ræða viðtæk áhrif á neyzluna og ræðstöfun þess tíma, sem menn verja til neyzlu. Þegar neyzluhraðinn er aukinn, er markmiðið auðvitað að auka afrakstur bess tíma, sem varið er til neyzlunnar. Það getur tekizt. En vandamálið í þessu sambandi er, að það geta reynzt skuggahlíðar á þessari þróun. Með þessu er ekki átt við þá alkunnu staðreynd, að auður er engin trygging fyrir

einstaklingshamingju. En menn kunna að fara á mis við hógláta gleði, kyrrlátá ánægju. Þolinmæði manna bíður hnekki. En einmitt þolinmæði er ekki aðeins forsenda farsáls mannlífs, heldur einnig grundvöllur ýmiss konar uppgötvana í tækni og efnahagslífi, svo að ekki sé talað um listsköpun. Ef vaxandi tímaskortur í kjölfar hagvaxtar og aukinna tekna skyldi einnig draga úr viðleitni til þess að hugsa, öðlast aukinn þroska, og draga úr ánægju af slíkri viðleitni, þá er alvarleg ástæða til þess að staldra við og ihuga málavexti.

VI.

Þá er komið að því að víkja að sambandinu milli hagvaxtarins og þess tíma, sem varið er til *menningarviðleitni*. Mjög skiptar skoðanir eru um það, hvaða áhrif efnahagsframfarir hafi í raun og veru á menningu og þann tíma, sem menn verji til þess að mennta sig og þroska. Ýmsir tala um stórfellda eflingu menningarinnar í kjölfar efnahagsframfaranna, aðrir um hryggilega hnignun hennar. Staffan Burénstam Linder lætur í ljós þá skoðun í bók þeirri, sem ég hef vitnað til, að þegar sigrazt hafi verið á sárrí fátækt, hafi aukinn hagvöxtur og vaxandi tímaskortur valdið því, að sá tími, sem varið er til menningarviðleitni, hafi orðið fyrir harðnandi samkeppni frá öðrum athöfnum, og að sennilega fari áhugi á menningarmálum minnkandi í hagsældarríkjum nútímans. Að vísu vekur hann athygli á, að líklega sé ekki torveldara að mæla neina þætti mannlegra athafna en þá, sem tengdir eru menningarmálum, enda greini menn mjög á um staðreyndir á þessu sviði. En jafnvel þótt sú staðhæfing sé rétt, að tími sá, sem varið er til menningarviðleitni, eigi í vök að verjast í nútímasamfélagi, er hitt ómótmælanlegt, að miklu meiri tíma er nú varðið til menntunar og hvers konar menningarstarfsemi en áður en hagvaxtarskeið hagsældarmannsins hófst. En því er samt oft haldið fram, að efling menningar í kjöl-

far hagsældar hafi orðið miklu minni en menningarfrömuðir fyrri tíma töldu að verða myndi og boðuðu. Linder segir, að ef til vill hafi þeir misskilið manneðlið. En hitt sé hugsanlegt, að þeir hafi ekki tekið tillit til þeirrar staðreyndar, að efnahagsframfarir létti ekki aðeins af manninum vinnuþörf, heldur geri jafnframt fjölmargt annað girnilegt en að mennta sig og þroska, en til alls þessa sé tími nauðsynlegur. Að minnsta kosti haldi nú því enginn fram í alvör, að áframhaldandi stöðugur hagvöxtur muni af sjálfu sér valda verulegum framförum á menningarsviðum. Það sé aðeins í fátækum löndum, sem menn vænti menningarframfara í kjölfar efnahagsframfara. Meginsþurningin varðandi velmegunarþjóðirnar sé sú, hvort þær séu komnar á það stig í þessum efnum, að framfarir í menningarmálum séu ekki aðeins orðnar hægfara, heldur sé menningu beinlínis tekið að hnigna í þeim skilningi, að vegna vaxandi tímaskorts sé æ skemmri tíma varið til menningarviðleitni.

VII.

Heildarniðurstæða þess, sem sagt hefur verið um samband hagvaxtar og tíma, er sú, að i hagsældarríkjum nútímans er meiri skortur á tíma en áður og að þessi vaxandi tímaskortur hefur átt sér stað smári saman í kjölfar efnahagsframfaranna. Gnægð og skortur eru afstæð hugtök. Þróunin hefur fært manninum aukna gnægð gæða, en jafnframt vaxandi skort á tíma. Hagsældin hefur því ekki verið altæk, heldur á vissu sviði.

Þetta leiðir hugann að því, sem auðvitað er engin nýjung, að hagvexti fylgja vanda-mál. En er ekki ástæða til þess að sinna rækilegar en gert hefur verið þeim vanda-málum, sem sigla í kjölfar þess, að *hagsældarþjóðfélagið er að verða hraðabjóðfélag?* Er ekki ástæða til þess að spryrja, hvort ekki séu enn meiri skuggahlíðar á hraðabjóðfélagi en hagsældarþjóðfélagini, án þess þó að gera lítið úr þeim framförum,

sem átt hafa sér stað og átt geta sér stað?

Sé það rétt, að efnahagsframfarir, vaxandi gæðaframleiðsla og síhækkandi tekjur valdi síauknum tímaskorti, mun reynast erfitt að auka farsæld með því einu að auka neyzlu. *Þess vegna þarf að hugleiða, hvort ný markmið séu ekki nauðsynleg í þjóðféluginu og mannlifinu.* En þá er viðfangsefnið ekki á svíði efnahagsmála einna, jafnvel ekki á svíði *visinda* yfir höfuð að tala, heldur er einnig í þeim snar siðferðilegur þáttur. Það lýtur einnig að *listum, heimspeki og trúarbrögðum*. Einmitt þess vegna var það stórkostleg hugmynd að efna til þeirrar tegundar ráðstefnu, sem hér er nú haldin, þar sem menn, sem fást við verkefni á ólíkum svíðum, geta skipzt á skoðunum.

Það er gamalt umræðuefni, hvað sé ólíkt með listum og vísindum. Enn heyrist jafnvel um það talað, að þessir tveir meginþættir menningar séu andstæður. Vísindi eru þá gjarnan kennd við „kalda skynsemi“, list við „heitar tilfinningar“. Þessi sjónarmið eru röng. Tilfinning er vísindum jafnnauðsynleg og skynsemi listum. Hitt er annað mál, að of köld skynsemi er bæði listum og vísindum jafnskaðleg og of heitar tilfinningar. Sannleikurinn er sá, að kjarni hvors tveggja, lista og vísinda, er hinn sami og begar öllu er á botninn hvolft liklega skyldari tilfinningu en skynsemi. Upphof sérhvers listaverks er hugmynd. Ímyndunaraflíð, hugmyndaflugið, er undirstaða allrar listsþópunar. En hið sama á við um vísindin. Hugmyndaauðgi er höfuðeinkenni mikils vísindamanns. Ég hef einhvers staðar séð, að vafasamt sé, hvor hafi verið hugmyndarákari, Newton eða Shakespeare. Fróðleikur einn er ekki vísindi fremur en orð eru skáldskapur. Það er sama aflið, sem gerir fróðleik að vísindum og orð að skáldskap, liti að málverki og hljóð að tónlist: Ímyndunaraflíð, hugmyndaflugið, skópunargáfan.

Hvers vegna er ég að víkja að þessu í sambandi við umræðuefni mitt? Það er af

því, að *hið nýja hagsældarþjóðfélag, sem við verðum að skapa og koma verður í stað hráðabjóðfélagsins, þarfust nýrrar manngerðar.* Ekki þeirrar manngerðar, sem í sögu hagfræðinnar hefur verið nefndur efnahagsmaður — the economic man —, heldur *manns, sem er meira en skynsamur*, manns, sem fyrirverður sig ekki fyrir tilfinningar sínar, heldur veit, að þær eru uppsprettulind sannrar hamingju. Ýmsir hafa rætt á þann veg um vandamál hagsældarþjóðfélagsins, að mikilvægast sé, að maðurinn bjargi þar sál sinni. En sannleikurinn er sá, að í hinu nýja hagsældarþjóðfélagi þarf sálin að bjarga manninum.

Það er eðlileg ósk og viðleitni að auka velmegun, jafnvel í hinum auðugu hagsældarríkjum, hvað þá í blásnauðum þróunarrikkjum. Leiðirnar að því marki eru ólíkar og viðfangsefnin einnig. En mergur málsins er sá, að við verðum að gera okkur ljóst, að aukin hagsæld hefur ávallt breytt manninum og mun gera það í vaxandi mæli framvegis, undir hvaða kringumstæðum sem aukinn hagvöxtur á sér stað. Vandamál hagsældarríkjanna í þessu sambandi er fólgjöld í því, að annað hefur gerzt en áður var búið við. Aukin hagsæld og auknar tómstundir hafa ekki fært okkur frið og ró og aukna vellíðan, heldur eril og áhyggjur, jafnvel heilsutjón. Ástæðan er sú, að við höfum reynzt efnahagsmenn í ríkara mæli en við höfum þótzt vera. Nútímmamaðurinn er ekki að eins auðugri en áður eru dæmi um í sögunni, hann er ekki aðeins orðinn herra jarðarinnar, hann er einnig að verða herra himingeimisins. En það er samt, þrátt fyrir allt, mikilvægara, að halda áfram að vera venjulegur maður, manneskja með hug og hjarta, þótt bundin sé við Jörðina, en sálarlaust vélmenni á leið til tunglsins eða jafnvel Venusar. Maður okkar hagsældarríkis hefur náð valdi yfir náttúrunni. Maður hins nýja hagsældarríkis barf að ná valdi yfir sjálfum sér. Hann á ekki að

stefna að því sem æðsta marki að geta lifað áhyggjulausu lífi í allsnaegtum. Hann á að vera frjáls maður, sem er jafneðlilegt að vilja kryfja vandamál til mergjar og láta heillast af lokkandi leyndardómi. Hann á ekki að reyna að skilja alla hluti. Markmið lífsins er ekki aðeins að skilja, heldur ekki síður að njóta. Skynsemin hefur skapað velferð okkar í veraldlegum skilningi. En æðstu hnoss lífsins eru nátengdari tilfinningum okkar. Það er hægt að njóta án þess að skilja. Hver hefur skilið sterkasta afl mannheima, ástina, kærleikann?

Aukinn *félagsskapur* er eitt af megin-einkennum hagsældarríkja nútímans. Menn vinna saman, menn skemmta sér saman, menn verða jafnvel að umgangast annað fólk, þótt menn hafi ekki áhuga á því. Áður fyrr voru menn meira einir. Eitt af því, sem tímaskortur hagsældar-þjóðfélagsins hefur svipt okkur, er rétt mat á gildi *einveru*. Auðvitað er félagskapur gagnlegur og nauðsynlegur. En sannur maður er sá einn, sem notið getur

hvors tveggja í jafnríkum mæli, félags-skapar og einveru.

Markmið allrar mannlegrar viðleitni hlýtur að vera *hamingja*. Í aldaráðir hefur það verið trú manna, að útrýming fátæktar og aukin hagsæld gerði mannkynið ham-ingjusamara. Auðvitað hefur mönnum alltaf verið ljóst, að aukin hagsæld sé ein-staklingnum engin trygging fyrir ham-ingju. Gamalt íslenzkt spakmæli segir meira að segja, að margur verði af aurum api. En menn hafa trúað því, að það ætti við um þjóðarheildir, mannkynið allt, að aukin hagsæld jafngilti aukinni ham-ingju. Nú hafa heyrzt raddir, sem draga jafnvel þetta í efa. *Sá efi gæti reynzt á rökum reistur, ef við gerum okkur ekki ljóst, að það nýja þjóðfélag, sem er að verða til, — þjóðfélagið er alltaf að breytast, — þarf-nast nýs manns, öðruvísi manns en við erum, ef hann á að geta verið ham-ingju-samari en við.* Og hljótum við ekki að óska þess? Á það ekki einmitt að vera viðleitni okkar, sú viðleitni okkar, sem helzt ætti skilið að kallast göfug?

*Guðmundur Guðmundsson og
Frank Veeneklaas:*

Flæði og heildarframleiðsla

Þjóðartekjur eða þjóðarframleiðsla eru mælikvarði á flæði vörum og þjónustu í hagkerfi. Þessar stærðir og ýmsir þættir þeirra, t. d. neysla og fjárfesting, eru meginviðfangsefni þjóðhagfræði. Þótt undarlegt megi virðast, er lítið um, að birt séu gildi ofangreindra stærða. Þessi fullyrðing kemur lesanda væntanlega spánskt fyrir sjónir. Það er til aragrúi af sundurliðuðum töflum um „þjóðarframleiðslu“. En þarna er ekki ofangreind þjóðarframleiðsla, heldur önnur stærð með sama nafn. Þetta má skýra með hliðstæðum stærðum alþekktum, sem hafa hvor sitt nafn, hraða og vegalengd. Lítum á eftifarandi frásögn:

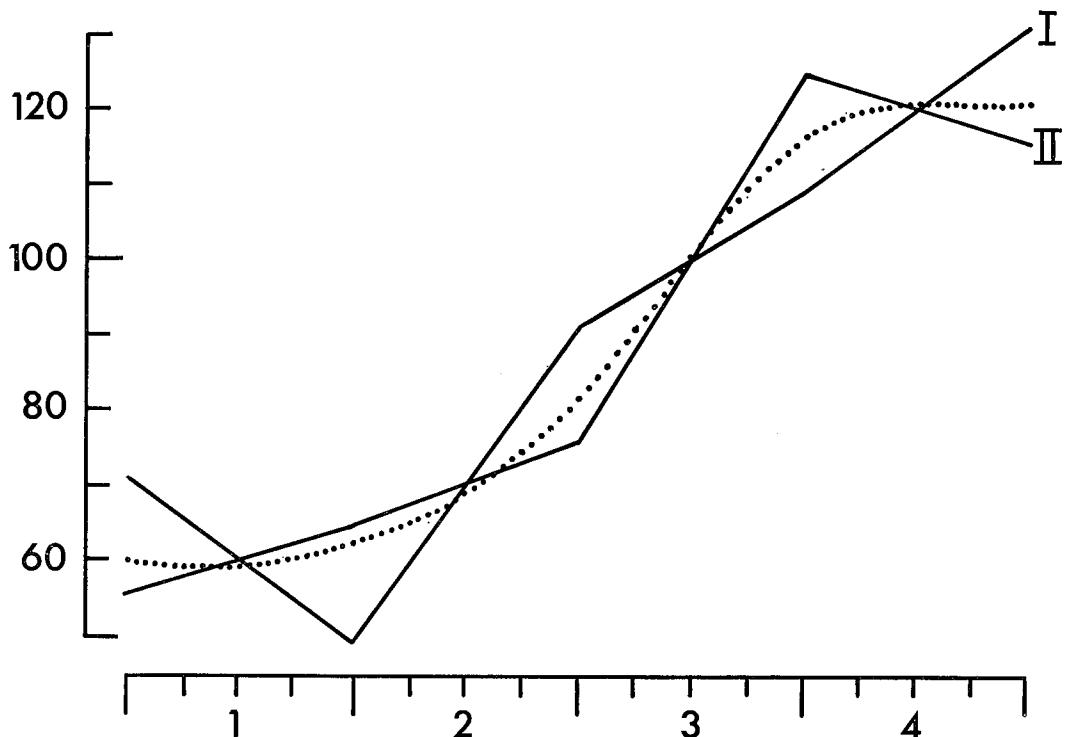
Jónas ók frá Akureyri til Blönduóss á þremur klukkutímum. Síriti var tengdur hraðamælinum og teiknaði samfellt línumit af hraðanum alla leiðina. Jafnframt var lesið af kílómetramæli á klukkustundarfresti, og fengust eftifarandi niðurstöður:

1.	klst.	45 km
2.	—	54 km
3.	—	48 km

Þjóðartekjur í hagfræði svara til hraða, en þjóðartekjur taflnanna til vegalengd-

anna, sem Jónas ekur hvern klukkutíma. Ástæða þess, að ekki eru birt línumit um þjóðarframleiðslu, hliðstæð hraðalínuriti, er sú, að lítil tök eru á að mæla hana. Hins vegar er hægt að meta heildarmagn eða verðmæti framleiðslu ákveðin tíma-bil, og er það hliðstætt mælingunum á vegalengd í töflunni um för Jónasar. Málvenja í hagfræði svarar til þess, að við segðum, að hraði fyrsta klukkutímann hefði verið 45 km, 54 km annan klukkutímann og 48 km hinn þriðja.

Með upplýsingum um farna vegalengd má finna meðalhraða viðkomandi tíma-bil. Við getum sagt, að Jónas hafi ekið með meðalhraða 45 km/klst. fyrsta klukkutíma ferðarinnar. Þetta veitir þó mjög takmarkaða vitnesku um hraðann innan tímabilsins. Hann gæti t. d. hafa verið um 70 km/klst. mikinn hluta tímans og 0 í nokkrar mínútur. En þetta horfði öðruvísi við, ef til væru miklu þéttari mælingar á meðalhraða, t. d. á einnar mínútu fresti. Það tekur tíma að breyta hraða bíls vegna tregðulögumálsins og raunar er sjaldgæft, að hraða sé breytt eins fljótt og unnt er. Með fáum undantekningum gæfu því mælingar á meðalhraða með mínútu millibili góða hugmynd um hraða bíls utan þéttbylis.

1. mynd. Skýringardæmi um mat á framleiðsluflæði samkvæmt töflu um framleiðslu fjögurra ára. Ferlar I og II sýna línulega breytingu innan hvers árs. Punktalína sýnir mat á sléttasta flæðiferli.

Í ræðu og riti um efnahagsmál eru upplýsingar um framleiðslu í ár eða ársfjórðung notaðar nokkuð jöfnum höndum sem vísbending um, hvað tölurnar sýni í raun og veru, og um framleiðsluflæði. Síðari notkunin er einnig réttlætanleg, ef gert er ráð fyrir tregðulögþáttumáli eða a. m. k. tregðuvenju í framleiðslu.

Framleiðsla getur stöðvast eða hafist skyndilega við upphaf og lok verkfalla, en miklu meira er þó um jafnari breytingar. Þegar mælt er á verðlagi hvers tíma, geta orðið örarár sveiflur við launa- og verðbreytingar. Líklegast er þó, að mesta verðbólga eigi sér aðdraganda og hún hjaðni aftur á nokkrum tíma fremur en að hún stöðvist allt í einu.

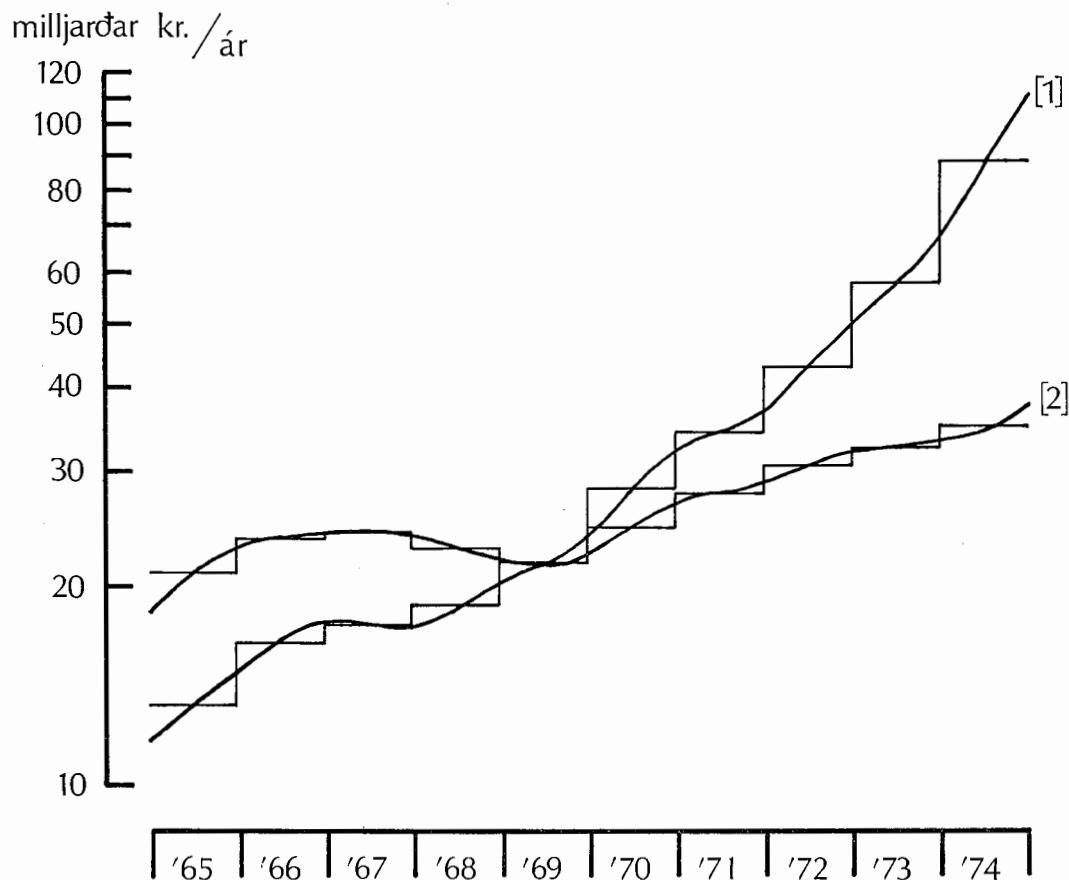
Jafnvel þótt gert sé ráð fyrir, að engin

stökk verði í framleiðsluflæði, liggur ekki í augum uppi, hvernig beri að meta feril þess að fengnum upplýsingum um heildarframleiðslu einstakra tímabila. Þetta má skýra með dæmi:

Gerum ráð fyrir, að heildarframleiðsla árin 1-4 hafi verið eftirfarandi:

Ár	Framleiðsla kr.	Aukning frá f. ári %
1	60	-
2	70	16,7%
3	100	42,9%
4	120	20,0%

Ef við viljum nota þessar upplýsingar til að meta breytingu tekjuflæðis eða hag-

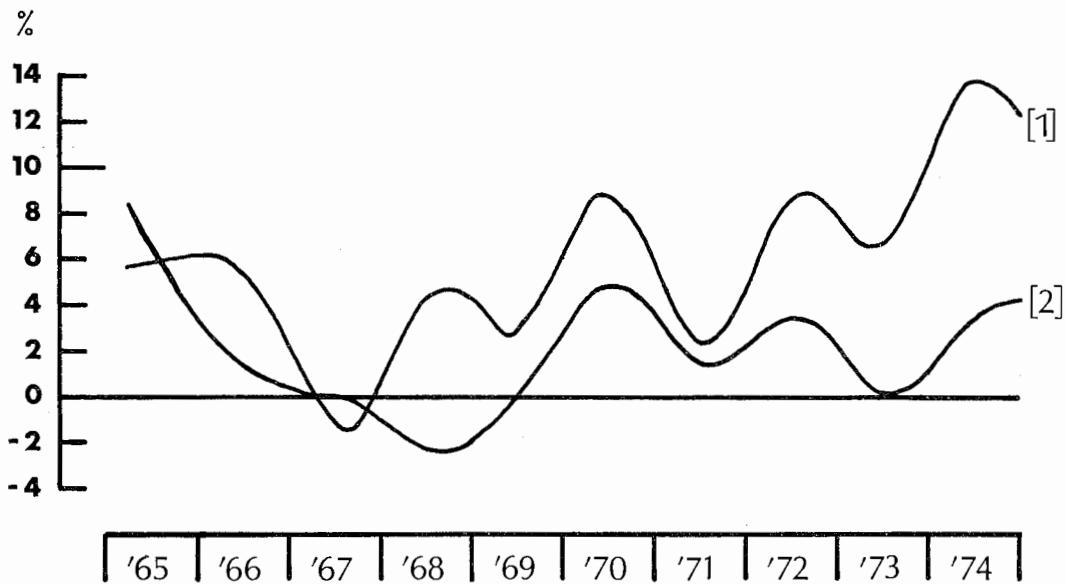
2. mynd. Einkaneysla árin 1965—1974. Einkaneysluflæði á verði hvers tíma er merkt [1], en [2] á við verðlag ársins 1969. Mat á sléttasta ferli er sínt með samfelliðri línu, en tröppuferill fylgir meðalflæði ársins.

vöxt árið 4, virðist í fljótu bragði nærtækt að setja aukninguna 20%, jafna heildarframleiðsluaukningu frá fyrra ári. Við metum því framleiðsluflæði með beinni línu frá 109,1 við upphaf ársins 4 til 130,9 kr./ár við árslok. Línan er jöfn meðalflæðinu, 120 kr./ár um mitt árið.

Við gerum nú ráð fyrir, að aldrei verði þrep í framleiðsluflæðinu, og metum það með beinni línu innan hvers árs. Fylgir það þá heildregna ferlinum I á mynd 1. Hann er ávallt jafn meðaltekjum hvers árs um mitt ár. Samkvæmt ofangreindri

aðferð til að mæla flæðistærð eftir magni ákveðin tímabil ætti framleiðslan að minnka frá 70,9 kr./ár niður í 49,1 kr./ár eða um 31% árið 1. Gefum við okkur hins vegar, að framleiðslan aukist um 16,7% árið 1, og förum síðan eins að og áður, fáum við feril II á mynd 1, en samkvæmt henni eykst framleiðslan um 16,7% hvort áranna 1 og 2, um 65% árið 3 og minnkar síðan um 8% árið 4.

Þótt miklu muni á þessum ferlum, eru þeir báðir í fullkomnu samræmi við gefnar upplýsingar um framleiðslu hvers árs,

3. mynd. Ársfjórðungsþreyting einkaneyslu árin 1965—1974. [1] á við ríkjandi verðlag en [2] við verðlag ársins 1969.

jafnir ársmeðalflæðinu um mitt árið og uppfylla að auki það skilyrði, að engin þrep séu á ferli framleiðsluflæðisins.

Tillaga okkar um mat á framleiðsluflæði er sýnd með punktalínu á mynd 1. Hún uppfyllir eins og fyrri lausnirnar skilyrðið, að heildarframleiðslan hvert ár verði jöfn gildum töflunnar og að engin þrep verði í framleiðslunni. Hún uppfyllir einnig skilyrðið, að engin þrep verði í framleiðsluaukningu, en slík þrep urðu við öll áramót á ferlum I og II. Lausnin er fundin þannig, að leitað er að ferli, er samrýmist mælingunum á framleiðslumagni með sem jafnastri framleiðsluaukningu. Þetta er í vissum skilningi sléttasti ferill, er samrýmist mælingunum. Nánari lýsing á, hvað við eignum við með „sléttur“ ferill, og aðferð til að finna hann eru í síðasta kafla.

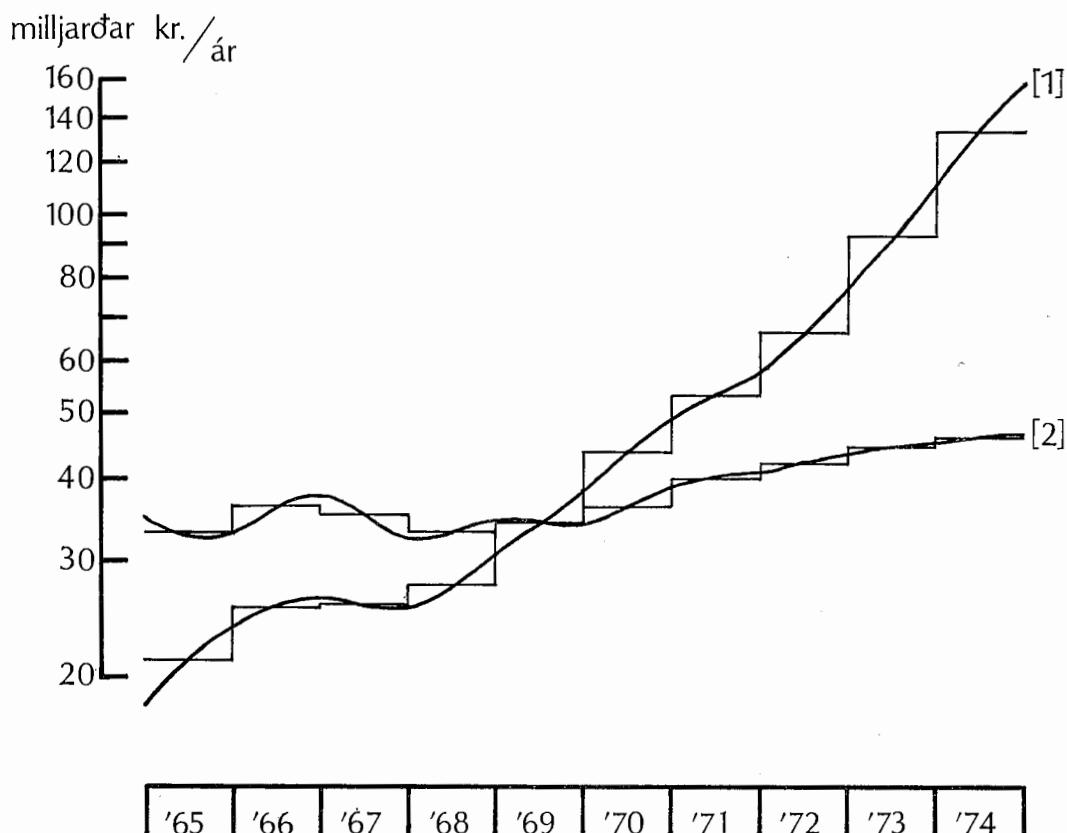
Auðvitað er engin vissa fyrir, að raunverulegt flæði fylgi sléttasta flæði, sem samrýmst gæti mældu framleiðslumagni. Engu að síður er gott að hafa það til hlið-

sjónar. Geti menn ekki fallist á gildi slíks ferils á einhverjum tímapunkti, verður því aðeins breytt með því að búa til hlykkjóttari feril og því, sem tekið er af á einum stað, verður að bæta við á öðrum innan sama tímabils.

Myndir 2 og 4 sýna mælingar á einkaneyslu og þjóðarframleiðslu á Íslandi árin 1965—1974, bæði á verðlagi hvers tíma og á verðlagi ársins 1969. Tröppuferill sýnir meðalflæði hvers árs. Þar sem flæði er mælt í einingunni kr./ár, verður tölugildi meðalflæðis jafnt heildarneyslu eða framleiðslu. Samfelldur ferill sýnir mat okkar á neysluflæði og framleiðsluflæði.

Par sem heildarframleiðsla er aðeins mæld fyrir heilt ár í senn, felur hún ekki í sér neinar upplýsingar um reglubundnar sveiflur á vissum árstínum, t. d. vegna vertiða, jóla eða sumarvinnu. Mat okkar á tekju- og neysluflæði svarar því til, að búið væri að árstíðaleiðréttu raunverulegar flæðistærðir.

Sérhver mæling, sem tekin er með í út-

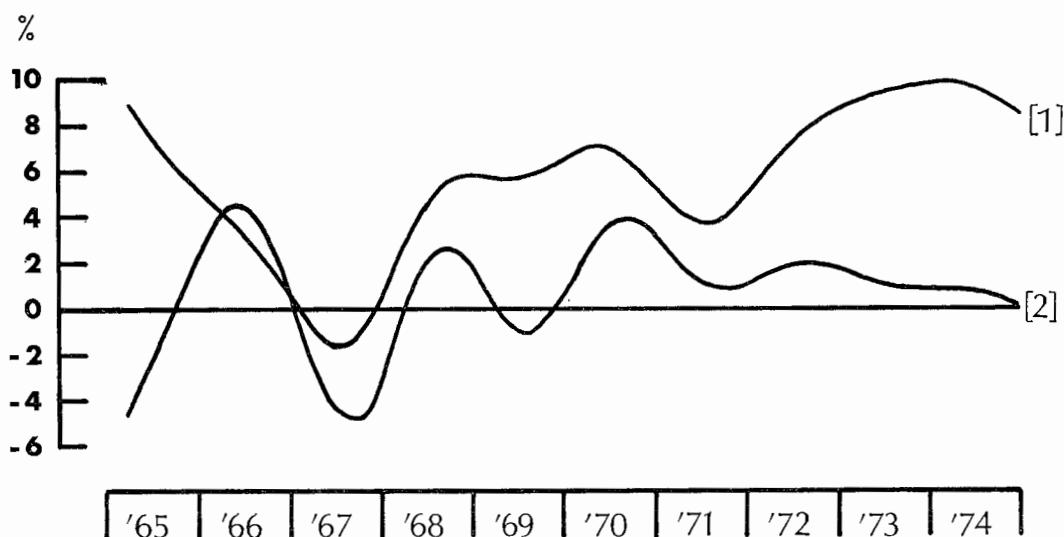

4. mynd. Þjóðarframleiðsla árin 1965—1974. Framleiðsluflæði á verði hvers tíma er merkt [1], en [2] á við verðlag ársins 1969. Mat á sléttasta ferli er sýnt með samfelliðri línu, en tröppuferill fylgir meðalflæði ársins.

reikningana, hefur áhrif á allan ferilinn, mest árið, sem mælingin á við, og næstu ár á undan og eftir, en síðan minnka áhrifin, þegar frá líður. Við endurmat ferils, eftir að nýtt ár hefur bæst við, má því búast við, að talsverð breyting verði frá fyrra mati á ferli flæðisins síðasta árið í fyrra matinu.

Samfelldu ferlarnir á mynd 2 eru sennilega nær réttum gildum en meðalflæði hvers árs. Þar sem aðeins er stuðst við eina mælingu á ári, er þó ekki vert að draga róttaekar ályktanir af nákvæmri tímasetningu einstakra hámarks- og lágmarksgilda eða breytingum á halla. Þarna getur vel orðið skekkja um nokkra mánuði.

lausleg athugun á myndum 2 og 4 bendir til, að þróun neyslu og framleiðslu hafi löngum verið næsta stöðug, einkum síðari hluta tímabilsins. Þetta er ekki í sem bestu samræmi við minningu okkar um þennan tíma. Misræmið stafar að einhverju leyti af því, að aðferðin til að mæla ferla flæðistærðanna leitast við að gera þá sem sléttasta. En einkum má þó rekja misræmið til tvenns konar skynvillu. Mat manna á því, hvort um velmegun eða erfiðleika sé að ræða, er bæði háð því, hver sé vöxtur neyslu og framleiðslu og hverjar þessar stærðir séu í raun og veru. En á sléttum ferli ber lítið á breytingum á vexti við lauslega athugun. Til að lýsa breyting-

5. mynd. Ársfjórðungsbreyting þjóðarframleiðslu árin 1965—1974. [1] á við ríkjandi verðlag, en [2] við verðlag ársins 1969.

um ferilsins betur sýnum við því 3ja mánaða hreyfingu á myndum 3 og 5. Hver punktur myndanna sýnir hækkun framleiðslu- og neysluferils um þriggja mánaða skeið. T. d. var neysluflæðið á ríkjandi verði 32.026 m.kr./ár í ársbyrjun 1971, en 30.253 m.kr./ár þremur mánuðum fyrr. Við setjum því punkt í $(32.026 - 30.253) / 30.253 = 0,0586 = 5,86\%$ við áramótin 1970 — 1971 á mynd 3.

Lítill breyting á flæðiferli getur valdið stórum sveiflum á ferli 3ja mánaða hreyfinga. Vankanta reikningsaðferða okkar og ónákvæmni í mælingu heildarframleiðslu gætir þar því meira en við mat flæðisins sjálfs.

Eins og áður var getið, eru upphaf og endir ferlanna ónákvæmari en aðrir hlutar þeirra, einkum er flæði fyrsta árs illa ákvarðað, eins og nánar kemur fram í lýsingu reikningsaðferðanna aftast í greininni.

Ferlar flæðis þjóðarframleiðslu og einkaneyslu á ríkjandi verði eru vaxandi allt tímabilið, sem reikningarnir ná til,

nema árið 1967. Þá var verðstöðvun innanlands, en verð á útflutningi lækkaði og afli minnkaði. Aðferðin, sem beitt var við að meta framleiðsluflæðið, sýnir því þarna hækkun, sem full ástæða er til að ætla að hafi átt sér stað í raun og veru, en blasir engan veginn við, ef aðeins er litið á heildarframleiðslu eða meðalflæði. Gengislækkun í október 1967 og lok stöðugs verðlags innanlands binda síðan enda á lækkun framleiðsluflæðis á ríkjandi verði.

Erfiðara er að meta réttmæti sveiflu framleiðsluaukningar á föstu verði árin 1967—1969. Tímasetning breytinga árstíðaleiðréts flæðis þessi ár væri torveld, jafnvel þótt mun þéttari mælingar lægju fyrir en ársgildi heildarframleiðslu. Norðurlandssíldveiðin stórminnkaði árið 1967 og lagðist síðan niður. Framkvæmdir við Búrfellsþirkjun og álverið námu um 25% af fjármunamynndum árið 1968 og 1969, en 10% árin á undan og eftir. Við þessi skilyrði fer árstíðaleiðréttung úr skorðum, hvaða aðferð sem beitt er.

Í tilbúna skýringardæminu fyrst í

greininni vékum við að erfiðleikum við mat á breytingu flæðis frá ársbyrjun til ársloka með mælingum á heildarframleiðslu ársins. Eftirfarandi tafla sýnir ár-

lega breytingu þjóðarframleiðslu og einkaneyslu samkvæmt ferlunum á myndum 2 og 4 til samanburðar við breytingu heildarframleiðslu og neyslu milli ára.

Verðlag ársins 1969

	Ársgildi (mill.kr.)	Breyting f. f. ári	Breyting innan ársins	Ársgildi (mill.kr.)	Breyting f. f. ári	Breyting innan ársins
<i>Einkaneysla</i>						
1965	20.934		25,2	13.218		26,0
1966	23.643	12,9	4,9	16.470	24,6	18,9
1967	24.056	1,7	-1,0	17.468	6,1	-1,5
1968	22.834	-5,1	-8,1	18.674	6,9	16,9
1969	21.774	-4,6	2,7	21.787	16,6	17,5
1970	24.510	12,6	18,3	28.014	28,7	34,3
1971	27.600	12,6	7,6	34.055	21,6	14,1
1972	30.415	10,2	12,2	42.780	25,6	36,5
1973	32.390	6,5	2,1	57.424	34,2	35,8
1974	34.820	7,5	14,6	87.660	52,7	63,3
<i>Þjóðarframleiðsla</i>						
1965	83.159		-5,1	21.244		30,7
1966	85.963	8,5	13,5	25.492	20,0	10,4
1967	85.260	-2,0	-14,0	25.736	1,0	-3,4
1968	83.150	-6,0	6,1	27.580	7,0	20,0
1969	84.196	3,2	-1,3	34.189	24,2	25,8
1970	86.139	5,7	13,6	43.833	28,2	28,0
1971	39.802	10,1	5,1	53.210	21,4	17,7
1972	42.025	5,6	7,1	66.270	24,5	33,2
1973	44.504	5,9	4,1	92.430	39,5	43,3
1974	45.929	3,2	2,1	133.040	43,9	42,2

Mat sléttara ferla

Gefin eru gildi heildarframleiðslunnar Y_i fyrir árin $i = 1, 2, \dots, n$. Framleiðslan árið i myndast við framleiðsluflæði samkvæmt jöfnunni

$$Y_i = \int_0^1 y_i(t_i) dt_i \quad (1)$$

þar sem y_i er flæðið árið i og t_i er tími, mældur í árum með upphafspunkt í byrjun ársins i .

Að sjálfsögðu er til ótakmarkaður fjöldi

falla y_i , sem uppfyllir jöfnu (1) við gefið Y_i . Við ákveðum að huga einungis að margliðum af þriðju gráðu í t , þ. e. a. s. fóllum af gerðinni

$$y_i(t_i) = a_i + b_i t_i + c_i t_i^2 + d_i t_i^3. \quad (2)$$

Til að finna flæðið árin 1 til n þarf að finna parametrana a_i, b_i, c_i og d_i fyrir hvert ár, alls $4n$ parametra. Ef $y_i(t)$ í jöfnu (2) er sett inn í jöfnu (1), fæst

$$Y_i = a_i + \frac{1}{2}b_i + \frac{1}{3}c_i + \frac{1}{4}d_i \quad (3)$$

Parna eru fengnar n línulegar jöfnur með hinum óþekktu parametrum. Við upphaf ársins i er flæðið

$$y_i(0) = a_i, \quad (4)$$

en

$$y_i(1) = a_i + b_i + c_i + d_i \quad (5)$$

við árslok.

Það er eðlileg krafa til flæðifallanna, að engin þrep myndist við áramót. Því þurfa flæðiföll áranna i og i-1 að vera jöfn við áramót, þ. e. a. s.

$$a_{i-1} + b_{i-1} + c_{i-1} + d_{i-1} = a_i. \quad (6)$$

Þar sem áramót eru einu færri en árin, fást n-1 jöfnur.

Hvert ár hefur sérstaka margliðu fyrir flæðistærðina. Skilyrðin, að fyrsta og

$$\text{önnur afleiða, } \frac{dy}{dt} \quad \text{og} \quad \frac{d^2y}{dt^2}, \text{ séu}$$

samfelldar við áramót, hindra, að skörp horn myndist þar á flæðiferli eða ferli um breytingu flæðis. Þetta gefur jöfnurnar

$$b_{i-1} + 2c_{i-1} + 3d_{i-1} = b_i \quad (7)$$

$$\text{og} \quad 2c_{i-1} + 6d_{i-1} = 2c_i, \quad (8)$$

n-1 af hvorri gerð. Við erum því komin með 4n-3 línulegar jöfnur til ákvörðunar á 4n parametrum. Föllin y_i ásamt jöfnum (6), (7) og (8) eru n. k. „kúbísk splineföll“, en hér kemur jafna (1) í stað n gefinna gilda y. (Sjá t. d. Conte og de Boor, Elementary Numerical Analysis, McGraw-Hill, Kogakuska 1975). Til að auðvelda reikningana fækkum við perametrum um einn með því að nota aðeins annarrar gráðu margliðu í flæði fyrsta ársins, þ. e. a. s. $d_1 = 0$. Þetta dregur úr nákvæmni í mati flæðisins fyrstu árin, og

þarf því að taka með eitt eða tvö ársgildi Y_i á undan fyrsta ári, sem könnun beinist að. Ef mælingar Y_i ná nægilega langt aftur, rýrir þetta ekki notagildi aðferðarinnar við rannsókn síðari mælinga.

Gerum nú ráð fyrir, að við þekktum a_1 og b_1 . Þar sem $d_1 = 0$ væri aðeins c_1 ófundinn af parametrum 1. árs, og fengist hann þá úr jöfnu (3). En að a_1, b_1, c_1 og d_1 þekktum fæst

$$a_2 = a_1 + b_1 + c_1 + d_1,$$

$$b_2 = b_1 + 2c_1 + 3d_1,$$

og

$$c_2 = c_1 + 3d_1$$

úr jöfnum (6), (7) og (8), og d_2 síðan úr jöfnu (3). Þá eru allir parametrar annars árs fundnir, og með þeim má svo finna a_3, b_3, c_3 og d_3 með sömu jöfnum o.s. frv. Þessir reikningar taka stuttan tíma, og hvaða gildi sem a_1 og b_1 eru valin, fæst flæði, sem samrýmist hinum gefnu gildum Y_i .

Við viljum nú nota þá lausn, sem felur í sér minnstar breytingar á vexti framleiðsluflæðisins, þ.e.a.s. við viljum nálgast

$\frac{d}{dt_i} \ln y_i = \text{konstant}$. Eðlilegur mæli-kvarði á vik frá þeirri lausn er

$$(\frac{d^2}{dt_i^2} \ln y_i)^2 = (\frac{d}{dt_i} \frac{y'_i}{y_i})^2$$

eða, ef litið er á allt tímabilið

$$D_1 = \sum_1^n \int_0^1 \left\{ \frac{y_i y''_i - y'_i y'_i}{y_i^2} \right\}^2 dt_i. \quad (9)$$

Ofangreind integröl eru ekki þægileg viðureignar. Með þeim gildum heildarframleiðslu, sem við fjöllum um, er ljóst, að á sléttasta ferli framleiðsluflæðis stafa breytingar y'_i/y_i fyrst og fremst af breytingum y_i og litlu munaði, þótt meðalflæði ársins væri sett í stað y_i . Við léturnum því

nægja að finna þá lausn á jöfnum (3), (6), (7) og (8), sem leiðir til lægsta gildis

$$D_2 = \sum_{2}^n \int_0^1 \left\{ \frac{y_1''}{Y_1} \right\}^2 dt_i \quad (10)$$

Fyrsta árinu var sleppt úr summunni, vegna þess að þar var aðeins notuð annarrar gráðu margliða.

Fyrir hverja gefna samstæðu parametra a_1 og b_1 er hægt að finna alla aðra

parametra og einnig gildi D_2 . Fyrst eru valdar fernar samstæður gilda a_1 og b_1 . Leitinni að sléttasta ferli er haldið áfram þannig, að ný samstæða a_1 og b_1 er valin með hliðsjón af gildum D_2 og er hún síðan notuð í stað þeirrar, er leiddi til hæsta gildis D_2 , við leit að nýrri samstæðu a_1 og b_1 . Þessu er síðan haldið áfram, þar til ný gildi a_1 og b_1 eru hætt að leiða til teljandi lækkunar D_2 .

Ingvar A. Sigfusson:

Utanríkisviðskipti 1974

Vöruskiptajöfnuðurinn — Viðskiptakjörin — Útflutningsverslunin — Innflutningsverslunin — Viðskipti við einstök lönd.

Utanríkisviðskiptin voru í heild óhagstæð árið 1974. Vöruskiptajöfnuðurinn versnaði um 13,2 milljarða, og viðskiptakjörin versnuði um 4,3% á árinu. Almennur innflutningur jókst um 51,9%, en útflutningur um 13,7%. Verðvísitala útflutnings hækkaði 1974 um 29,3% og verðvísitala innflutnings um 37,3%. Hlutur sjávarafurða í heildarútflutningi 1974 var 74,8%. Hækkun á meðalverði sjávarafurða nam 23,4%. Hlutur landbúnaðarafurða nam 2,9% af heildarútflutningi og hlutur iðnaðarvara 19,9%, en af iðnaðarvöru nam hlutur áls um 14,6% af heildarútflutningi. Að magni til, vegið í tonnum, minnkadí útflutningur um 8%. Verðmæti útflutningsvörubirgða jókst um 1.244 m. kr. 1974 og nam í árslok 6.111 m. kr.

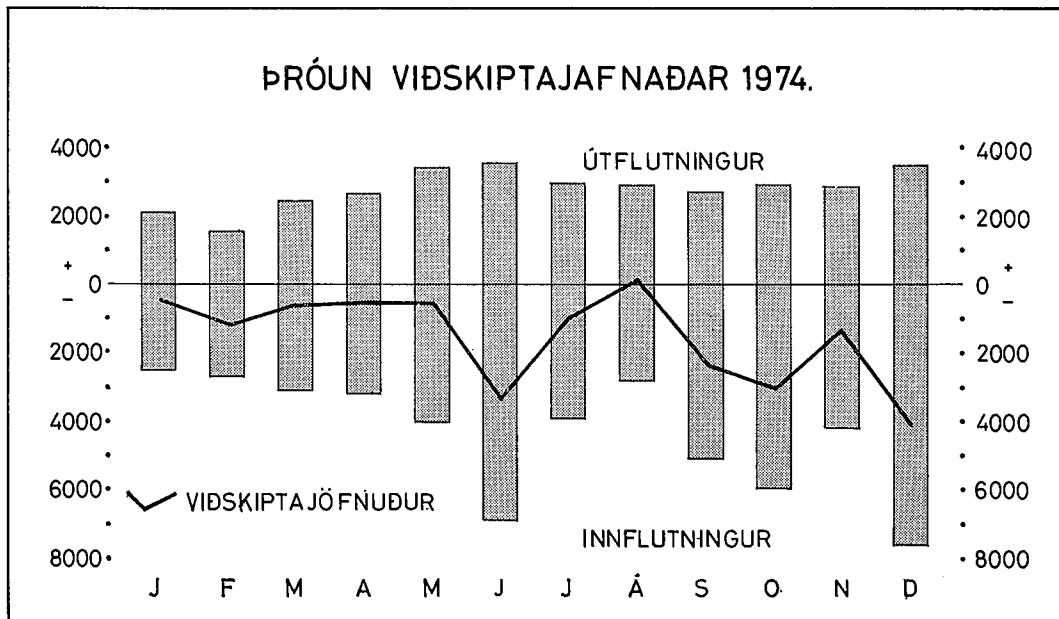
Allmiklar sveiflur voru á gengi krónunnar 1974. Veldur það tölverðum erfiðleikum, þegar gera á samanburð milli tveggja ára. Höfundur þessarar greinar hefur brugðið á það ráð að breyta tölum fyrir 1973 yfir á meðalgengi ársins 1974, þar sem slikur samanburður er gerður samkvæmt hlutfallslegri breytingu á vegnu meðalgengi ársins 1974 frá vegnu meðalgengi ársins 1973, þó eru töflur nr. 1—22 skv. skráðu gengi hvers tíma, þ. e. á gengi hvers árs fyrir sig.

Vöruskiptajöfnuðurinn.

Vöruskiptajöfnuðurinn sýnir mismun á verðmæti inn- og útflutnings. Í eftirfarandi töflum er vöruskiptajöfnuðurinn settur upp á fjóra vegu: Skv. skráðu gengi á hverjum tíma, þar sem innflutningur er sýndur fyrst sem c.i.f.-tölur og síðan sem f.o.b.-tölur, og einnig sams konar töflur, þar sem tölur fyrir 1972 og 1973 eru færðar yfir á meðalgengi ársins 1974. Meðalkaupgengi 1 Bandaríkjadollars 1974 var kr. 99,84.

Fyrsta taflan er skv. skráðu gengi á hverjum tíma og innflutningur c.i.f.

	1972	1973	1974
Skip	961,5	3.818,0	5.425,3
Flugvélar	159,6	50,7	160,6
Innflutningur v/Pjórsárvirkjunar, c.i.f.	138,1	45,9	607,1
Innflutning. v/álbraðslu, rekstrarvörur, c.i.f. ..	979,4	2.084,1	4.308,9
Innflutning. v/álbraðslu, byggingarv., c.i.f.	385,0	62,9	24,3
Viðlagasjóðshús	-	895,4	-
Annar innflutn., c.i.f. ..	17.807,5	24.917,4	42.042,4
Innflutn. c.i.f., samtals ..	20.428,4	31.874,4	52.568,6
Útflutn. f.o.b., samtals ..	16.701,0	26.039,4	32.876,9
Þar af útflutt ál	2.715,8	4.441,3	4.788,5
Vöruskiptajöfnuður	-3.727,4	-5.835,0	-19.691,7
Vöruskiptajöfnuður án skipa, flugvéla, Búrfells, álbraðslu og Viðlagasjóðshúsa	-3.822,3	-3.319,3	-13.954,0

Eins og ofanskráð yfirlit ber með sér, hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um tæpa 14 milljarða 1974. Þar af nemur aukning vegna innflutnings á olíu um 3,7 milljörðum. Ef innflutningi á skipum, flugvélum, vegna Þjórsárvirkjana svo og vegna álbraðslu er hins vegar sleppt úr innflutningstölum svo og útflutningi á áli úr útflutningstölunum, fáum við vöruskiptajöfnuð, sem nemur 13,9 milljörðum. Hefur hann þá versnað um 10,6 milljarða frá 1973. Innflutningur, þar sem ofangreindum liðum er sleppt, kallast almennur innflutningur.

Ef sama tafla er umreknuð yfir á meðalengi ársins 1974 eins og áður greinir, kemur eftirfarandi yfirlit út (sjá næsta dálk):

Samkvæmt þessu yfirliti hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 13,2 milljarða, en sé aðeins tekinn almennur innflutningur og útflutningur án áls, þá hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 10,3 milljarða. Ef við athugum töfluna nánar, kemur í ljós, að almennur innflutningur hefur aukist um 51,9% á árinu, meðan út-

flutningur án áls hefur aðeins aukist um 17,1%. Árið 1974 nam útflutningur á áli 14,6% af heildarútflutningi miðað við 17,1% árið áður. Útflutningur áls minnkædi að verðmæti á árinu um 2,9%.

	1972	1973	1974
Skip	1.161,5	4.240,3	5.425,3
Flugvélar	189,5	56,3	160,6
Innflutn. v/Þjórsárvirkjunar, c.i.f.	166,8	51,0	6079
Innflutning. v/álbraðslu, rekstrarvörur, c.i.f. ..	1.183,1	2.314,6	4.308,1
Innflutning. v/álbraðslu, byggingarv., c.i.f.	465,1	69,9	24,3
Viðlagasjóðshús	—	994,4	—
Annar innflutn., c.i.f. ..	21.511,5	27.673,3	42.042,4
Innflutn. c.i.f., samtals ..	24.677,5	35.399,8	52.568,6
Útflutn. f.o.b., samtals ..	20.174,8	28.919,4	32.876,9
Þar af útflut ál	3.280,7	4.932,5	4.788,5
Vöruskiptajöfnuður	-4.502,7	-6.480,4	-19.691,7
Vöruskiptajöfnuður án skipa, flugvéla, Búrfells, álbraðslu og Viðlagasjóðshusa	-4.617,4	-3.686,4	-13.954,0

Innflutningur skipa jókst á árinu um 28% og nam 10,3% af heildarinnflutningi miðað við 12% árið áður. Innflutningur vegna Þjórsárvirkjunar jókst úr 51 m. kr. í 607 m. kr., og er það mest vegna Sig-

ölduvirkjunar. Innflutningur rekstrarvara til álbraðslu jókst um 86% og nam 8,2% af heildarinnflutningi, en nam 6,5% 1973. Það er vert að geta þess í sambandi við vöruskiptajöfnuðinn, að mikil birgðasöfnun íslenskra útflutningsafurða átti sér stað 1974, aukning birgða frá árslokum 1973 til ársloka 1974 var 2,8 milljarðar samkvæmt árslokagengi hvers árs fyrir sig. Í framangreindum yfirlitum er innflutningur talinn c.i.f., eins og venjulega er gert í yfirlitstölum Hagstofunnar um vöruskiptajöfnuðinn, en þar sem meginhluti farmgjalda og trygginga í inn- og útflutningi eru greiðslur til íslenskra aðila, fást raunhæfari tölur um vöruskiptajöfnuðinn, ef inn- og útflutningurinn er gerður upp á sama grundvelli, þ. e. f.o.b.

Eftirfarandi yfirlit sýnir inn- og útflutning á f.o.b.-verði. Allar tölur eru skv. gengi á hverjum tíma.

	1972	1973	1974
Skip	961,5	3.818,0	5.425,3
Flugvélar	156,9	50,7	160,6
Innflutn. v/Búrfells, f.o.b.	129,6	42,3	561,2
Innflutning. v/álbraðslu, rekstrarvörur, f.o.b. .	922,4	1.960,6	3.817,2
Innflutning. v/álbraðslu, byggingarv., f.o.b. .	371,1	54,8	21,6
Viðlagasjóðshús, f.o.b. .	-	810,0	-
Annar innflutn., f.o.b. .	16.039,9	22.288,1	37.838,7
Innflutn. f.o.b., samtals .	18.581,4	29.024,5	47.824,6
Útflutn. f.o.b., samtals .	16.701,0	26.039,4	32.876,9
Þar af útflutt ál	2.715,8	4.441,3	4.788,5
Vöruskiptajöfnuður ...	-1.880,4	-2.985,1	-14.947,7
Vöruskiptajöfnuður án skipa, flugvéla, Búrfells, álbraðslu og Viðlagasjóðshúsa	-2.054,7	-690,0	-9.750,3

Í innflutningi er c.i.f.-verðið á skipum og flugvélum talið hið sama og f.o.b.-verðið.

Samkvæmt þessu yfirliti hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 12 milljarða kr., úr tæpum $\div 3$ milljörðum í tæpa $\div 15$ milljarða. Sé aftur á móti aðeins tekinn almennur innflutningur og útflutningur án áls, hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 9 milljarða. Ef tölur fyrir 1972 og

1973 í ofangreindu yfirliti eru færðar upp á meðalgengi ársins 1974, fæst betri samanburður milli ára.

	1972	1973	1974
Skip	1.161,5	4.240,3	5.425,3
Flugvélar	189,5	56,3	160,6
Innflutn. v/Búrfells, f.o.b. rekstrarvörur, f.o.b... .	156,6	47,0	561,2
Innflutning. v/álbraðslu, byggingarv., f.o.b.	1.114,3	2.177,4	3.817,2
Viðlagasjóðshús	448,3	60,9	21,6
Annar innflutn., f.o.b. .	19.376,2	24.753,2	37.838,7
Innflutn. f.o.b., samtals	22.446,4	32.234,7	47.824,6
Útflutn. f.o.b., samtals..	20.174,8	28.919,4	32.876,9
Þar af útflutt ál	3.280,7	4.932,5	4.788,5
Vöruskiptajöfnuður ...	-2.271,6	-3.315,3	-14.947,7
Vöruskiptajöfnuður án skipa, flugvéla, Búrfells, álbraðslu og Viðlagasjóðshúsa	-2.482,1	-766,3	-9.750,3

Samkvæmt þessu hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 11,6 milljarða 1974, úr $\div 3,3$ milljörðum 1973 í $\div 14,9$ milljarða 1974. Ef aðeins er tekinn almennur innflutningur og útflutningur án áls, hefur vöruskiptajöfnuðurinn versnað um 9 milljarða.

Innflutningsverðið f.o.b. án skipa og flugvéla var 1974 89,9% af c.i.f.-verðmæti, og er það svipað og 1973. Sé sérstökum innflutningi sleppt, þá er innflutningsverðið f.o.b. um 90% af c.i.f.-verðmæti.

Meðfylgjandi línumit sýnir þróun vöruskiptajafnaðar samkvæmt mánaðartölum innflutnings og útflutnings 1974 og samkvæmt skráðu gengi hvers mánaðar fyrir sig. Þess ber að geta, að samkvæmt venju Hagstofunnar er innflutningur skipa og flugvéla tekinn á skýrslu tvívar á ári, í júní og desember, þ. e. innflutningur á skipum og flugvélum í janúar—júní kemur fram í júnítölum, og innflutningur í júlí—desember kemur fram í desember-tölum.

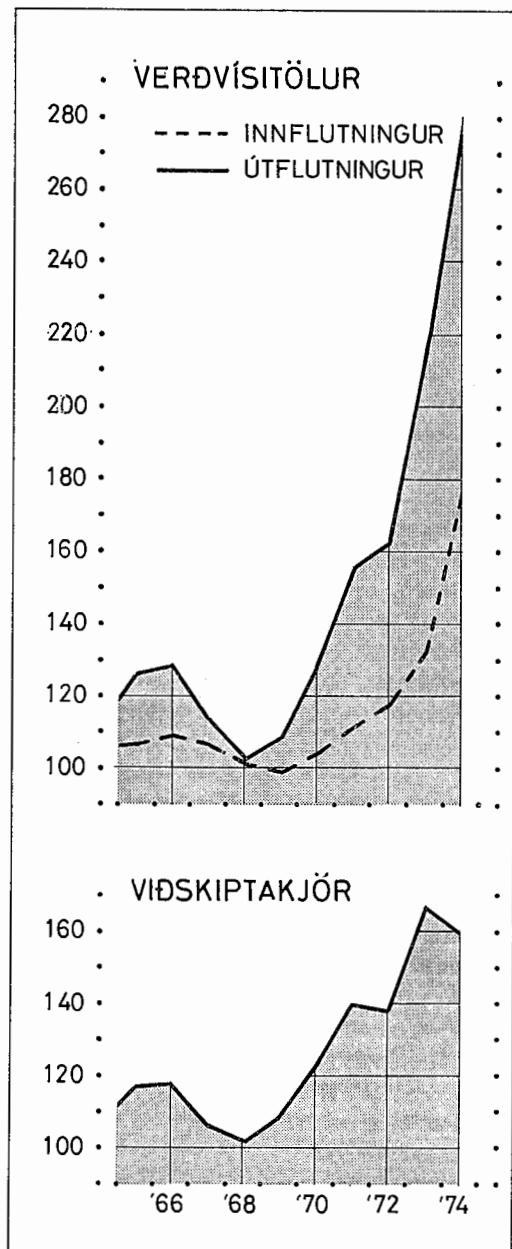
Viðskiptakjörin.

Svo sem flestum mun kunnugt, þá brá mjög til hins verra, að því er snertir þróun

út- og innflutningsverðlags á árinu 1974. Sú óvenjumikla verðbólga, sem undanfarið hefur geisað í flestum löndum heims, hafði þær afleiðingar, að töluberð hækkun

varð á verði innflutnings, en meðaltals-hækkunin milli áranna 1973 og 1974 mun hafa numið 47% samkvæmt útreikningum Þjóðhagsstofnunar. Vert er að taka fram, að til grundvallar hafa verið lagðar þær vísitölur, sem reiknaðar eru út frá verði í íslenskum krónum. Ekki var þessi mikla hækkun innflutningsverðlags orsök alls þess ófagnaðar, sem rakinn hefur verið til versnandi viðskiptakjara. Snemma árs 1974 varð vart nokurrar lækkunar á verðlagi ýmissa mikilvægra útflutningsafurða, og hélt sú þróun áfram. Ef miðað er við útflutningsverðlagið í íslenskum krónum, þá nam meðaltalshækkunin milli áranna 1973 og 1974 tæpum 20%, en geta má þess í leiðinni, að meðalgengi íslensku krónunnar mun hafa lækkað um sem næst 11% milli þessara sömu ára. Afleiðing 47% hækkunar innflutningsverðlags og aðeins 34% hækkunar útflutningsverðlags varð því sú, að viðskiptakjörin versnuðu um 8,6 frá 1973 til 1974. Sem dæmi um, hvernig bróumin var út árið 1974, má geta bess, að frá 4. ársfjórðungi 1973 til fjórða ársfjórðungs 1974 rýrnuðu viðskiptakjörin um rúmlega 18%.

Á eftirfarandi töflu má sjá verðvísitölur inn- og útflutnings auk viðskiptakjaranna, og eru tölurnar byggðar á útreikningum Þjóðhagsstofnunar. Bæði eru birt ársmeðaltöl og ársfjórðungsmeðaltöl.

Meðalútflutningsverð 1963 = 100.

Verðvísitölur	Viðskiptakjör	Viðskiptakjör meðalgengis ²⁾
Innfl. ¹⁾	Útf.	
1972	100,0	100,0
1973	124,1	115,3
1974	182,8	105,1
1973-IV	134,6	114,0
1974-I	141,3	123,3
II	171,5	101,4
III	199,8	100,5
IV	235,0	93,2

1) Nær aðeins til svokallaðs almenss innflutnings; sérstakur innflutningur, þ.e. innflutningur á skipum, flugvélum o.b.h., er ekki talinn með.

2) Vegið með hlutdeild landa í inn- og útflutningi vörum og hlutdeild mynta í gjaldeyriskaupum og -sölu. Vísitalan sýnir samanvegna stöðu erlendra gjaldmiðla gagnvart íslenskri krónu.

Taflan sýnir berlega, hve snögg umskipti hafa átt sér stað, því að á milli áranna 1972 og 1973 hækkaði verðlag innflutnings um 24% og verðlag útflutnings um 43%, en afleiðingin varð 15% bati viðskiptakjaranna. En eins og áður er getið hækkaði verðlag innflutnings 1974 um 50% og útflutnings um 34%, og afleiðingin varð rýrnun viðskiptakjara um tæp 9%. Gengisbreytingaráhrif íslensku krónunnar eru innifalin í ofangreindum tölum.

Eftirfarandi tölur sýna verð- og magnvísítörlur undanfarinna fimm ára samkvæmt útreikningum Hagstofunnar (1963 = 100).

	<i>Verðvísítörlur</i>		<i>Magnvísítörlur</i>		
	<i>Innfl.</i>	<i>Útf.</i>	<i>Viðskiptakjör</i>	<i>Innfl.</i>	<i>Útf.</i>
1970	213	262	123,0	138	122
1971	229	317	138,4	168	101
1972	241	331	137,3	179	123
1973	299	471	157,5	207	135
1974	441	636	144,2	225	124

Í ofangreindum verð- og magnvísítörlum innflutnings er innflutningi á skipum og flugvélum sleppt, enda veita vísítörlur, sem þannig eru reiknaðar, betri upplýsingar um verð- og magnbreytingar, þegar samanburður við fleiri ár er hafður í huga.

Mæðfylgjandi línumit sýnir þróun verðlags inn- og útflutnings árin 1963—1974. Til þess að auðvelda samanburð milli ára hefur verðbreytingaráhrifum gengis sveiflna verið eytt, þannig að miðað er við sama gengið allt tímabilið. Eftirfarandi tölur sýna verðvísítörlur innflutnings og útflutnings svo og viðskiptakjörin, er áðurnefndar leiðréttigar hafa verið gerðar, (1963 = 100); sjá efst í næsta dálki.

Eins og taflan ber með sér, hækkaði verðlag innflutnings um 17,5% og útflutnings um 62,5% á tíu ára tímabili 1963—1972. Á þessum árum hafa viðskiptakjörin því verið mjög hagstæð. Hafa viðskiptakjörin yfirleitt farið batnandi nema á árunum

	<i>Innflutningur</i>	<i>Útflutningur</i>	<i>Viðskiptakjör</i>
1963	100,0	100,0	100,0
1964	105,9	112,3	106,1
1965	107,0	125,7	117,5
1966	109,0	128,3	117,7
1967	106,8	113,4	106,2
1968	101,0	103,0	102,0
1969	99,5	108,3	108,8
1970	104,0	128,7	123,8
1971	111,4	155,6	139,7
1972	117,5	162,5	138,3
1973	132,9	221,3	166,5
1974	176,4	281,0	159,3

1967, 1968 og 1972. Á árinu 1974 fóru viðskiptakjörin versnandi, og í lok ársins höfðu þau rýrmað um 4,3% frá árinu áður. Eins og sést í annarri töflu hér að framan, var rýrnun viðskiptakjara hvað mest á 4. ársfjórðungi.

Til samanburðar er hér birt tafla sem sýnir, hvernig viðskiptakjör helstu viðskiptalandi okkar hafa þróast. Í þessari töflu er miðað við fast gengi (1970 = 100).

	<i>Viðskiptakjörin¹⁾</i>			<i>Hlutfallsl. breyting (%)</i>	
	<i>1972</i>	<i>1973</i>	<i>1974</i>	<i>1973</i>	<i>1974</i>
Bandaríkin ..	94	92	80	-2,1	-13,0
Bretland	101	89	76	-11,9	-14,6
Danmörk ...	102	103	90	0,9	-12,6
Noregur	97	100	104	3,1	4,0
Svíþjóð	98	97	91	-1,0	-6,2
Pýskaland	107	104	95	-2,8	-8,7
Ísland	112	134	129	20,0	-3,7

1) Heimild: International Financial Statistics.

Af töflunni má lesa, að rýrnun viðskiptakjara á sér stað í flestum löndum nema Noregi. Rætur þessarar rýrnunar má að hluta rekja til mikillar hækjunar á olíu og ólúafurðum.

Viðskiptakjörin sýna hlutfallið á milli innflutningsverðlags og útflutningsverðlags. Ef viðskiptakjörin eru yfir 100, þá hefur útflutningsverðlagið hækkað meira heldur en innflutningsverðlagið, en ef þau eru undir 100, þá hefur innflutningsverðið hækkað meira.

Samkvæmt magnvísítolu jókst innflutningar um 8,7% á árinu 1974, en útflutn-

ingur minnkaði um 8,1%. Á tíu ára tíma-bili 1963—1972 hefur útflutningur aukist um 23%.

Pess ber að geta til skýringar, að magn-vítölur endurspeglar ekki einungis magn-breytingar, heldur einnig gæðabreytingar, þ. e. flutning milli vörudeilda eftir vinnslustigi viðkomandi vörum, t. d. ísfisks og freðfisks, braéddrar loðnu og frysstrar loðnu. Útreikningur þeirra fer fram á þann hátt, að magn tveggja ára, 1973 og 1974, er reiknað á verðlagi fyrra ársins, í þessu dæmi 1973, síðan er verðmæti síðara ársins (magn 1974 × verð 1973) deilt með verðmæti fyrra ársins (magn 1973 × verð 1974). Útkoman samsvarar þá magnaukningu eða -minnkun ársins 1973 í prósentum miðað við árið aður samkvæmt fyrreindri skilgreiningu.

Útflutningsverslunin.

Á árinu 1974 varð veruleg verðmætisaukning á útflutningi. Aukningin var 13,9% eða 4.022 m. kr., samsvarandi aukning 1973 var 43,6% eða 8.700 m. kr. Prátt fyrir þessa verðmætisaukningu minnkaði magn útflutningsafurða um 8,0%. Slikt hefur ekki gerst síðan 1971, en þá minnkaði útflutningsvörumagnið um 14,5% frá 1970. Verðmæti útflutningsvörubirgða jókst um 1.244 m. kr., 1974 og nam í árslok 6.111 m. kr., miðað við 4.866 m. kr. 1973 á sambærilegu gengi. Framleiðsluverðmæti útflutningsafurða 1974 nam 33.627 m. kr. miðað við 29.929 m. kr., 1973; aukningin á framleiðsluverðmæti milli þessara tveggja ára er 12,4%. Aukningin á framleiðsluverðmæti sjávarafurða 1974 nam 4.622 m. kr. Framleiðsluverðmæti er hér reiknað sem útflutningsverðmæti ársins; útflutningur gamalla skipa ekki talinn með, að viðbættri birgðaaukningu eða frádreginni birgðarýrnun, metinni á verðlagi ársins 1974.

Aukning útflutningsafurða skiptist á eftirfarandi hátt:

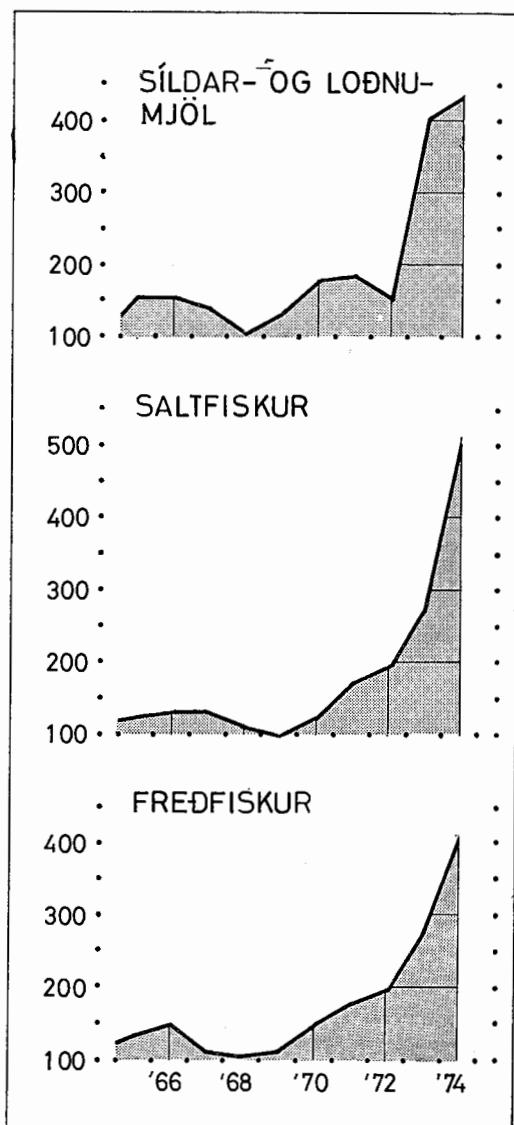
Sjávarafurðir: aukning 3.324 m. kr.

Landbúnaðarafurðir: aukning 196 m. kr. Iðnaðarvörur: aukning um 123 millj. kr. Verðmæti annarra vara, sem ekki falla undir þessa flokka, jókst um 478 m. kr. Munar þar mest um útflutning á gömlum skipum, sem var sérstaklega mikill 1974 sökum mikillar endurnýjunar íslenska skipaflotans. Verðmætisaukning útfluttra sjávarafurðir fólst aðallega í auknum útflutningi á saltfiski eða um 2.934 m. kr. Í útflutningi iðnaðarvara var ál stærsti liðurinn og nam 73,3% af útflutum iðnvarningi. Af heildarútflutningi 1974 voru sjávarafurðir 74,8%, og er það heldur stærri hlutur en 1973, en þá nam hlutur sjávarafurða 73,7%.

Nú verður gerð nánari grein fyrir útflutningi, sölu og verðlagsþróun helstu vöruflokka 1974.

Útflutningur freðfisks 1974 var mestur af einstökum útflutningsvörum, þó svo að hann minnkaði að magni til um 10,3% á árinu og um 19,8% frá 1971. Prátt fyrir þessa minnkun á magni útflutts freðfisks var um verðmætisaukningu að ræða eða um 279 m. kr., og meðalverð pr. tonn hækkaði um 15,8% frá árinu aður. Langsamlega stærsti markaðurinn fyrir freðfisk er í Bandaríkjum. Þau keyptu um 67,3% af öllum útflutum freðfiski. Meðalverð er hæst í Bandaríkjum, og var það 33,6% hærra heldur en meðalverðið var í Sovétríkjum, en þau eru aðrir mestu kaupendur freðfisks. Framleiðsla freðfisks á árinu 1974 nam 73.850 tonnum, en var 72.883 tonn árið 1973. Birgðir jukust um 10.169 tonn á árinu 1974 og námu í árslok 21.541 tonni.

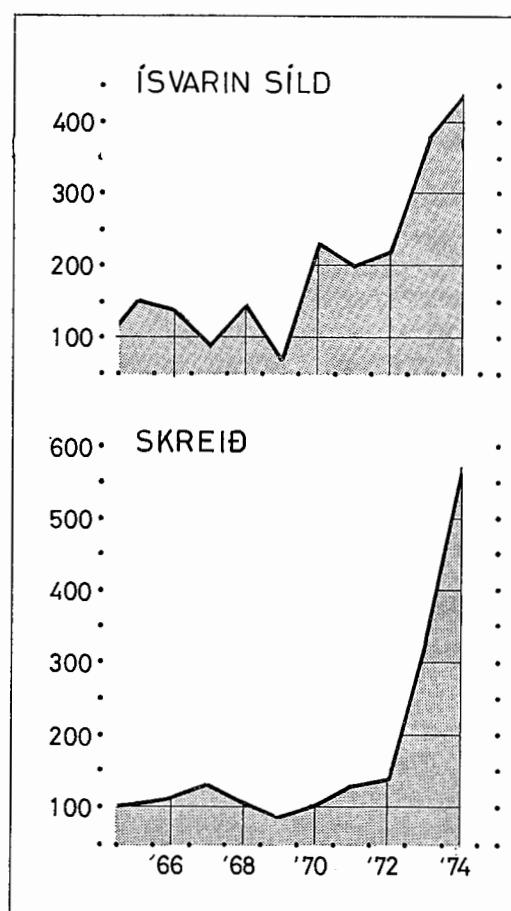
Veruleg aukning varð á verðmæti útflutts saltfisks á árinu 1974. Mest varð aukningin á óverkuðum saltfiski eða 2.424 m. kr. Meðalverð á óverkuðum saltfiski hækkaði um 68% frá árinu aður og meðalverð á verkuðum saltfiski um 70,3%. Útflutningsbirgðir saltfisks jukust um 3.000 tonn 1974 og voru 8.000 tonn í lok ársins. Framleiðsla saltfisks nam 43.213 tonnum

Meðalútflutningsverð 1968 = 100.

1974 og jókst um 29,3% miðað við 1973. Mesti kaupandi saltfisks er Portúgal, sem kaupir um helming útflutts saltfisks.

Útflutningur á skreið dróst saman að magni til árið 1974 miðað við árið áður eða um 29%, en jókst að verðmæti um 11%. Meðalverð hækkaði um 56,2% eða í 353,38 kr. á kg. Í árslok 1973 voru birgðir 584 tonn, en námu í árslok 1974 500 tonn-

Meðalútflutningsverð 1968 = 100.

um. Framleiðslan 1974 nam 1.113 tonnum samanborið við 2.267 tonn 1973. Langstærsti markaðurinn fyrir skreið var Ítalía, sem keypti um 77% af útfluttu magni 1974. Árið 1974 keypti Nígería um 22% af útfluttu magni. Eins og sjá má, nemur útflutningur til þessara tveggja landa 99% af heildarmagni.

Útflutningur á fiskimjöli dróst mjög saman 1974, bæði að því er snertir magn og verðmæti. Magn minnkæði um 14,3% og verðmæti um 29,1%. Meðalverð pr. tonn lækkaði um 17,2% 1974, en hækkaði 1973 um 146%. Birgðir í árslok 1974 námu 9.796 tonnum samanborið við 2.769 tonn

1. tafla. Útflutningur 1972—1974 eftir vöruflokkum.
 (Verð i millj. kr. og magn i tonnum).
 (Á gengi hvers tíma).

	1972		1973		1974	
	Magn	Verð	Magn	Verð	Magn	Verð
<i>Sjávarvörur:</i>						
Saltfiskur, þurrkaður	6.060	397,4	5.376	439,7	5.696	885,6
Saltfiskur, óverkaður	25.862	1.579,0	28.635	2.435,7	32.433	5.127,3
Saltfiskflök	1.535	87,7	1.611	119,2	2.006	246,9
Þunnildi, söltuð	206	11,5	129	10,5	76	11,5
Skreið	3.475	292,2	1.683	343,0	1.197	423,0
Ísvarin sild og loðna	38.009	535,3	42.787	1.026,7	39.403	1.084,5
Ísfiskur, annar	16.786	402,2	17.925	572,4	16.714	721,2
Fréðfiskur	75.041	5.558,7	70.989	7.310,5	63.681	8.397,8
Rækjur og humar, fryst	2.551	926,8	2.086	938,8	1.807	1.011,2
Hrogn, hraðfryst	2.265	84,4	2.482	112,2	2.425	147,8
Sjávarafurðir, niðursoðnar	1.361	229,8	1.751	293,5	1.621	490,8
Porskalýsi, káldhreinsað	1.267	35,2	1.336	44,6	1.699	100,0
” ókáldhreinsað	1.627	29,8	4.607	116,4	1.425	80,2
Matarhrogн, söltuð	2.648	154,5	3.104	292,5	2.331	237,9
Beituhrogн, söltuð	177	3,9	704	15,7	484	16,1
Saltsild	3.290	167,9	447	17,8	—	—
Fredsild	—	—	171	1,9	—	—
Frust loðna	4.852	79,7	17.147	603,5	18.702	1.054,4
Loðnulýsi	12.532	132,7	20.269	384,4	19.684	666,4
Karfalyxi	135	1,8	950	22,1	744	35,8
Hvallyxi	687	13,9	2.512	60,9	4.073	163,9
Fiskmjöl	28.045	481,4	26.540	1.119,3	22.744	876,9
Síldarmjöl	74	2,0	33	1,8	7	0,3
Loðnummjöl	42.212	619,9	63.467	2.375,9	58.237	2.348,1
Karfamjöl	2.708	50,0	2.551	132,6	1.114	37,7
Hvalkjöt, fryst	3.149	79,0	1.542	66,1	2.966	150,7
Fiskúrgangur, frystur	1.458	11,0	391	5,4	—	—
Ýmsar sjávarafurðir	3.932	353,4	4.654	326,5	3.694	272,2
Sjávarvörur, samtals	281.944	12.321,1	325.879	19.189,6	304.963	24.588,2
<i>Landbúnaðarvörur:</i>						
Kindakjöt, fryst	1.864	185,4	3.329	411,6	3.235	412,8
Kindakjöt, saltað	2	0,2	1	0,1	—	—
Ull	253	25,6	202	31,5	88	11,2
Gærur, saltaðar	842	110,8	529	83,2	682	120,4
Ýmsar landbúnaðarvörur	2.766	193,2	3.163	238,6	5.057	400,1
Landbúnaðarvörur, samtals	5.727	515,2	7.224	765,0	9.062	944,5
<i>Afurðir af ferskvatnsveidi, selveidi, æðarvarpi o. fl.</i>	98	46,7	54	43,0	34	59,1
<i>Iðnaðarvörur:</i>						
Loðsútuð skinn og húðir	487	266,6	593	398,1	472	437,2
Ullarteppi, lopi og band	291	115,9	380	184,6	501	325,8
Prjónavörur	179	210,6	235	261,9	226	419,5
Kísilgúr	19.690	194,6	22.270	248,8	24.055	328,8
Ál og álmelmi	59.237	2.715,8	79.843	4.441,3	63.071	4.788,5
Aðrar iðnaðarvörur	1.856	149,8	1.875	250,1	1.427	233,5
Iðnaðarvörur, samtals	81.740	3.653,3	105.196	5.784,8	89.752	6.533,3
<i>Aðrar vörur</i>	26.003	164,7	35.009	257,0	31.648	751,8
Alls	395.512	16.701,0	473.362	26.039,4	435.459	32.876,9

2. tafla. Útflutningur ísfisks 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Ísvarin sild og loðna:</i>						
Dammörk	36.612	518,7	42.131	1.014,8	38.616	1.073,0
Færeyjar	299	2,6	90	0,8	524	5,0
Bretland	169	1,7	113	0,6	—	—
V-Þýskaland	930	12,3	453	10,5	155	3,4
Önnur lönd	—	—	—	—	108	3,1
Samtals	38.010	535,3	42.727	1.026,7	39.403	1.084,5
<i>Annar ísfiskur:</i>						
Bretland	5.878	156,1	309	16,3	4.673	233,2
V-Þýskaland	10.475	238,4	14.604	476,0	9.238	374,9
Dammörk	353	5,7	1.020	20,9	258	9,3
Færeyjar	39	0,7	386	6,7	1.471	48,5
Belgia	38	1,1	1.546	47,1	890	42,9
Önnur lönd	3	0,2	60	5,4	184	12,4
Samtals	16.786	402,2	17.925	572,4	16.714	721,2
<i>Frustur humar:</i>						
Bretland	38	10,4	50	17,7	—	—
Ítalia	373	112,6	205	90,4	171	80,3
Sviss	65	37,6	46	39,8	2	1,5
Bandaríkin	845	442,9	357	231,3	499	387,2
Önnur lönd	8	2,3	7	2,9	—	—
Samtals	1.329	605,8	665	382,1	672	469,0
<i>Frust hrogn:</i>						
Bretland	309	15,2	175	10,4	164	16,2
Dammörk	1.072	33,9	931	35,2	1.166	57,5
Svíþjóð	331	6,8	581	17,3	361	19,6
Frakkland	143	12,1	150	15,9	66	9,0
Japan	126	10,0	524	25,8	568	40,5
Önnur lönd	284	6,3	121	7,6	100	5,0
Samtals	2.265	84,3	2.482	112,2	2.425	147,8

1973. Ársframleiðslan 1974 nam 29.772 tonnum á móti 28.126 tonnum 1973.

Útflutningur á loðnulýsi minnkaði um 2,9% 1974 miðað við 1973, en jókst að verðmæti um 56,2%. Meðalverð hækkaði um 60,8% 1974. Framleiðsla nam 19.817 tonnum á árinu 1974. Birgðir í árslok voru engar.

Á árinu 1974 voru framleidd 63.889 tonn af loðnumjöli, og er það svo til sama magn og 1973. Útflutningur nam 58.237 tonnum, og birgðir í lok árs 1974 voru 5.652 tonn, en engar birgðir voru til í árs-

lok 1973. Útflutningur minnkaði þannig 1974 að magni til um 8,2% og 10,9% að verðmæti. Meðalverð lækkaði um tær 3% frá árinu á undan.

Útflutningur á ísvarinni sild nam 39.403 tonnum 1974, var það 7,8% minna heldur en 1973. Verðmæti var einnig minna eða um 4,8%. Meðalverð hækkaði um 3,2% frá árinu áður. Eins og 1973 var mest flutt út til Danmerkur eða 98%.

Útflutningur á ísfiski dróst saman að magni til 1974, en jókst að verðmæti. Magn minnkaði um 6,8%, en verðmæti jókst um

3. tafla. Útflutningur freðfisks, freðsíldar og frysstrar rækju, humars og hrogna 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Heilfrystur fiskur, annar en sild og loðna:</i>						
Bandaríkin	489	37,2	471	46,5	381	36,5
Sovétríkin	3.999	96,3	4.400	121,5	1.501	85,3
Bretland	1.207	48,0	996	51,5	1.029	68,7
V-Pýskaland	1.149	54,2	889	48,7	433	32,7
Belgia	203	13,5	182	14,2	118	12,2
Ítalía	275	11,4	57	2,1	130	11,4
Ástralía	320	13,0	148	7,9	60	5,1
Önnur lönd	165	11,3	47	4,4	33	4,6
Samtals	7.807	284,9	7.190	296,8	3.685	256,5
<i>Fryst fiskflök:</i>						
Bandaríkin	45.161	4.072,9	51.161	6.137,2	42.495	6.232,6
Sovétríkin	13.950	767,5	7.516	461,5	14.375	1.577,2
Tékkóslóvakía	2.897	135,9	1.000	53,7	1.501	146,9
Bretland	2.347	177,5	1.528	176,8	883	101,8
V-Pýskaland	1.101	52,2	1.982	138,1	562	58,8
Ástralía	211	12,5	62	4,3	—	—
Belgia	348	15,0	134	9,3	131	15,6
A-Pýskaland	500	25,1	—	—	—	—
Önnur lönd	254	15,2	416	32,8	49	8,4
Samtals	66.769	5.273,8	63.799	7.013,7	59.996	8.141,3
<i>Frysstar rækjur:</i>						
Bretland	504	130,5	547	214,1	331	147,4
Noregur	247	64,7	264	100,4	226	106,9
Danmörk	55	16,0	72	29,1	70	36,4
Svíþjóð	336	90,6	516	203,9	499	246,4
Bandaríkin	45	9,7	—	—	5	2,5
Önnur lönd	34	9,5	22	9,2	5	2,6
Samtals	1.221	321,0	1.421	556,7	1.136	542,2

13,5%. Meðalverð hækkaði um 21,7%, en hækkaði um 33,3% 1973. Nálægt 55% af útflutningi ísfisks fóru til Pýskalands og 28% til Bretlands.

Útflutningur á frystri rækju og humri var svo til hinn sami árið 1974 samanborið við 1973. Meðalverð á humri hækkaði um 9,4%, en á rækju um 8,8%. Birgðir í árslok voru 249 tonn af rækju og 21 tonn af humri. Rækjuveiðin nam því 1304 tonnum og hafði dregist saman um 11,4% 1974. Humaraflinn nam 538 tonnum og hafði minnkað um 24,7% frá 1973.

Árið 1974 minnkaði útflutningur á söltuðum matarhrognum um 288 tonn. Meðal-

verð lækkaði einnig um 13,8%.

Útflutningur niðurlagðra sjávarafurða minnkaði um 130 tonn 1974, en jókst að verðmæti um 50,6%, sem þýðir, að meðalverð pr. kg hafi hækkað um 62,9% miðað við árið á undan. Stærstu markaðirnir eru í Bandaríkjum, Sovétríkjum og Bretlandi. Útflutningur á landbúnaðarafurðum nam 2,1% að magni af heildarútfutningi, en 2,9% að verðmæti. Útflutningur á frystu kindakjöti dróst aðeins saman á árinu. Meðalverð lækkaði um 7,0%, úr 137,22 kr. á kg í 127,60 kr. á kg. Útflutningur á söltuðum gærum dróst saman um 153 tonn á árinu. Í heild jókst útflutning-

4. tafla. Útflutningur á saltfiski, söltuðum þunnildum og söltuðum matarhrognum 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Fullverkaður saltfiskur:</i>						
Brasilia	2.725	174,7	2.470	197,3	1.438	192,5
Portugal	2.215	151,7	1.586	124,7	2.717	470,2
Panama	353	20,3	203	16,5	128	17,5
Frakkland	187	14,4	145	16,7	170	31,5
Zaire	285	14,2	340	19,7	285	32,4
Önnur lönd	295	22,1	632	64,8	958	141,5
Samtals	6.060	397,4	5.376	439,7	5.696	885,6
<i>Överkaður saltfiskur:</i>						
Bretland	551	23,8	355	22,1	—	—
Grikkland	1.765	112,9	1.900	155,6	2.654	345,9
Ítalía	4.762	335,4	4.995	463,2	3.202	473,4
Portugal	13.432	736,9	13.826	1.082,9	18.013	2.917,0
Spánn	5.321	367,8	7.462	703,6	8.509	1.384,1
Önnur lönd	31	2,2	97	8,3	56	6,9
Samtals	25.862	1.579,0	28.635	2.435,7	32.434	5.127,3
<i>Söltuð fiskflök, þunnildi o. fl.:</i>						
Ítalía	206	11,5	129	10,5	82	13,0
V-Þýskaland	1.439	82,0	1.608	118,7	1.754	215,8
Önnur lönd	96	5,7	3	0,5	247	29,6
Samtals	1.741	99,2	1.740	129,7	2.083	258,4
<i>Söltuð matarhrogн:</i>						
Danmörk	604	58,7	716	91,9	597	86,6
Svíþjóð	1.082	43,7	1.011	54,7	1.242	81,4
V-Þýskaland	126	11,6	723	93,0	117	19,2
Grikkland	315	7,8	353	14,1	567	21,7
Frakkland	349	17,4	126	16,6	129	18,9
Önnur lönd	172	15,4	175	22,2	164	26,2
Samtals	2.648	154,6	3.104	292,5	2.816	254,0

ur landbúnaðarafurða um 25,4% að magni til og 11,2% að verðmæti.

Útflutningur iðnaðarvara dróst saman um 14,7% að magni 1974, en verðmæti jókst um 1,7%. Mikill samdráttur varð á útflutningi áls á árinu, útflutningur varð 16.777 tonnum minni en árið áður eða 21%. Verðmæti minnkaði um 2,9%, en meðalverð hækkaði um 23%. Hlutdeild áls í útflutningi iðnaðarvara nam 73,3%, en hlutdeild iðnaðarvara í heildarútflutningi nam 19,9% 1974.

Útflutningur á kísligúr jókst um 1.785

tonn, og verðmætið jókst um 19%. Stærsti markaðurinn 1974 fyrir kísligúr var í Vestur-Þýskalandi með 33,7% af magni og 39% af verðmæti.

Útflutningur á loðsútuðum skinnum og húðum nam á árinu 427,8 m.kr. eða 1,3% af heildarútflutningi.

Mikil verðmætisaukning varð í útflutningi prjónavara. Meðalverð hækkaði um 50%.

Hér að framan hefur verið gefið yfirlit yfir útflutning helstu framleiðsluvara Íslendinga á árinu 1974. Í samanburði við

5. tafla. Útflutningur á skreið 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.
Ítalía	1.384	125,2	1.489	313,8	918	358,6
Nígería	1.151	94,3	61	6,5	259	58,1
Kamerún	179	15,2	25	3,7	—	—
Dahomey	556	39,9	—	—	—	—
Júgoslávia	127	10,8	45	8,2	—	—
Önnur lönd	77	7,0	63	10,8	20	6,3
Samtals	3.474	292,4	1.683	343,0	1.197	423,0

6. tafla. Útflutningur á fiskmjöli 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.
Þorskmjöl og steinþitsmjöl:						
Danmörk	1.188	24,8	4.965	244,9	1.400	70,9
Svíþjóð	4.596	80,2	1.317	52,2	245	13,9
Bretland	9.901	160,6	4.246	192,9	3.791	119,5
Holland	—	—	1.548	79,8	101	3,0
Pólland	10.253	169,4	5.478	194,2	4.041	217,7
Belgía	—	—	1.158	61,4	199	5,7
V-Þýskaland	369	8,0	3.861	174,3	5.566	191,5
Finnland	1.161	23,7	776	33,4	302	10,3
Önnur lönd	577	14,7	2.191	86,2	7.100	248,9
Samtals	28.045	481,4	26.540	1.119,3	22.745	881,4

7. tafla. Útflutningur á þorskalýsi 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.	Magn í tonnum	Verð í millj. kr.
Kaldhreinsað:						
Bandaríkin	293	7,2	392	12,8	770	47,3
Pólland	120	3,4	—	—	—	—
Brasilía	128	3,0	125	4,0	125	6,6
Kolombía	62	1,5	91	2,7	95	5,4
Venezúela	52	1,3	60	1,7	56	3,4
Mexikó	93	2,4	65	1,8	69	4,0
Tékkoslóvakía	161	4,4	197	6,7	127	7,9
Önnur lönd	357	12,0	406	14,9	457	25,4
Samtals	1.266	35,2	1.336	44,6	1.699	100,0
Ókaldhreinsað:						
Noregur	—	—	—	—	297	14,0
Bretland	—	—	2.287	58,5	90	4,1
Holland	478	5,2	1.035	20,7	390	21,3
Finnland	208	6,4	98	3,4	136	8,5
Sviss	108	2,3	149	4,0	96	6,2
Danmörk	35	0,8	50	1,8	344	22,1
Frakkland	383	5,6	772	21,1	—	—
Bandaríkin	172	4,0	166	5,9	39	2,0
Önnur lönd	243	5,5	50	1,0	33	2,0
Samtals	1.627	29,8	4.607	116,4	1.425	80,2

8. tafla. Útflutningur hvalafurða 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Hvalkjöt fryst:</i>						
Bretland	1.826	37,1	—	—	—	—
Kína	16	0,3	—	—	—	—
Japan	1.307	41,6	1.524	66,1	2.966	150,7
Samtals	3.149	79,0	1.524	66,1	2.966	150,7
<i>Hyallýsi:</i>						
V-Þýskaland	—	—	—	—	2.631	90,6
Bretland	250	5,1	—	—	691	36,3
Holland	437	8,8	1.800	43,1	750	37,0
Önnur lönd	—	—	712	17,8	—	—
Samtals	687	13,9	2.512	60,9	4.072	163,9
<i>Hvalmjöld:</i>						
Bretland	1.434	22,1	1.845	71,2	501	13,9
Pólland	324	9,9	—	—	—	—
V-Þýskaland	632	15,3	—	—	—	—
Samtals	2.390	47,3	1.845	71,2	501	13,9

önnur ár er leitast við að afmá gengismun með því að breyta eldri tölum til sama gengis og 1974. Frekari sundurlíðun er að finna í meðfylgjandi töflum, en þá samkvæmt skráðu gengi á hverjum tíma.

Innflutningsverslunin.

Árið 1974 varð 48,7% aukning á verðmæti innflutnings eða 17.209 m. kr. Sé innflutningur skipa og flugvéla dreginn frá svo og innflutningur vegna Landsvirkjunar og álbraeðslu, kemur í ljós, að aukningin 1974 er um 52,1%.

Í 20. töflu er skipting innflutnings eftir vörudeildum, en í 18. töflu er hlutfallsleg skipting innflutnings eftir notkun 1972—1974.

Innflutningur á neysluvörum jókst um 4.610 m. kr. og nam 36,7% af heildarinnflutningi miðað við 32,2% árið á undan. Aukningin á innflutningi neysluvara nam því 40,5%. Innflutningur fólkbsbifreiða, jeppa og bifhjóla nam 2.175 m. kr. 1974

miðað við 1.483 m. kr. 1973; er þetta aukning um 46,6%. Innflutningur rekstrarvara nam 17.444 m. kr. 1974, var um tölverða aukningu frá árinu áður að ræða eða 74,6%. Innflutningur rekstrarvara var 33,7% af heildarinnflutningi miðað við 28,1% 1973. Innfluttar rekstrarvörur til álbraeðslu námu 4.000 m. kr., og er um 81% aukningu að ræða. Rekstrarvörur til sjávarútvegs 1974 námu 2.199 m. kr., rekstrarvörur til landbúnaðar 1.778 m. kr., rekstrarvörur til iðnaðar o. fl. (annað en álbraeðsla) 3.269 m. kr. Mest aukning varð á innflutningi eldsneytis og smurningsolíu 1974 eða um 3.500 m. kr., 129,8%. Innflutningur eldsneytis og smurningsolíu nam 6.198 m. kr. 1974 miðað við 2.697 m. kr. 1973.

Innflutningur fjárfestingarvara nam 19.148 m. kr., og var um 36,6% aukningu frá árinu áður að ræða. Hlutdeild fjárfestingarvara í heildarinnflutningi var 36,5%. Stærsti liðurinn í innflutningi fjárfesting-

9. tafla. Útflutningur á loðnulýsi og loðnumjöli 1972—1974.

	1972				1973	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Loðnulýsi:</i>						
Bretland	3.711	38,9	6.344	129,1	615	20,1
Holland	6.213	61,7	10.657	193,3	3.761	120,8
V-Þýskaland	387	3,8	1.020	18,8	—	—
Noregur	1.906	25,2	189	3,4	13.014	450,8
Önnur lönd	315	3,1	2.059	39,8	2.293	74,7
Samtals	12.532	132,7	20.269	384,4	19.683	666,4
<i>Loðnumjöld:</i>						
Danmörk	2.477	36,2	5.808	225,2	1.060	55,7
Finnland	9.636	143,7	7.644	272,7	4.340	207,6
Svíþjóð	250	3,8	587	21,4	511	27,5
Bretland	13.019	187,7	16.024	640,5	6.923	272,6
Ísrael	1.097	15,9	—	—	—	—
Pólland	9.061	131,5	19.920	623,9	18.492	698,4
Ungverjaland	2.476	35,5	1.282	50,4	600	20,6
A-Þýskaland	3.000	46,2	500	14,7	5.000	269,1
V-Þýskaland	296	4,9	6.651	307,1	11.066	395,2
Önnur lönd	900	14,5	5.051	220,0	10.245	401,4
Samtals	42.212	619,9	63.467	2.375,9	58.237	2.348,1

10. tafla. Niðursoðnar og niðurlagðar sjávarafurðir 1972—1974.

	1972				1973	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Danmörk	33	4,8	63	10,8	13	4,6
Noregur	—	—	27	1,9	9	2,1
Bretland	279	17,4	648	41,6	220	25,1
Frakkland	29	6,2	63	15,1	38	12,3
Sovétríkin	772	160,3	228	73,1	303	69,5
Tékkoslóvakía	130	19,5	220	35,6	87	16,3
Bandaríkin	49	7,8	247	55,3	565	206,4
Japan	19	2,3	170	40,2	276	115,0
Svíþjóð	1	0,1	4	0,4	20	6,0
Önnur lönd	50	11,3	81	19,5	90	33,5
Samtals	1.362	229,7	1.751	293,5	1.621	490,8

11. tafla. Útflutningur á frystu kindakjöti 1972—1974.

	1972				1973	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Kindakjöt, fryst:</i>						
Færeyjar	314	28,7	529	59,2	462	65,2
Noregur	702	72,3	1.590	202,4	2.189	276,5
Svíþjóð	500	54,2	900	112,9	325	35,3
Danmörk	347	30,1	289	34,6	242	32,7
Önnur lönd	1	0,1	21	2,5	17	3,1
Samtals	1.864	185,4	3.329	411,6	3.235	412,8

12. tafla. Útflutningur á söltuðum gærum og ull 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
<i>Saltaðar sauðagærur:</i>						
Finnland	11	1,4	2	0,4	61	10,2
Svíþjóð	381	50,7	283	45,5	284	45,4
Pólland	402	53,2	231	35,9	320	63,7
V-Þýskaland	33	3,4	5	0,2	18	1,1
Önnur lönd	15	2,1	8	1,2	—	—
Samtals	842	110,8	529	83,2	683	120,4
<i>Ull:</i>						
Pólland	25	2,5	15	2,2	—	—
Bandaríkin	97	9,5	85	14,6	1	2,0
Færeyjar	50	6,8	15	3,2	8	2,0
Bretland	45	2,9	65	8,3	37	3,2
Önnur lönd	36	3,9	22	3,2	42	5,8
Samtals	253	25,6	202	31,5	88	11,2

13. tafla. Útflutningur á loðsútuðum skinnum og húðum 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Finnland	221	120,1	185	129,1	128	128,1
Bandaríkin	78	43,0	48	35,4	37	33,9
V-Þýskaland	84	43,9	38	26,6	27	28,4
Bretland	29	16,0	30	16,6	17	14,8
Pólland	1	0,8	143	91,9	140	114,1
Frakkland	14	7,7	58	35,5	34	29,1
Svíþjóð	17	10,8	56	39,9	58	52,6
Önnur lönd	43	25,0	33	23,1	29	26,8
Samtals	487	267,3	591	398,1	470	427,8

14. tafla. Útflutningur á ullartepum 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Rússland	160	66,9	144	83,3	139	84,7
Önnur lönd	3	1,7	2	1,1	4	4,2
Samtals	163	68,6	146	84,4	143	88,9

arvara var innflutningur skipa. Nam innflutningur skipa 10,4% af heildarinnflutningi og jókst um 28% frá árinu áður. Innflutningur véla og verkfæra nam 4,7 millj-

örðum kr., og nam aukningin frá árinu áður 48,9%, en var 9% af heildarinnflutningi. Um 25% aukning varð á innflutningi byggingarefna og efna til mannvirkjagerð-

15. tafla. Útflutningur á prjónavörum 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Rússland	95	77,7	157	136,9	146	224,0
Bandaríkin	64	103,2	39	47,4	23	72,5
Danmörk	7	9,3	12	24,5	11	32,0
Önnur lönd	13	20,8	27	53,1	46	91,0
Samtals	179	211,0	235	261,9	226	419,5

16. tafla. Útflutningur á kísilgúr 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Danmörk	645	6,6	751	8,1	1.086	14,9
V-Þýskaland	7.457	76,7	7.061	87,4	8.113	128,3
Bretland	2.166	24,2	3.424	42,2	1.790	24,7
Tékkóslóvakía	1.123	10,2	1.599	15,0	606	5,2
Frakkland	1.713	15,9	2.287	23,5	1.664	18,6
Holland	993	9,9	703	7,7	896	12,0
Austurríki	305	3,7	216	2,3	1.332	14,3
Belgía	775	7,4	616	6,8	804	11,0
Ítalía	968	8,6	1.466	14,4	1.460	16,4
Svíþjóð	495	4,9	884	9,6	754	10,5
Ungverjaland	720	6,5	1.263	11,9	1.739	18,4
Önnur lönd	2.330	20,0	2.000	19,9	3.811	54,5
Samtals	19.690	194,6	22.270	248,8	24.055	328,8

17. tafla. Útflutningur á áli og álmelmi 1972—1974.

	1972		1973		1974	
	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.	Magn i tonnum	Verð i millj. kr.
Bretland	13.325	659,0	16.500	882,3	18.492	1.433,0
V-Þýskaland	15.871	726,3	25.257	1.420,9	15.664	1.174,9
Sviss	14.962	705,9	18.993	1.171,6	23.541	1.793,3
Belgía	1.848	82,1	5.080	279,4	1.538	122,0
Austurríki	3.766	148,4	3.441	188,0	605	38,0
Frakkland	962	44,2	644	37,2	2.416	160,0
Bandaríkin	—	—	—	—	—	—
Önnur lönd	8.503	349,9	9.928	461,9	815	67,3
Samtals	59.237	2.715,8	79.843	4.441,3	63.071	4.788,5

ar eða 4,7 milljarðar allt árið 1974. Sú flokkun vara, sem hér hefur verið gerð og unnin er úr skýrslum Hagstofunnar, er nokkrum vandkvæðum bundin og ekki alveg nákvæm. Þessu veldur, að erfitt er að skipa vörutegundum í einstaka flokka, og

er sú leið valin, að vörum er skipað í þann flokk, þar sem notkun þeirra er mest.

Viðskipti við einstök lönd.

Helstu viðskiptalönd Íslendinga á árinu 1974, að því er innflutning áhrærir, voru

Bandaríkin, Rússland, Vestur-Pýskaland, Holland, Danmörk, Bretland, Svíþjóð og Noregur. Nam innflutningur frá þessum löndum um 72% af heildarinnflutningi. Innflutningur frá Fríverslunarbandalagi Evrópu nam 20% af heildarinnflutningi, og hafði hlutfallið hækkað frá árinu áður um 2,8%. Mestur innflutningur þaðan kemur frá Noregi og Svíþjóð eða 15,4% til samans og hefur dregist saman um 2,5% frá 1973.

Innflutningur frá löndum Efnahagsbandalags Evrópu jókst um 52,5% og nam um 45% af heildarinnflutningi. Mest varð aukningin á innflutningi frá Vestur-Pýskalandi eða 57% og um 49% aukning á innflutningi frá Bretlandi. Geysileg aukning var á innflutningi frá Póllandi á árinu. Innflutningur þaðan 1973 var 443 m. kr., en 1.373 m. kr. 1974. Stafar þessi mikla aukning af kaupum á skuttagurum frá Póllandi. Einnig varð mikil aukning á innflutningi frá Rússlandi 1974 eða úr 2.261 m. kr. 1973 í 5.000 m. kr. 1974. Af öðrum Evrópulöndum er helst að nefna innflutning frá Spáni, sem nam 1.296 m. kr. 1974, og var aukningin 72% frá árinu áður. Innflutningur frá Bandaríkjumum nam 8,4% af heildarinnflutningi; var aukningin um

18. tafla.

Skipting innflutnings eftir notkun 1972—1974.

	1972	1973	1974
	%	%	%
Innflutningur alls, c.i.f.	100,0	100,0	100,0
Neysluvörur	36,7	32,2	30,4
Fullunnar	27,7	24,4	22,7
Óvaranlegar	16,5	14,5	13,0
Varanlegar	6,2	5,7	5,6
Fólksbifreiðar og bifhjólf ..	5,0	4,2	4,1
Hrávörur	9,0	7,8	7,7
Rekstrarvörur	28,7	28,1	33,1
Til álbraðslu	4,5	6,2	7,6
Til landbúnaðar	4,4	3,8	3,4
Til fiskveiða	2,6	2,6	2,7
Til fiskiðnaðar	1,6	1,4	1,5
Til annars	8,3	6,5	6,1
Eldsneyti og smurningsolíur ..	7,3	7,6	11,8
Bensín annað en flugvélab. ..	0,8	1,1	1,7
Annað	6,5	6,5	10,1
Fjárfestingarvörur	34,6	39,7	36,5
Fullunnar	24,8	27,0	25,3
Flugvélar	1,2	0,4	0,4
Skip	4,8	12,0	10,4
Önnur flutningstæki	1,8	1,7	2,0
Vélar og verkfæri	12,4	9,0	9,0
Annað	4,6	3,9	3,4
Byggingarefni og efni til mannvirkjagerðar	7,7	10,6	8,9
Annað efni til framleiðslu á fjárfestingarvörum.....	2,1	2,1	2,3

19. tafla. Innflutningur nokkurra vörutegunda 1972—1974.

(Verð i millj. kr. miðað við skráð gengi á hverjum tíma).

(Magn i tonnum nema annars sé getið).

	1972		1973		1974	
	Magn	Verð	Magn	Verð	Magn	Verð
Kornvörur til manneldis	16.183	183,5	15.418	306,6	14.025	467,3
Fóðurvörur	58.134	480,9	65.309	801,6	58.134	1.133,2
Sykur	9.400	204,8	8.823	262,7	9.700	661,9
Kaffi	2.105	212,3	2.128	294,0	1.924	345,4
Salt	47.088	78,0	34.517	83,0	66.080	217,1
Bensín	63.387	182,1	82.198	363,0	73.629	922,5
Brennsluolia o. fl.	447.666	1.136,4	569.751	1.849,9	426.208	4.181,7
Timbur (þús. teningsfet)	74.698	526,4	85.596	910,0	92.338	1.773,5
Hjóladráttarvélar (stk.)	618	127,9	589	145,7	675	195,9
Fólks- og jeppabifreiðir (stk.)	6.370	1.036,2	7.221	1.304,9	9.533	2.141,5
Vöru- og almenningsbifreiðir (stk.)	531	286,7	601	410,3	794	758,3
Flugvélar (stk.)	14	156,9	8	50,7	18	160,6
Fiskiskip (stk.)	10	814,1	25	3.467,0	20	3.248,8
Önnur skip (stk.)	4	147,4	10	351,0	5	269,9

20. tafla. Innfluttar vörur eftir vörudeildum 1971—1974.
(Flokkad samkvæmt vöruflokkun Sameinuðu þjóðanna. Upphæðir í millj. kr. á gengi hvers árs).

	1971	1972	1973	1974
Kjöt og kjötvörur	0,0	2,9	1,8	0,0
Mjólkurafurðir og egg	0,4	2,2	2,0	0,5
Fiskur og fiskmeti	7,6	36,0	72,3	188,9
Korn og kornvörur	420,4	403,6	658,3	1.078,3
Ávextir og grænmeti	341,2	408,1	631,8	873,1
Sykur og sykurvörur	163,1	255,5	328,7	774,0
Kaffi, te, kakó og kryddvörur	261,9	302,8	419,4	539,5
Skepnufóður (annað en ómalað korn)	332,8	363,9	580,3	726,9
Ýmiss konar matvörur o. fl.	79,5	97,2	124,9	176,5
Drykkjarvörur	129,6	156,7	175,1	264,2
Tóbak og tóbaksvörur	179,3	242,6	271,4	334,0
Húðir, skinn og óverkuð loðskinn	2,1	2,6	5,9	4,9
Olíufræ, olíuhnetur og olíukjarni	0,7	1,1	0,9	2,4
Hrágum	3,1	3,9	3,9	4,6
Trjáviður og korkur	411,0	467,1	801,8	1.548,6
Spunaefni, óunnið og úrgangur	45,8	68,2	91,6	119,8
Náttúrulegur áburður og jarðefni, óunnið (að undanskildum kolum, olíu o. fl.)	142,8	139,1	137,4	302,5
Málmgryti og málmúrgangur	0,3	3,5	0,3	1,2
Hrávörur úr dýra- og jurtaríkinu o. fl.	47,2	57,5	68,2	113,5
Eldsneyti, smurningsolíur og skyld efni	1.564,5	1.561,7	2.527,7	6.375,3
Dýra-, jurtalíur (ekki ilmolíur) og feiti	81,2	88,2	117,3	228,3
Efni og efnasambönd	867,5	740,6	1.533,5	3.399,3
Koltijara og hráefni frá kolum, steinolíu og náttúrulegu gasi	3,2	3,9	7,2	20,1
Sútunar-, litunar- og málunarefni	72,0	90,5	133,9	239,1
Lyf og lyfjavörur	226,3	247,0	332,2	478,6
Iilmolíur, ilmefni, snyrtivörur, fægi- og hreinsunarefni	124,1	131,2	177,8	253,1
Tilbúinn áburður	225,4	338,5	314,2	466,8
Sprengiefni og ýmsar efnavörur	445,7	534,7	706,4	1.225,3
Leður, leðurvörur, verkuð loðskinn	32,3	34,2	41,0	58,0
Gúmvörur	289,1	362,9	387,6	685,3
Trjá- og korkvörur (nema húsgögn)	235,1	276,6	1.312,9	929,7
Pappír, pappi og vörur úr honum	537,3	604,7	844,7	1.305,7
Garn, álnavara, vefnaðarmunir o. þ. h.	960,5	1.107,0	1.600,4	2.511,5
Vörur úr ómálmkenndum jarðefnum	280,5	341,9	535,0	811,5
Silfur, platína, gimsteinar og gullmunir	138,1	151,6	214,7	370,2
Ódýrir málmar	563,2	626,8	1.046,9	1.979,4
Málmvörur	666,2	841,4	1.097,7	1.672,7
Vélar, aðrar en rafmagnsvélar	2.069,7	2.152,2	2.827,0	4.426,5
Rafmagnsvélar og áhöld	1.465,7	1.836,9	2.602,7	4.154,0
Flutningsteki	3.786,1	2.847,8	6.171,3	9.398,2
Tilhöggin hús, hreinlætis-, hitunar- og ljósabúnaður	112,7	138,5	169,8	272,2
Húsgögn	43,8	75,5	138,1	284,2
Munir til ferðalaga, handtöskur o. fl.	23,3	29,9	39,7	77,8
Fatnaður	491,6	624,2	893,0	1.286,1
Skófatnaður	226,1	255,4	332,8	436,8
Visindaáhöld, mælitækni, ljósmyndavörur og sjónteki, úr og klukkur	269,7	333,2	458,9	664,3
Ýmsar unnar vörur o. fl.	522,5	644,5	907,7	1.491,3
Vörur og viðskipti, ekki flokkuð eftir tegund	9,6	7,4	8,2	13,9
Samtals	18.901,8	20.043,4	31.856,3	52.568,6

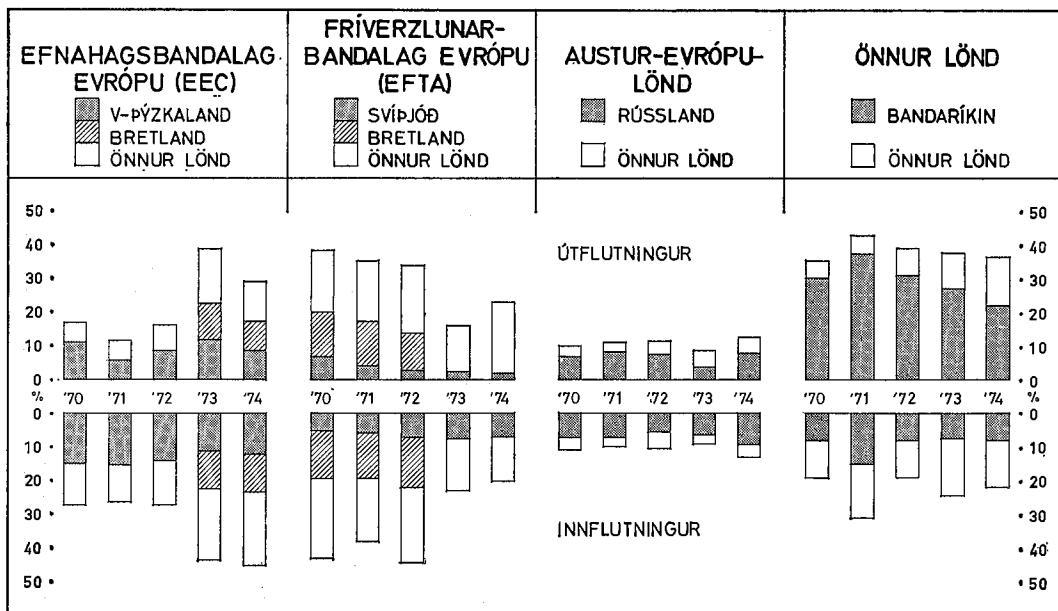
21. tafla. Viðskipti við einstök lönd i millj. kr. 1972—1974.¹⁾

Í millj. kr.	Innflutningur (c.i.f.)			Útflutningur (f.o.b.)		
	1972	1973	1974	1972	1973	1974
Alls	20.420	31.856	52.570	16.698	26.039	32.877
EFTA	3.914	7.257	10.623	2.847	4.168	7.469
Austurríki	100	150	304	158	211	65
Finnland	474	927	1.449	334	482	387
Noregur	1.249	3.274	4.437	207	401	1.064
Portugal	120	115	216	895	1.208	3.389
Sviss	493	359	524	773	1.237	1.880
Svíþjóð	1.478	2.432	3.693	480	629	684
EBC	10.737	13.912	23.561	5.405	10.014	9.459
Belgía	550	839	1.083	139	482	296
Bretland	3.025	3.448	5.716	1.824	2.751	2.805
Danmörk	2.096	2.842	4.966	888	2.012	1.903
Frakland	506	508	1.094	188	208	304
Holland	1.240	2.122	3.526	129	500	288
Írland	15	19	29	4	30	4
Ítalía	373	496	754	774	951	973
Luxemburg	4	9	40	0	2	1
Vestur-Pýskaland	2.928	3.629	6.353	1.459	3.079	2.885
Austur-Evrópa	2.114	2.840	7.054	1.921	2.188	4.141
Austur-Pýskaland	68	68	129	89	23	309
Búlgaríja	5	10	13	1	2	12
Pólland	582	403	1.373	379	995	1.094
Rúmenía	4	6	8	4	6	6
Rússland	1.180	2.037	5.000	1.219	932	2.501
Tékkoslóvakia	260	299	515	187	155	179
Ungverjaland	15	17	16	42	75	40
Önnur Evrópulönd	82	1.048	1.375	716	1.420	2.324
Færeyjar	8	354	30	82	137	231
Grikkland	2	2	3	134	240	424
Jugoslavía	4	6	34	21	43	185
Spánn	65	679	1.296	380	732	1 480
Tyrkland	3	7	12	99	268	4
Norður-Ameríka	1.693	2.445	4.418	5.137	6.942	7.307
Bandarískin	1.632	2.372	4.169	5.116	6.918	7.264
Kanada	61	73	249	21	24	43
Ástralía	16	1.157	2.768	29	16	14
Brasilía	192	283	308	178	204	199
Ísrael	32	33	44	21	2	1
Japan	795	2.241	1.397	136	742	1.369
Kína	20	25	49	97	128	15
Nigeria	2	3	4	96	8	58
Panama	19	21	24	20	32	83
Önnur lönd	804	591	945	95	175	438

¹⁾ Umreikningsgengi: Miðað við stofngengi 88,00 kr. í hverjum bandarískum dollar 1972, en miðað við skráð gengi á hverjum tíma 1973 og 1974.

22. tafla. Viðskipti við einstök lönd í hlutfallstöllum 1972—1974.

Í millj. kr.	Innflutningur (c.i.f.)			Útflutningur (f.o.b.)		
	1972	1973	1974	1972	1973	1974
Alls	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EFTA	19,1	22,8	20,0	17,0	16,0	22,7
Austurírki	0,5	0,5	0,6	0,9	0,8	0,2
Finnland	2,3	2,9	2,6	2,0	1,9	1,2
Noregur	6,1	10,3	8,4	1,2	1,5	3,2
Portúgal	0,6	0,4	0,4	5,4	4,6	10,3
Sviss	2,4	1,1	1,0	4,6	4,8	5,7
Svíþjóð	7,2	7,6	7,0	2,9	2,4	2,1
EBE	52,6	43,7	44,9	32,4	38,5	28,8
Belgia	2,7	2,6	2,1	0,8	1,9	0,9
Bretland	14,8	10,8	10,9	10,9	10,6	8,5
Dannmörk	10,3	8,9	9,4	5,3	7,7	5,8
Frakkland	2,5	1,6	2,1	1,1	0,8	0,8
Holland	6,1	6,7	6,7	0,8	1,9	0,9
Írland	0,1	0,1	0,1	0	0,1	0
Ítalía	1,8	1,6	1,4	4,7	3,7	3,0
Luxemburg	0	0	0,1	—	0	0
Vestur-Pýskaland	14,3	11,4	12,1	8,8	11,8	8,8
Austur-Evrópa	10,3	8,9	13,3	11,5	8,4	12,4
Austur-Pýskaland	0,3	0,2	0,2	0,5	0,1	0,9
Búlgaria	0	0	0	0	0	0
Pólland	2,8	1,3	2,6	2,3	3,8	3,3
Rúmenía	0	0	0	0	0	0
Rússland	5,8	6,4	9,5	7,3	3,6	7,6
Tékkóslóvakía	1,3	0,9	1,0	1,1	0,6	0,5
Ungverjaland	0,1	0,1	0	0,3	0,3	0,1
Önnur Evrópulönd	0,4	3,2	2,7	4,3	5,4	7,2
Færeyjar	0,1	1,1	0,1	0,5	0,5	0,8
Grikkland	0	0	0	0,8	0,9	1,3
Júgoslávia	0	0	0,1	0,1	0,2	0,6
Spánn	0,3	2,1	2,5	2,3	2,8	4,5
Tyrkland	0	0	0	0,6	1,0	0
Norður-Ameríka	8,3	7,6	8,4	30,7	26,7	22,3
Bandaríkin	8,0	7,4	7,9	30,6	26,6	22,1
Kanada	0,3	0,2	0,5	0,1	0,1	0,2
Ástralífa	0,1	3,6	5,3	0,2	0,1	0
Brasília	0,9	0,9	0,6	1,1	0,8	0,6
Ísrael	0,2	0,1	0,1	0,1	0	0
Japan	3,9	7,0	2,7	0,8	2,8	4,2
Kína	0,1	0,1	0,1	0,6	0,5	0
Nígería	0	0	0	0,6	0	0,2
Panama	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Önnur lönd	4,0	2,0	1,8	0,6	0,7	1,4

58% frá 1973. Af öðrum löndum ber helst að geta innflutnings frá Ástralíu, sem var um 5,3% af heildarinnflutningi 1974.

Mikil aukning var á útflutningi til EFTA-landa, og kemur þar til stóraukinn útflutningur á saltfiski til Portúgals, en útflutningur þangað nam 10,3% af heildarútflutningi eða 3.389 m. kr. Útflutningur til EFTA-landa nam 22,7% af heildarútflutningi. Útflutningur til landa Efnahagsbandalagsins minnkæði 1974 um tæp 14%. Útflutningur til Vestur-Pýskalands minnkæði um 15,6% frá árinu á undan. Útflutningur til Rússlands jókst um 1.466 m. kr. eða í 2.501 m. kr. og nam 7,6% af heildarútflutningi. Útflutningur til Spánar jókst um 667 m. kr. eða í 1.480 m. kr.

Útflutningur til Bandaríkjanna dróst saman um 4,9% og nam 22,1 af heildarútflutningi. Af einstökum löndum var langmestur útflutningur til Bandaríkjanna. Af öðrum löndum er helst að nefna útflutning til Japans, sem jókst um 66,3% 1974 og nam 4,2% af heildarútflutningi.

Rússland er eina landið, sem samningur um gagnkvæm viðskipti á jafnvirðiskaupagrundvelli var enn í gildi við. Auk þess eru í gildi almennir viðskiptasamningar við nokkur lönd, og eru slíkir samningar einkum gerðir til að tryggja innflutningsleyfi fyrir þeim afurðum Íslendinga, sem háðar eru slíkum leyfum, og eru þau nánast formsatriði.

Eiður H. Einarsson:

Erlend lán 1975

Í grein þessari er fjallað um erlendar lántökur og afborganir og vaxtagreiðslur af erlendum lánum á árinu 1975 ásamt heildarupphæð fastra erlendra lána.

Erlend innkomin lán 1975 námu alls 20.242 m.kr. miðað við meðalgengi ársins. Þar af voru 11.133 m. kr. á vegum opinberra aðila og 6.759 m.kr. á vegum lána-stofnana. Stærsta erlenda lántakan var gerð af ríkissjóði, 2.119 m. kr. (4 millj. kuwaitdinara skuldabréfálan).

Fastar erlendar skuldir hækkuðu um 27,5% frá árinu áður og námu í árslok 67.283 m.kr. miðað við meðalgengi ársins, en 73.027 m.kr. á gengingu í lok ársins. Afborganir af erlendum lánum 1975 hækkuðu um 16,1%, og vaxtagreiðslur hækkuðu um 34,0% frá árinu áður miðað við sama engi bæði árin. Greiðslubyrði erlendra lána hækkuðu úr 11,2% 1974 í 14,2% árið 1975.

Í því, sem hér fer á eftir, verða þessum og öðrum atriðum viðkomandi erlendum lánum gerð nánari skil. Likt og undanfarin ár eru nokkur vandkvæði á samanburði milli ára vegna fljótandi gengis flestra gjaldmiðla, en í grein þessari er enn gerð tilraun til að samræma slíkar tölur milli ára. Árið 1975 er gert upp á meðalgengi janúar-desember og einnig á engi í árs-lok.

Að venju eru lántökur Íslenzka álfé-

lagsins h.f. ekki taldar með í þessari grein um erlend lán á árinu 1975.

Erlendar lántökur.

Erlendar lántökur 1975 námu sem fyrr segir 20.242 m.kr., og er þá átt við lán og lánahluta, sem talin eru innkomin á árinu. Opinberir aðilar tóku lán á árinu að fjárhæð 11.133 m.kr., lánastofnanir fyrir 6.759 m.kr. og einkaaðilar 2.350 m.kr. Árið 1974 voru sambærilegar tölur 7.818 m.kr., 4.024 m.kr. og 6.259 m.kr. (reiknað eftir veginni meðalgengisbreytingu milli áranna 1974 og 1975).

Innkomin lán svo og vaxtagreiðslur og afborganir eru sýnd í 1. og 2. töflu. Lánin eru að venju flokuð á ýmsa aðila og skipt á gjaldeyristegundir. Af innkomnum lánum (20.242 m.kr.) hafði verið samið um 8.295 m.kr. fyrir ársbyriun 1975, þar af 6.671 m. kr. á vegum opinberra aðila, 830 m. kr. á vegum lánastofnana og 794 m.kr. á vegum einkaaðila.

Lán, sem samið var um á árinu 1975, en voru ónotuð í árslok, námu alls 5.005 m.kr., þar af 2.268 m.kr. til opinberra aðila, 2.112 m.kr. til lánastofnana og 625 m.kr. til einkaaðila. Hér á eftir verður

1. tafla. Hreyfing fastra erlendra lána 1975 eftir tegundum gjaldmiðla.

Í millj. kr.	Innkomin lán				Vaxtagreiðslur				Afborganir			
	Opinb. aðilar	Lána- stofn. aðilar	Einka- Samt.									
Mynttegundir:												
Lán í bandaríkjadollurum	6.984	4.385	1.669	13.038	1.145	679	533	2.357	876	578	733	2.187
” ” Bandar, í sl. kr. . . .	-	-	-	-	-	8	-	8	-	17	-	17
” ” kanadadollurum	-	-	-	-	5	-	-	5	-	-	22	161
” ” sterlingspondum	55	-	14	69	101	-	6	107	139	-	11	845
” ” dönskum krónum	768	-	10	778	38	0	67	105	101	12	225	338
” ” norskum krónum	8	1.401	109	1.518	2	263	31	296	11	845	103	959
” ” sænskum krónum	128	82	37	247	62	1	3	66	235	4	16	255
” ” svissneskum frönkum	274	-	-	274	85	6	67	158	-	11	112	123
” ” vþýskum mörkum	581	891	-	1.472	340	82	53	475	542	236	163	941
” ” hollenzkum gyllinum	-	-	211	211	13	-	35	48	16	-	86	102
” ” frönskum frönkum	-	-	300	300	-	-	37	37	-	-	115	115
” ” belgiskum frönkum. . . .	-	-	-	-	114	-	1	115	14	-	8	22
” ” ítölskum lírum	-	-	-	-	5	-	-	5	-	-	-	-
” ” luxemborgarfrönk. . . .	-	-	-	-	-	67	81	148	-	-	218	218
” ” japönskum yenum.. . . .	-	-	-	-	21	-	-	21	85	-	-	85
” ” spænskum pesetum	216	-	216	23	-	55	78	39	-	101	140	-
” ” austurr. schillingum	-	-	-	-	0	-	-	0	1	-	3	4
” ” kuwait dinörum. . . .	2.119	-	-	2.119	58	-	-	58	-	-	-	-
” ” evr. reikningsein. . . .	-	-	-	-	409	-	-	409	56	-	-	56
Samtals í millj. kr. á meðal-												
gengi jan.-des. 1975	11.133	6.759	2.350	20.242	2.421	1.106	969	4.496	2.115	1.703	1.905	5.723
Samtals í millj. kr. á gengi í												
árslok 1975	12.221	7.344	2.569	22.134	2.621	1.199	1.070	4.890	2.268	1.814	2.044	6.126

getið helztu lána, sem samið var um á árinu.

Lán Ríkissjóðs og ríkisstofnana.

Tekið var á árinu lán í Saudi-Arabíu að fjárhæð 15 millj. riyals (jafnvirði 4.240.882 dollara). Lánið er tekið hjá National Commercial Bank, Jeddah, og verður endurgreitt í einu lagi þann 20/8 1978 eða 1981. Vextir eru samkvæmt „first class borrowers rate“, $7\frac{3}{8}\%$ p. a. fyrstu 6 mánuðina. Ráðstöfun lánsfjárins var þannig, að 10,7 millj. riyals runnu til framkvæmda við Kröflu, en afgangurinn var endurlánaður hitaveitum og rafveitum sveitarfélaga. Lánsféð kom allt inn á árinu, en lántökukostnaður nam 225 þús. riyals.

Á árinu var enn fremur gerð lántaka í Kuwait, að fjárhæð 4 millj. kuwaitdinrarar (2.119 m.kr.). Hér er um að ræða skuldbréfaútgáfu með milligöngu Arab Finan-

cial Consultants Co., S. A. K. og First Boston A. G. Lánsféð kom allt inn á árinu og var að mestu endurlánað fjárfestingarláanasjóðum eða 3,9 millj. dinarar. Þar af fékk Framkvæmdasjóður 3,7 millj. dinara. Sölugengi skuldbréfanna var $99\frac{1}{2}\%$ og bóknun $2\frac{1}{4}\%$. Endurgreiðsla fer fram á árunum 1980–1982 (1. desember á hvert). Vextir eru $8\frac{3}{4}\%$.

Á árinu komu inn 3.485.884 dollarar af 7 millj. dollara láni ríkissjóðs hjá Alþjóðabankanum, sem samið var um árið 1973. Ónotuð upphæð í árslok 1975 nam 1.642.711 dollurum. Lánið er tekið vegna endurbýgginga hafna á Suðurlandi og endurgreiðist á árunum 1978–1988 með $7\frac{1}{4}\%$ vöxtum.

Á árinu kom einnig inn umsamið lán hjá Danmarks Skibskreditfond vegna smiði varðskip eins Týr. Lánsfjárhæð var 24.980 þús. danskar kr. Endurgreiðslutími er 8 ár og vextir $7\frac{1}{4}\%$ p. a.

2. tafla. Hreyfing fastra erlendra lánna 1975.

	Innkomin í millj. kr.	Af- lán Vaxtagr. borganir
Opinberir aðilar	11.133	2.421
Lán ríkissj. og ríkisstofn.	4.215	1.385
Lán ríkisfyrirtækja	5.502	781
Lán bæjar- og sveitarfél.	1.416	255
Lánastofnanir	6.759	1.106
Lán Seðlabankans	1.659	280
Lán viðskiptabanka	4.197	412
Lán fjárfestingarlánaðóða	903	414
a) Framkvæmdasjóður	903	291
b) Fiskveiðasjóður	-	123
Einkaaðilar	2.350	969
Lán v/fiskiskipa	515	335
Lán v/fiskiðnaðar	47	10
Lán v/skipa, annarra en fiskiskipa	458	317
Lán v/flugvélá	952	49
Önnur einkalán	378	258
Samtals í m. kr. á meðal- gengi jan.-des. 1975 ...	20.242	4.496
Samtals í m. kr. á gengi í árslok 1975	22.134	4.890
		5.723
		6.126

Umsamið lán 1974 hjá Astilleros Lanzuriaga S. A. á Spáni, að fjárhæð 80,8 millj. pesetar, vegna skuttogarakaupa (Harðbakur EA 204) kom inn á árinu. Lánstími er 8 ár, vextir $7\frac{1}{2}\%$ p. a. Lánsfél er endurlánað eiganda skipsins, sem er Útgerðarfélag Akureyrar hf.

Landmælingar Íslands tóku á árinu 1975 lán hjá Carl Zeiss, V-Pýzkalandi, að fjárhæð 431.202 v-býzk mörk vegna kaupa á „orthophoto“ - kortagerðartækjum. Lánstími er 3 ár og vextir 12% p.a.

Lántökur ríkissjóðs og ríkisstofnana námu alls 4.215 m.kr. (4.601 m.kr. á árslokagengi 1975). Umsamin lán ríkissjóðs í árslok námu auk þess 252 m.kr. (280 m.kr.) og umsamin lán alls á árinu, bæði notuð og ónotuð, 3.333 m.kr. (3.680 m.kr.).

Lántökur ríkisfyrirtækja.

a) Lántökur Landsvirkjunar.

Af láni Landsvirkjunar hjá Alþjóðabankanum að fjárhæð 10 millj. dollarar, sem samið var um árið 1973, komu inn 4.670.025 dollarar á árinu 1975. Ónotaðir í árslok 1975 voru 3.868.221 dollarar. Láns-

fél rennur til framkvæmda við Sigöldu og endurgreiðist á árunum 1978-1998 með $7\frac{1}{4}\%$ vöxtum. Bein ábyrgð ríkissjóðs er á láninu.

Á árinu tók Landsvirkjun lán hjá Manufacturers Hannover Trust Co. o. fl. að fjárhæð 19 millj. dollarar til viðbótar þeim 11 millj. dollarum, sem teknir voru að láni 1974 hjá sama aðila. Hér er um að ræða bráðabirgðalán, sem áætlað er að verði endurgreitt með 30 millj. dollara skuldabréfaláni fyrir milligöngu Manufacturers Hannover Trust Co. og fleiri banka. Sú lántaka hefur enn ekki farið fram, en samningur var gerður árið 1974. (Sjá Fjármálatíðindi, 1. tbl. 1975, erlend lán 1974, 68. bls.).

Á árinu 1974 samdi Landsvirkjun um lántöku hjá Energomachexport, Rússlandi, vegna véla og búnaðar til Sigölduvirkjunar. Heildarlánsfjárhæð er 3.054.016 rúblur og verður endurgreiðslu lánsins þannig háttáð, að vextir og afborganir verða greiddar af Landsvirkjun í íslenzkum krónum inn á reikning Rússlands í Seðlabanka Íslands, en gefnir verða út víxlar fyrir greiðslum í svissneskum frönkum (100 sv.fr. == 24,51 rúbla), sem verða greiddir á greiðsludögum lánsins eftir meðalgengi ísl. kr. gagnvart svissneskum frönkum. Endurgreiðslutími er 1976-1987, og vextir eru $3\frac{1}{2}\%$ p. a. Ekkert var notað af láninu á árinu 1974, en árið 1975 telst notkun hafa numið 3.714.866 svissn. frönkum (tollafgreitt efni og vélar). Andvirði lánsins í svissneskum frönkum er alls 12.460.283 s.fr. Lánið er með ríkisábyrgð.

Á árinu notaði Landsvirkjun 8.898.620 v-býzk mörk af umsöndu láni 1974 hjá Brown Boveri & Cie., V-Pýzkalandi, alls að fjárhæð 17.162.420 v-býzk mörk. Þetta er vörukaupalán til kaupa á vélum og rafbúnaði til Sigölduvirkjunar og endurgreiðist með 24 misseris greiðslum 1977-1988 ásamt 7% vöxtum. Notkun 1974 nam 527.647 v-býzkum mörkum og

ónotuð í árslok 1975 því 7.208.506 v-þýzk mörk. Lánið er með ríkisábyrgð.

b) Lántöku annarra ríkisfyrirtækja.

Rafmagnsveitur ríkisins tóku á árinu lán að fjárhæð 5 millj. dollarar til greiðslu á almennum framkvæmdum. Lánið er í skuldabréfum, en kaupandi allra bréfanna var United Arab Emirates Currency Board, Abu Dhabi. Lánskjör eru þau, að endurgreiðslur fara fram á árunum 1979–1987. Vextir eru $11\frac{1}{2}\%$ p. a. Lánið, sem er með ábyrgð ríkissjóðs, kom allt inn á árinu.

Rafmagnsveitur ríkisins notuðu á árinu umsamið lán hjá Ingra í Zagreb, Júgoslafiu, að fjárhæð 369.225 dollarar. Lánsfeð rann til kaupa á vélum til Mjólkárvirkjunar. Lánstími er 7 ár og vextir 6%. Ríkisábyrgð er á láninu.

Ennfremur notaði „RARIK“ til fulls eftirstöðvar af umsömu láni hjá Skoda-export Foreign Trade Corp., Tékkoslóvakíu, vegna véla í Lagarfossvirkjun. Heildarlánsfjárhæð er 2.502.003 svissneskir frankar, og notaðir voru árið 1975 587.290 svissn. frankar, sem ónotaðir voru frá 1974 og 1973. Lánstími er 7 ár og vextir 7% p. a. Lánið er með ríkisábyrgð.

Póstur og sími notaði á árinu 1.567.289 sáenskar krónur af vörukaupaláni sínu hjá L. M. Ericsson vegna kaupa á sjálfvirkum símaútbúnaði. Upphofleg lánsheimild (1973) nam 14,4 millj. sáenskum krónum, og voru ónotaðar (þ. e. ótollafgreitt) af því í árslok 1975 2.925.002 sáenskar krónur, en 4.492.291 sáenskar krónur í árslok 1974 (ekki 2.329.497 s.kr. skv. grein í Fjármálatíðindum um erlend lán 1974, sem leiðréttist hér með). Endurgreiðslutími er 3 ár og hefst hálfu ári eftir afhendingu hverrar sendingar. Vextir voru 8%, en hækkuðu 1975 í 9% p. a. á eftirstöðvum lánsins frá árslokum 1974, og skal lánið endurgreiðast til fulls á árunum 1975–1977.

Á árinu 1975 samdi Póstur og sími um

nýja lántöku hjá L. M. Ericsson að fjárhæð 20 millj. sáenskar krónur vegna kaupa á símatækjum. Þetta nýja vörukaupalán skal endurgreiðast með 8 misseris greiðslum ásamt 10% vöxtum. Notkun 1975 nam aðeins 4.896 sáenskum krónum.

Af umsömu láni Pósts og síma 1974 hjá GTE International, Ítalíu, að fjárhæð 93.545.280 lírur, var ekkert notað á árinu. Lán þetta, sem tekið skal vegna kaupa á fjölsímaútbúnaði, er til 5 ára, og vextir eru 7% p. a. Í grein í Fjármálatíðindum, 1. hefti 1975, um erlend lán 1974, var ranglega tilgreind notkun á láni þessu 1974, 19.878.372 lírur. Lánið taldist allt ónotað bæði árin 1974 og 1975. (Varan komin til landsins, en ótollafgreidd og telst því ekki með í innflutningi).

Sementsverksmiðja ríkisins tók lán á árinu að fjárhæð 1.166.000 danskar krónur hjá F. L. Smith A/S., Danmörk, vegna kaupa á nýrri sementskvörn. Hér er um lán í víxlaformi að ræða til 2ja ára, og eru vextir 11% p. a. Allt var notað á árinu.

Á árinu tók Innkaupastofnun ríkisins lán f. h. Landhelgisgæzlunnar að fjárhæð 69.763 dollarar til kaupa á loftskeytasendi. Lánveitandi er R. F. Communications Inc. Lánstími er 3 ár, en vextir breytilegir.

Innkaupastofnunin tók einnig lán f. h. Orkustofnunar hjá George Failing Co. vegna kaupa á bor til heitavatnsleitar. Lánið er til 3ja ára. Lánsfjárhæð er 326.400 dollarar.

Ennfremur tók Innkaupastofnunin 2 lán f. h. Vegagerðar ríkisins. Annað lánið var tekið hjá Aveling Barford, að fjárhæð 93.800 sterlingspond, vegna kaupa á 5 vegheflum. Lánstími er 2 ár, vextir 8% p. a. Hitt lánið var tekið hjá Hartmann, Noregi, að fjárhæð 271.050 norskar krónur, vegna kaupa á snjóruðningstaekjum. Loks notaði Innkaupastofnun ríkisins á árinu umsamið lán frá árinu 1974 að fjárhæð 310.880 svissn. frankar, f. h. Fóður- og fræframleiðslunnar í Gunnarsholti til vélakaupa. Lánstími er 4 ár, vextir $9\frac{1}{2}\%$ p. a.

Á árinu notaði Laxárvirkjun 67.993 sterlingspund af erlendu láni, sem samið var um árið 1974, alls að fjárhæð 256 þús. sterlingspund. Notkun 1974 nam 208.586 sterlingspundum. Lánveitandi er Mirrless Blackstone Ltd., og rennur lánsféð til kaupa á dísilvélasamstæðu. Lánstími er 5 ár og vextir 6% p. a.

Loks skal getið um 2 lántökur, sem Kröflunefnd samdi um á árinu 1975, en ónotaðar voru í árslok. Fyrra lánið verður tekið hjá Bank of America, að fjárhæð 676.852 dollarar, til kaupa á kæliturnum frá fyrirtækinu The Marley Co., Mission, U. S. A. Lánstími verður 5 ár og vextir $1\frac{3}{4}\%$ yfir „the Bank of America prime rate“. Siðari lántakan verður gerð hjá Export-Import-Bank í Japan til kaupa á tóbínnum, rafölum og tilheyrandi búnaði, sem keypt verður frá fyrirtækinu Mitsubishi Heavy Industries Ltd. í Japan. Lánið verður endurgreitt á 7 árum með $7\frac{1}{2}\%$ vöxtum. Lánsfjárhæð verður 2.038.163.200 yen.

Alls námu lántökur ríkisfyrirtækja 5.502 m.kr. (6.057 m.kr. á árslokagenginu). Þar af námu lántökur Landsvirkjunar 4.410 m.kr. (4.857 m.kr.). Umsamin en ónotuð lán ríkisfyrirtækja í árslok 1975 námu 3.584 m.kr. (3.857 m.kr.). Lán, umsamin á árinu, bæði notuð og ónotuð, námu alls 2.796 m.kr. (3.021 m.kr.).

Lántökur bæjar- og sveitarfélaga.

a) Lántökur Reykjavíkurborgar.

Reykjavíkurborg notaði á árinu til fulls skuldabréfalán, sem samið var um árið 1974, að fjárhæð 9 millj. dollarar, með milligöngu Aetna Life Insurance Co. (5 millj. dollarar), The Western Savings Funds' Society of Philadelphia (3 millj. dollarar) og Business Men's Assurance Company of America (1 millj. dollarar). Árið 1974 komu inn 5 millj. dollarar, og 4 millj. dollarar komu inn á árinu 1975. Lánsféð rennur til framkvæmda við hita-

veitur í Kópavogi, Garðabæ, Hafnarfirði, og einnig til virkjunar borthola í Mosfells-sveit. Gert er ráð fyrir, að lánið endurgreiðist á árunum 1978–1989, en heimilt er að greiða lánið á styttri tíma. Vextir eru $9\frac{1}{2}\%$ p. a.

Reykjavíkurborg tók á árinu lán, að fjárhæð 6,5 millj. dollarar, einnig vegna hitaveituframkvæmda í nágrannabæjum borgarinnar. Lánið er í formi skuldabréfa með milligöngu The Aetna Casualty and Society Co. (2 millj. dollarar), The Western Savings Fund Co. (2 millj. dollarar) og United Arab Emirates Curr. Board (2,5 millj. dollarar) og endurgreiðist á árunum 1979–1987 með $11\frac{1}{2}\%$ vöxtum. Af lánsfínu, sem allt kom inn á árinu, runnu 3,7 millj. dollarar til endurgreiðslu 2ja bráðabirgðalána, sem tekin voru árið 1974. Annað lánið var að fjárhæð 2,5 millj. dollarar, tekið hjá First Nat. City Bank, N. Y. vegna Hitaveitu Reykjavíkur (1,9 millj. dollarar) og Rafmagnsveitu (600 þús. dollarar). Hitt lánið, sem endurgreit var, var að fjárhæð 1,2 millj. dollarar, einnig hjá First Nat. City Bank, N. Y. vegna Hitaveitu Reykjavíkur.

Á árimu 1975 samdi Reykjavíkurborg enn fremur um lántökur f.h. Rafmagnsveitu Reykjavíkur, að fjárhæð 2 millj. dollarar hjá Scandinavian Bank Ltd. og The Royal Bank of Scotland. Lánsféð rennur til framkvæmda á árunum 1975 og 1976, og var helmingur þess notaður á árinu eða 1 millj. dollarar. Endurgreiðslutími er 1977–1979 og vextir breytilegir, $1\frac{7}{8}\%$ yfir „Lubo-rate“. (London Interbank offered rate).

Árið 1974 samdi Reykjavíkurborg um lántöku hjá ASE A í Svíþjóð, að fjárhæð 2.892.378 særskar krónur. Lánið er tekið fyrir hönd Rafmagnsveitu Reykjavíkur, en er í raun að hluta notað af Rafmagnsveitum ríkisins (rúmlega $\frac{1}{3}$ hluti). Lánsféð rennur til byggingar spennistöðvar við Korpúlfssstaði og endurgreiðist á 5 árum með $8\frac{1}{2}\%$ vöxtum. Á árinu 1975 voru

notaðar 1.888.907 sænskar krónur af láninu.

b) *Lán annarra sveitarfélaga.*

Bæjarsjóður Akureyrar tók á árinu lán hjá Hambros Bank Ltd. að fjárhæð 500 þús. dollarar. Lánsfínu er varið til byggingar 1. áfanga vöruhafnar og viðlegukants við dráttarbraut. Endurgreiðslutími er 1978–1980, en vextir eru breytilegir, 1½% yfir „Libo“.

Loks ber að geta lántöku, sem Viðlagasjóður samdi um f. h. Bæjarsjóðs Vestmannaeyja vegna byggingar íþróttahúss og sundlaugar. Lánsfjárhæð verður 5 millj. danskar krónur, en notkun 1975 nam 2.662.630 dönskum krónum. Lánið er 5 ára lán, en vextir 8½% p. a., nema 12½% fyrstu 6 mánuðina. Lánið er tekið í Dánmörku og er útflutningslán (eksportkredit).

Lántökur bæjar- og sveitarfélaga á árinu námu alls 1.416 millj. kr. (1.563 m.kr. á árslokagengingu). Umsamin en ónotuð lán í árslok námu 253 m.kr. (274 m.kr.). Umsamin lán á árinu, bæði notuð og ónotuð, námu alls 1.516 m.kr. (1.674 m.kr.).

Lántökur Seðlabankans.

Seðlabankinn tók á árinu lán hjá First Nat. City Bank, New York, alls að fjárhæð 7,5 millj. dollarar. Hér er um að ræða lán, sem tekið er vegna þarfa ríkissjóðs og fleiri opinberra aðila og er að miklum hluta tekið til bráðabirgða og endurgreiðist með andvirði annarra lána, sem tekin verða. Ráðstöfun lánsfjárins 1975 var í aðalatriðum á þá leið, að ríkissjóður fékk tæpa 6 millj. dollara (þar af um 2,4 millj. dollara vegna almennrar framkvæmdáætlunar, um 1,5 millj. dollara vegna Kröfluvirkjunar, um 1 millj. dollara vegna Járnbendiverksmiðju, þ. e. vegna eignarhluta ríkissjóðs, og um 0,9 millj. dollara vegna landhelgsgæzlu), og Fiskveiðasjóður Íslands fékk um 1,2 millj. dollara. Ráðstöfun hluta lánsfjárins var ótilgreind í

árslokin. Að því leyti, sem lánið endurgreiðist ekki með öðrum lántökum, eru lánakjör hin sömu og giltu fyrir lántöku Seðlabankans hjá First Nat. City Bank árið 1974, þ. e. endurgreiðslutími 1978–1987 og breytilegir vextir, ¾ yfir „Libo“.

Seðlabankinn tók enn fremur á árinu lán hjá Hambros Bank Ltd., að fjárhæð 3,3 millj. dollarar. Lánið mun sennilega endurgreiðast af andvirði stærri lántöku síðar.

Alls námu lántökur Seðlabankans 1.659 millj. kr. á árinu (1.842 m.kr. á árslokagengingu). Ónotuð lán Seðlabankans töldust engin vera í lok ársins.

Lántökur viðskiptabanka.

a) *Landsbankinn.*

Á árinu tók Landsbankinn lán hjá Chase Manhattan Bank, New York, að fjárhæð 1.500 þús dollarar, sem endurlánað var Fiskveiðasjóði. Lánstími er 4 ár, árin 1977–1980, og vextir 1¾% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá The Royal Bank of Scotland, að fjárhæð 1.550 þús. dollarar, og endurlánað skipadeild SÍS vegna kaupa á frystiskipinu Jökulfelli ms. Lánstími er 5 ár, en vextir 2¼% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá International Westminster Bank Ltd., sem endurlánað var Rafmagnsveitum ríkisins til kaupa á efni fyrir Byggðalínu. Lánið er til eins árs með vöxtum 1¾% yfir „Libo“.

Tekið var lán á árinu hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 100 þús. dollarar, sem var endurlánað Síldarverksmiðju ríkisins á Reyðarfirði til kaupa á lýssiskilvindum. Lánstími er 3 ár og vextir 1¾% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá Skandinaviska Enskilda Banken, Svíþjóð, að fjárhæð 186 þús. dollarar. Lánið er endurlánað Rafveitu Siglufjarðar v/tækjakaupa til Skeiðfossvirkjunar og endurgreiðist á árinu 1977–1980. Vextir eru 1¾% yfir „Libo“.

Notað var lán á árinu hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 312 þús dollarar,

sem samið var um árið 1974 sem endurlán til Björgunar hf. v/tækjabúnaðar í sanddæluskip. Lánið er til 5 ára og vextir $10\frac{1}{4}\%$ p. a.

Tekið var lán hjá sama aðila, að fjárhæð 300 þús. dollarar, sem endurlánað var ýmsum kaupfélögum til tækjakaupa vegna mjólkurbúa. Lánstími er 5 ár, vextir 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá First Nat. City Bank, London, að fjárhæð 750 þús. dollarar, sem endurlánað var Bæjarsjóði Hafnarfjarðar vegna framkvæmda við götur til undirbúnings hitaveitu. Lánstími er 4 ár og vextir $1\frac{3}{4}\%$ yfir „Libo“.

Notuð voru á árinu 2 lán, sem endurlánuð voru Rafveitu Ísafjarðar vegna kaupa á dísilrafstöðvum. Láin voru umsamin 1974 og þá talin með ónotuðum lánum bæjar- og sveitarfélaga. Annað lánið er tekið hjá Irving Trust Co., N. Y., að fjárhæð 134.942 dollarar, til 5 ára með vöxtum 2% yfir „Libo“. Hitt lánið er að fjárhæð 134.941 dollarar, en tekið hjá Export Import Bank í U. S. A. Lánstími er 4 ár, en vextir 8% p. a.

Tekið var lán á árinu hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 250 þús dollarar. Lánið er endurlánað Fiskvinnslunni hf., Seyðisfirði, vegna viðgerða og vélaskipta á 2 fiskiskipum, Emily NS 124 og Gullver NS 12. Lánið er til 5 ára, vextir 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá sama aðila að fjárhæð 24 þús. dollarar, sem endurlánað var Brúnás hf., Egilsstöðum, vegna véla fyrir trésmiðaverkstæði. Lánstími er 5 ár og vextir 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán á árinu hjá Royal Bank of Scotland, að fjárhæð 2 millj. dollarar, sem endurlánað var SÍS til greiðslu afborgana og vaxta af erlendum lánum skipadeilda. Endurgreiðsla verður á árunum 1977-1980 ásamt vöxtum, $1\frac{3}{4}\%$ yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 50 þús. dollarar og endurlánað Rafveitu Akraness vegna tækja fyrir

Andakilsárvirkjun. Lánstími er 5 ár og vextir 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá Royal Bank of Scotland að fjárhæð 2,4 millj. dollarar, sem endurlánað var Skipafélaginu Víkur hf. vegna kaupa á notuðu flutningaskipi, ms. Hvalvík. Endurgreiðslutími er 5 ár, 1976-1980, en heimilt er að framlengja lánið í 3 ár til viðbótar. Vextir eru 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 38 þús. dollarar, sem endurlánað var Árvakri hf. til kaupa á prentvélum. Lánstími 2 ár, vextir $10\frac{3}{4}\%$ p. a.

Tekið var lán hjá sama aðila, að fjárhæð 50 þús. dollarar, sem endurlánað var Andakilsárvirkjun vegna tækjakaupa og endurgreiðist á 5 árum með vöxtum, sem eru 2% yfir „Libo“.

Tekið var lán hjá sama aðila, að fjárhæð 245 þús. dollarar. Lánið, sem er til 5 ára, var endurlánað 2 aðilum, Nesskip hf. (110 þús. dollarar) v/breytinga á ms. Suðurlandi og Valafell hf. (135 þús. dollarar) vegna breytinga á samnefndu fiskiskipi.

Tekið var lán á árinu hjá sama aðila, að fjárhæð 200 þús. dollarar, sem endurlánað var Björgun hf. vegna viðbótar-kostnaðar við breytingu á sanddæluskipi. Lánstími er 5 ár og vextir breytilegir.

Á árinu tók Landsbankinn lán hjá Eksportfinans A/S, Oslo, að fjárhæð 1.771.200 norskar krónur, sem telst endurlánað Hf. Eimskipafélagi Íslands vegna kaupa á kæliskipi (ms. Bæjarfoss), en lánið var í raun og veru yfirtekið frá seljanda skipsins. Af lánstíma eru eftir 5 ár, og vextir eru $8\frac{1}{2}\%$ p. a.

Árið 1975, líkt og árin á undan, tók Landsbankinn og endurlánaði erlend lán hjá Eksportfinans A/S, Oslo vegna kaupa á nýjum og notuðum fiskiskipum frá Noregi og einnig vegna lengingar og endurbóta eldri skipa. Eftirfarandi aðilar fengu lán vegna fiskiskipakaupa: Skarðsvík hf. (fiskiskip, umsamið 1973), n.kr. 7.227.076, Sigurður hf., Akranesi, (fiskiskip, umsamið 1973), n.kr., 7.071.988, Hraðfrystihús

Stöðvarfjarðar hf. (skuttagari, ónotað í árslok 1975), n.kr. 11.720.000, og Skinney hf., (skuttagari), n.kr. 8.960.000. Lánstími ofangreindra lána er 7–8 ár og vextir 8–8½ %. Til viðbótar tók Landsbankinn lán á árinu og endurlánaði síðastnefnda aðilanum (Skinney hf.), 250.600 dollarar, sem tekið var hjá Scandinavian Bank Ltd. vegna ofangreinds skuttagara. Lánstími er 7 ár, vextir breytilegir eða 6 mánaða „rollover-rates“.

Auk þessara lána vegna skipakaupa endurlánaði Landsbankinn ýmsum aðilum lán frá Eksportfinans A/S vegna lenginga og endurbóta fiskiskipa, samtals að fjárhæð 3.382.300 norskar krónur. Lánstími lánanna er 4 og 5 ár, en vextir 8½ % p. a.

Landsbankinn samdi um 3 lán hjá Eksportfinans A/S vegna kaupa á vélum til fiskiðnaðar, sem endurlánuð voru kaupendum þeirra, samtals að fjárhæð 1.436.040 norskar krónur. Lánstími er 3–5 ár, en vextir 8½ % p. a. (Ónotaðar í árslok voru 485 þús. n.kr.).

Ennfremur var gengið frá lántöku hjá Eksportfinans A/S, að fjárhæð 4,8 millj. norskar krónur, sem endurlánað verður Útgerðarfélagi Dalvíkinga hf. vegna kaupa á bol skuttagara frá Noregi, sem fullsmið-aður verður á Akureyri. Lánið, sem ónotað var í árslok 1975, endurgreiðist á 8 árum með 8½ % vöxtum.

Landsbankinn gekk á árinu frá láni hjá Eksportfinans A/S, sem endurlánað verður Áburðarverksmiðju ríkisins vegna viðhalds á rafgreinum í vettisverksmiðju fyrirteikisins. Lánsfjárhæð verður 2.010 þús. norskar krónur, lánstími 5 ár og vextir 8½ %. Lánið var allt ónotað í árslok.

Á árinu 1975 samdi Landsbankinn um lántöku hjá Skandinaviska Enskilda Banken, Svíþjóð, að fjárhæð 3,8 millj. sáenskar krónur, sem endurlánað verður KEA vegna tækja í mjólkurstöð. Endurgreiðsla láns þessa fer fram á árunum 1977–1981, og vextir eru 3½ % yfir sáenskum forvöxtum.

Af lálinu voru notaðar 2.220.400 sáenskar krónur á árinu.

Tekið var lán á árinu hjá Hambros Bank Ltd., að fjárhæð 650 þús. v-þýzk mörk. Hér er um að ræða lán, sem samið var um árið 1974, en þá talið með lánum bæjar-og sveitarfélaga, tekið af Rafveitu Siglufjarðar vegna tækjakaupa fyrir Skeiðfoss-virkjun. Af lálinu voru notuð 216.667 v-þýzk mörk árið 1974, en afgangurinn 433.333 v-þýzk mörk, kom inn 1975. Endurgreiðsla fer fram á árunum 1976–1980, og vextir eru 1½ % yfir „Lobo“. Lánið er nú endurlánað af Landsbanka til Rafmagnsveitu Siglufjarðar.

Tekið var lán á árinu hjá Hambros Bank Ltd. og Westdeutsche Landesbank, Luxemburg, að fjárhæð 5 millj. v-þýzk mörk, sem endurlánað var Haraldi Böðvarssyni & Co. hf. vegna kaupa á skuttagara. Lánið endurgreiðist 1976–1982, og vextir eru 2% yfir „Lobo“. Lánið var allt notað árið 1975.

Tekið var lán á árinu hjá Irving Trust Co., New York, að fjárhæð 3.084.833 v-þýzk mörk. Lánið var endurlánað Útgerðarfélagi KEA vegna kaupa á skuttagara. Lánstími er 5 ár og vextir eru 2% yfir „Lobo“. Lánið var allt notað 1975.

Tekið var lán á árinu hjá Scandinavian Bank Ltd., að fjárhæð 1.500.000 dollarar, sem endurlánað var Gunnari Hafsteins-syni, Rvík, til kaupa á skuttagara. Lánstími er 7 ár, og vextir eru 2% yfir „Lobo“. Lánið kom inn á árinu.

Landsbankinn tók á árinu 2 lán hjá Scandinavian Bank Ltd. og endurlánaði ýmsum hraðfrystihúsum til kaupa á Baader-fiskvinnsluvélum, alls að fjárhæð 2.199.966 v-þýzk mörk. Lánstími þessara lána er 3 ár, en vextir 1¾ % yfir „Lobo“. Ónotuð af slíkum lánum í árslok 1975 voru 137.750 v-þýzk mörk, en í ársbyrjun 947.311 v-þýzk mörk.

b) *Útvegsbankinn*.

Á árinu 1975 tók Útvegsbankinn lán

hjá Eksportfinans A/S, Oslo, að fjárhæð 1 millj. norskar krónur, sem endurlánað var Olíumöl hf. vegna kaupa á olíutönkum. Lánstími er 5 ár, vextir 8½% p. a.

Pá tók Útvegsbankinn einnig 2 lán hjá Eksportfinans A/S, sem endurlánuð voru vegna fiskiskipakaupa frá Noregi. Þessir eru lántakendur: Huginn hf., Vestmannaeyjum, n.kr. 7.112.996 (umsamið 1974), vegna fiskisksips, lánstími 8 ár, vextir 8% p. a., og Fjörður hf., Garði, n.kr. 9.415.000, vegna skuttogara, lánstími 7 ár, vextir 8½%. Útvegsbankinn tók á árinu einnig lán hjá Scandinavian Bank Ltd. og endurlánaði síðarnefnda aðilanum, Firði hf. vegna ofangreindra skuttogarakaupa. Lánsfjárhæð er 242 þúsund dollarar til 5 ára og vextir 2¼% yfir „Líbo“.

Loks skal getið 3ja lána Útvegsbankans á árinu hjá Eksportfinans A/S vegna kaupa á fiskvinnsluvélum og tækjum, samtals að fjárhæð 678.600 norskar krónur. Lánstími er 3 ár, en vextir 8½% p. a. Lánin eru endurlánuð kaupendum vélanna.

Lántökur viðskiptabanka á árinu 1975 námu alls 4.197 m.kr. (4.499 m.kr. á árslokagengingu). Umsamin en ónotuð lán í árslok voru talin nema 930 m.kr. (968 m.kr.). Umsamin lán á árinu, bæði notuð og ónotuð, námu 4.025 m.kr. (4.311 m.kr.).

Lán fjárfestingarlánasjóða.

Framkvæmdasjóður tók á árinu lán hjá Viðreisnarsjóði Evrópu, að fjárhæð 4 millj. dollarar, vegna almennrar framkvæmdaáætlunar. Endurgreiðsla fer fram á árunum 1978—1984 ásamt 9¼% vöxtum. Lánsfé kom allt inn á árinu.

Framkvæmdasjóður tók einnig lán hjá sama aðila, að fjárhæð 1875 þús. dollarar, sem að mestu var endurlánað Fiskveiðasjóði. Endurgreiðsla skal fara fram í einu lagi árið 1982. Vextir eru 9½% p. a.

Lántökur fjárfestingarlánasjóða á árinu námu 903 m.kr. (1.002 m.kr. á ársloka-

genginu). Ónotuð lán í árslok voru engin og engin í ársbyrjun.

Alls námu lántökur lánastofnana 6.759 m.kr. (7.344 m.kr.). Ónotuð, umsamin lán þessara aðila í árslok námu 930 m.kr. (968 m.kr.), en umsamin lán alls á árinu, bæði notuð og ónotuð, námu 6.587 m.kr. (7.155 m.kr.).

Lántökur einkaaðila.

Í 1. og 2. töflu má sjá hreyfingu erlendra lána á árinu 1975, og hefur þegar verið gerð grein fyrir lántökum opinberra aðila og lánastofnana.

Erlend lánanotkun einkaaðila nam á árinu alls 2.349 m.kr. (2.569 m.kr. á árslokagengingu). Þar af voru lántökur vegna fiskiskipa 515 m.kr. (545 m.kr.). Einn franskur togari kom til landsins, eign Baldurs hf., Bolungarvík, og námu erl. lán vegna hans 300 m.kr. (318 m.kr.). Lánstími er 8 ár. Erlendar lántökur vegna skipakaupa, annarra en fiskiskipa, námu alls 457 m.kr. (503 m.kr.). Munar þar mest um lántökur Hafskipa hf. vegna kaupa á 2 notuðum flutningaskipum, alls að fjárhæð 318 m.kr. (353 m.kr.). Ónotuð lán vegna skipakaupa námu í árslok 1.506 m.kr. (1.596 m.kr.).

Árið 1975 námu lántökur vegna flugvélakaupa alls 952 m.kr. (1.056 m.kr.). Flugleiðir tóku á árinu 4 lán vegna kaupa á þotu, DC-8-63, sem áður var á leigu hjá Seaboard World Airlines. Fyrst skal getið láns hjá Export Import Bank, Washington, að fjárhæð 6.075 þús. dollarar, sem endurgreiðist 1979–1981. Vextir 8% p. a. Þá tóku Flugleiðir 1975 lán hjá Manufacturers Hanover Trust Co., einnig að fjárhæð 6.075 þús. dollarar, sem endurgreiðist 1976–1978 með vöxtum 1½% yfir „Líbo“. Af andvirði ofangreindra 2ja lána var endurgreitt eldra lán hjá Seaboard World Airlines, en eftirstöðvar þess láns námu um 7,3 millj. dollurum, þannig að nettólántaka verður minni, sem því nemur. Loks tóku Flugleiðir 2 lán hjá

Manufacturers Hanover Trust Co., samtals að fjárhæð 1.300 þús. dollarar til 3ja ára, með vöxtum $1\frac{5}{8}\%$ yfir „Líbo“. Óll ofangreind lán Flugleiða, sem nema (nettó) 944 m.kr. (1.049 m.kr.), eru með ábyrgð ríkissjóðs.

Aðrar lántökur einkaaðila 1975 námu 379 m.kr. (416 m.kr. á árslokagenginu). Munar þar mest um lán Hf. Eimskipafélags Íslands frá árinu áður, 2 millj. dollarárar, sem állt kom inn á árinu 1975. Lánið er rekstrarlán og endurgreiðist árin 1977-1981.

Umsamin en ónotuð lán einkaaðila námu í árslok 2.411 m.kr. (2.599 m.kr. á árslokagenginu). Stærsti hluti þessara lára er vegna flutningaskipa 1.506 m.kr. (1.596 m.kr.) og fiskiskip 861 m.kr. (957 m.kr.). Þar með talin eru umsamin lán 1975 vegna 3ja skuttagara í smiðum í Pólland, 861 m.kr. (957 m.kr.). Alls námu umsamdar lántökur einkaaðila 1975, bæði notaðar og ónotaðar, 3.821 m.kr. (4.156 m.kr.).

I sambandi við lántökur einkaaðila ber að hafa í huga, að ýmsir opinberir aðilar, svo sem ríkissjóður, viðskiptabankar og Fiskveiðasjóður endurlána verulegar fjárhæðir til einkaaðila vegna kaupa á fiskiskipum, flutningaskipum, vélum o. fl., en þessi lán eru að sjálfsögðu talin með lánum opinberra aðila og lálastofnana.

Afborganir af erlendum lánum.

I 1. og 2. töflu má sjá, að afborganir af erlendum lánum 1975 urðu alls 5.723 m.kr. (6.126 m.kr. á árslokagenginu). Árið 1974 urðu afborganir hins vegar 4.929 m.kr., reiknað til meðalgengis ársins 1975. Aukning milli ára er því rúm 16%. Aforganir opinberra aðila 1975 námu alls 2.115 m.kr. (2.268 m.kr. á árslokagenginu), þ. a.: ríkissjóður 935 m.kr. (1.007 m.kr.), lálastofnanir 1.703 m.kr. (1.814 m.kr.) og einkaaðilar 1.905 m.kr. (2.044 m.kr.). Sambærilegar tölur 1974 á meðalgengi ársins 1975 voru 1.796 m.kr., þ. a. ríkissjóður 1.034 m.kr.,

3. tafla. Greiðslubyrðin af erlendum lánum 1969-1975 í hlutfalli við tekjur af útfluttum vörum og þjónustu.

	Opinberir aðilar	Lána- stofnanir	Einka- aðilar	Alls
1969	5,6	3,6	7,5	16,7
1970	4,9	1,3	5,0	11,2
1971	4,1	1,3	4,6	10,0
1972	5,1	1,4	4,8	11,3
1973	3,9	1,8	3,4	9,1
1974	5,0	2,4	3,8	11,2
1975 ¹⁾	6,3	3,9	4,0	14,2

1) Bráðabirgðatölur.

lánastofnanir 1.090 m.kr. og einkaaðilar 2.044 m.kr. Afborganir af lánum ríkissjóðs námu 44% af afborganum opinberra aðila ($\frac{2}{3}$ 1974) og um 16% af afborganum í heild.

I 3. töflu er sýnd greiðslubyrði erlendra lána, en með henni er átt við heildargreiðslur afborgana og vaxta, reiknuð sem hlutfall af tekjum af vörum og þjónustu samkvæmt greiðslujafnaðartölum. Tölurnar fyrir 1975 eru ekki endanlegar. Tafla 3 sýnir, að greiðslubyrðin hefur sveiflað miðjög á þessum árum og fer nú aftur hækkandi eftir árið 1973. Tekjur af vörum og þjónustu lækkuðu um 2,4% frá árinu áður, en afborganir og vextir jukust hins vegar um 23,4% frá árinu 1974 miðað við meðalgengi ársins 1975 bæði árin. Greiðslubyrðin varð 14,2% 1975, en hámarki náði hún 1968-1969 vegna mikils samdráttar í útflutningstekjum á þeim árum samfara mikilli aukningu skuld-bindinga á þessum árum.

Vaxtagreiðslur af erlendum lánum.

Árið 1975 urðu vaxtagreiðslur af erlendum lánum samtals 4.496 m.kr. (4.890 m.kr. á árslokagenginu). Breiting frá 1974 er 34% hækkun, úr 3.355 m.kr. miðað við meðalgengi ársins 1975. Vaxtagreiðslur ríkissjóðs námu 30,8% af vaxtagreiðslum í heild (33% 1974).

I 4. töflu eru reiknaðir út meðalvextir af erlendum lánum á árunum 1969-1975.

*4.tafla. Meðalvextir af erlendum lánum
1969-1975.*

Meðalyextir¹⁾

<i>Opinber lán</i>	<i>Lán lánastofn.</i>	<i>Einka- lán</i>	<i>Samtals</i>
1969 6,7	4,4	6,5	6,2
1970 6,9	4,4	6,6	6,4
1971 6,5	4,3	6,8	6,1
1972 6,3 (7,6)	4,1 (7,6)	7,5 (7,6)	6,2 (7,6)
1973 6,9 (8,4)	6,9 (7,9)	7,4 (8,3)	7,0 (8,2)
1974 7,3 (9,4)	7,0 (10,0)	8,0 (9,7)	7,4 (9,6)
1975 7,1 (8,7)	7,9 (9,7)	8,1 (9,2)	7,5 (9,1)

1) Tölur í sviga tákna vexti af innkomnum lánum.

Er þetta gert á þann hátt, að greiddir vextir eru reiknaðir út sem hlutfall af meðalfjárhæð lána í ársbyrjun og árslok. Mest hefur hækkunin orðið á lánum lánastofnana, tæp 80% á tímabilinu, en í heild hafa vextir hækkað um 21%. Séu hins vegar reiknaðir út meðalvextir af innkomnum lánum eingöngu, þ. e. vextir skv. láns-samningi sem hlutfall af notuðu lánsfé á árinu, kemur í ljós, að meðalvextir erlendra lána eru mun hærri en í framan-sögðu, og eru þeir sýndir í sviga í 4. töflu.

Af innkomnum lánum opinberra aðila voru meðalvextir ríkissjóðs $7\frac{2}{3}\%$ ($9\frac{5}{6}\%$ 1974), ríkisfyrirtækja $8\frac{4}{5}\%$ ($8\frac{9}{10}\%$ 1974) og bæjar- og sveitarfélaga $10\frac{1}{2}\%$ ($10\frac{1}{4}\%$ 1974). Hæstu meðalvextir 1974 voru hins vegar á lánum vegna fiskiðnaðar og skipakaupa, annarra en fiskiskipa, $11\frac{1}{3}\%$ og $10\frac{2}{3}\%$ p. a. Hæstu vextir 1975 á einstökum lánum voru 16% p. a., en lægstu vextir $2\frac{1}{2}\%$ p. a. Samsvarandi tölur 1974 voru $16\frac{1}{2}\%$ p. a. og $5\frac{1}{2}\%$ p. a.

Fastar erlendar skuldir.

Fastar erlendar skuldir 1974 og 1975 eru sýndar í 5. og 6. töflu. Tölur fyrir 1974 eru leiðréttar frá því, sem birtist í síðustu grein um erlend láan (Fjármálatíðindi, 1. hefti 1975, 75. bls.), í samræmi við endanlegar og nákvæmari upplýsingar, auk þess sem allar tölur eru á sama gengi, þ. e. meðalgengi ársins 1975 og árslokagengi sama árs.

Samkvæmt 5. og 6. töflu hafa heildarskuldbindingar hækkað úr 52.765 m.kr. í 67.283 m.kr. árið 1975, en það er hækkuun um 27,5%: Gert upp á árslokagengi nemur hækkunin 28,1%.

Skuldir opinberra aðila hækkuðu um 31,4% (þ. a. ríkissjóðs um 20,8%), skuldir lánastofnana um 45,1% og skuldir einkaaðila um aðeins 1,1%. Með þessum tölum er átt við þann hluta lánanna, sem notaður hafði verið í lok hvers árs. Í árslok 1975 voru ónotaðar 7.429 m.kr. (7.980 m.kr. á árslokagengi) af erlendum lánum, sem þá hafði verið samið um. Samsvarandi upphæð í árslok 1974 var 10.768 m.kr. (11.704 m.kr. á árslokagengi 1975).

Heildarskuldbindingar vegna fastra erlendra lána að ónotuðu lánsfé meðtöldu voru því 74.712 m.kr. í árslok 1975 (81.007 m.kr. á árslokagenginu) á móti 63.533 m.kr. í árslok 1974 (68.723 m.kr.). Hækkuunin er 17,6% (17,9% miðað við árslokagengi). Að innkomu lánsfé meðtöldu hækkuðu skuldbindingar opinberra aðila úr 38.025 m.kr. 1974 (41.200 m.kr. á árslokagengi 1975) í 42.744 m.kr. 1975 (46.296 m.kr.) eða um 12,4%. Þar af hækkuðu skuldbindingar ríkissjóðs úr 18.371 m.kr. 1974 (19.864 m.kr.) í 20.463 m.kr. 1975 (22.196 m.kr.) eða um 11,4% (11,7%). Skuldbindingar lánastofnana hækkuðu úr 12.563 m.kr. 1974 (13.500 m.kr.) í 17.555 m.kr. 1975 (18.955 m.kr.) eða um 40%, og skuldbindingar einkaaðila hækkuðu úr 12.946 m.kr. 1974 (14.024 m.kr.) í 14.513 m.kr. 1975 (15.755 m.kr.) eða um 12,1%.

Í 7. töflu eru sýndar fastar erlendar skuldir undanfarin 10 ár. Allar tölur í töflunni ná aðeins yfir þann hluta lána, sem talin er notaður í lok hvers árs. Samanburður milli ára er ekki raunhæfur sökum fljótandi gengis helztu gjaldmiðla undanfarin ár. Í töflunum eru tölur umreknaðar til núverandi gengis út frá dollaragengi gagnvart SDR (sérstök dráttarréttindi hjá Alþjóðagjaldeyrissjóðnum).

5. tafla. Fastar erlendar skuldir i árslok 1974 og 1975.

Í millj. kr.	Skuld i árslok 1974				Skuld i árslok 1975			
	Opinb. aðilar	Lána- stofn.	Einka- aðilar	Samt.	Opinb. aðilar	Lána- stofn.	Einka- aðilar	Samt.
Mynttegundir:								
Lán í bandaríkjadollurum	13.535	6.015	6.419	25.969	19.840	9.821	7.163	36.824
„ „ Bandar. í. isl. kr.	—	205	—	205	—	188	—	188
„ „ kanadadollurum	77	—	—	77	77	—	—	77
„ „ sterlingspundum	1.411	—	71	1.482	1.327	—	62	1.389
„ „ dönskum krónum	200	12	1.150	1.362	868	—	934	1.802
„ „ norskum krónum	36	3.181	420	3.637	33	3.852	311	4.196
„ „ sænskum krónum	488	9	33	530	381	87	52	520
„ „ svissneskum frónkum	1.598	67	795	2.460	1.871	56	683	2.610
„ „ v-býzkum mörkum	5.400	1.175	720	7.295	5.438	1.831	557	7.826
„ „ hollenzkum gyllinum	184	—	286	470	168	—	412	580
„ „ frónskum frónkum	—	—	361	361	—	—	545	545
„ „ belgiskum frónkum	1.368	—	11	1.379	1.354	—	3	1.357
„ „ ítölskum lírum	63	—	—	63	63	—	—	63
„ „ luxemborgarfrónkum	—	791	939	1.730	—	791	721	1.512
„ „ japónskum yenum	362	—	—	362	277	—	—	277
„ „ spænskum pesetum	205	—	756	961	382	—	655	1.037
„ „ austurrískum schillingum....	2	—	8	10	—	—	4	5
„ „ kuwait dinörum	—	—	—	—	2.119	—	—	2.119
„ „ evr. reikningsein.	4.412	—	—	4.412	4.356	—	—	4.356
Samtals í millj. kr. á meðalgengi jan.-des. 1975	29.341	11.455	11.969	52.765	38.555	16.626	12.102	67.283
Samtals í millj. kr. á gengi í árslok 1975	31.714	12.337	12.968	57.019	41.884	17.987	13.156	73.027

6. tafla. Fastar erlendar skuldir i árslok 1974-1975.

Í millj. kr.	Skuld i árslok 1974		Skuld i árslok 1975	
	Opinberir aðilar	Opinberir aðilar	Opinberir aðilar	Opinberir aðilar
Opinberir aðilar	29.341	38.555	19.840	38.555
Lán rkissjóðs og rkissstofnana	16.735	20.211	—	—
Lán rkissfyrirtækja	9.872	14.415	—	—
Lán bæjar- og sveitarfélaga ..	2.734	3.929	—	—
Lánastofnanir	11.455	16.626	—	—
Lán Seðlabankans	1.859	3.216	—	—
Lán viðskiptabanka	4.331	7.723	—	—
Lán fjárfestingarlánasjóða	5.265	5.687	—	—
a) Framkvæmdasjóður	3.728	4.205	—	—
b) Fiskveiðasjóður	1.537	1.482	—	—
Einkaaðilar	11.969	12.102	1966	5.510
Lán v/fiskiskipa	4.174	3.765	1967	7.230
Lán v/fiskiðnaðar	92	85	1968	12.100
Lán v/skipa, annarra en fiski- skipa	3.688	3.451	1969	15.240
Lán v/flugvélá	1.582	2.398	1970	15.015
Önnur einkalán	2.433	2.403	1971	16.715
Samtals í m. kr. á meðalgengi jan.-des. 1975	52.765	67.283	1972	21.705
Samtals í m. kr. á gengi í árs- lok 1975	57.019	73.027	1973	24.445

Taflan sýnir, hversu verulega erlendar skuldir hafa aukizt á tímabilinu eða um tæp 250%. Mest munar um aukningu á skuldbindingum opinberra aðila, sem hafa nær áttfaldatzt á þessu tímabili og námu rúmlega helmingi af erlendum lánum í

7. tafla. Fastar erlendar skuldir i árslok 1966-1975.¹⁾

Opinberir aðilar	Lána- stofnir	Einka- aðilar	Samtals
1966	5.510	6.890	8.605
1967	7.230	6.030	9.805
1968	12.100	5.510	8.450
1969	15.240	5.010	6.390
1970	15.015	4.430	5.750
1971	16.715	5.130	8.390
1972	21.705	6.550	8.145
1973	24.445	8.925	8.070
1974	31.714	12.337	12.968
1975	41.884	17.987	13.156

1) Umreiknað til árslokagengis 1975 út frá gengi dollars miðað við SDR (sérstök dráttarréttindi hjá IMF). Samanburður skoðist enndremur með hliðsjón af fljótandi gengi helztu gjaldmiðla eftir 1970.

8. tafla. Fjöldi erlendra lána og meðalfjárhæð þeirra 1968–1975.¹⁾

	Opinberir aðilar		Lánastofnanir		Einkaaðilar		Samtals	
	Fjöldi lána	Meðal-lánsfjárh.	Fjöldi lána	Meðal-lánsfjárh.	Fjöldi lána	Meðal-lánsfjárh.	Fjöldi lána	Meðal-lánsfjárh.
1968	81	149	38	145	390	22	509	51
1969	70	218	38	132	317	20	425	63
1970	80	188	32	138	264	22	376	67
1971	80	209	42	122	223	38	345	88
1972	110	197	58	113	196	42	364	100
1973	95	257	84	106	195	41	374	111
1974	102	311	117	105	228	57	447	128
1975	100	419	163	110	225	58	488	150

1) Gert upp á sama gengi og 7. tafla. Miðað er við fjölda lána og eftirstöðvar í lok hvers árs.

9. tafla. Áætlaðar endurgreiðslur erlendra lána 1976–1980.¹⁾

	Skuld i árslok 1975	1976			1977			1978		
		Afb.	Vextir	Alls	Afb.	Vextir	Alls	Afb.	Vextir	Alls
Opinberir aðilar	41.884	2.904	3.493	6.397	4.369	4.194	8.563	4.313	3.795	8.108
Ríkissjóður	21.915	1.060	1.634	2.694	1.447	1.844	3.291	2.192	1.779	3.971
Ríkisfyrtæki	15.617	1.360	1.408	2.768	2.322	1.875	4.197	1.521	1.601	3.122
Bæjar- og sveitarfél.	4.352	484	451	935	600	475	1.075	600	415	1.015
Lánastofnanir	17.987	2.352	1.440	3.792	2.241	1.316	3.557	2.343	1.172	3.515
Einkaaðilar	13.156	2.815	1.236	4.051	3.030	1.131	4.161	3.044	864	3.908
þ.a. fiskiskipalán	4.079	813	317	1.130	871	312	1.183	842	244	1.086
Samtals í millj. kr.	73.027	8.071	6.169	14.240	9.640	6.641	16.281	9.700	5.831	15.531

	1979			1980			Samtals gr. 1976–1980			Meðal-lánsst. erl. lána
	Afb.	Vextir	Alls	Afb.	Vextir	Alls	Afb.	Vextir	Alls	
Opinberir aðilar	4.685	3.436	8.121	4.243	3.060	7.303	20.514	17.978	38.492	5 ár
Ríkissjóður	1.850	1.623	3.473	2.507	1.503	4.010	9.056	8.383	17.439	6 ár
Ríkisfyrtæki	2.125	1.463	3.588	1.326	1.287	2.613	8.654	7.634	16.288	4½ ár
Bæjar- og sveitarfél.	710	350	1.060	410	270	680	2.804	1.961	4.765	3½ ár
Lánastofnanir	2.628	972	3.600	2.340	740	3.080	11.904	5.640	17.544	3½ ár
Einkaaðilar	2.515	600	3.115	2.060	385	2.445	13.464	4.216	17.680	2½ ár
þ.a. fiskiskipalán	682	178	860	624	125	749	3.832	1.176	5.008	2½ ár
Samtals í millj. kr.	9.828	5.008	14.836	8.643	4.185	12.828	45.882	27.834	73.716	4 ár

1) Gert upp á gengi pr. 31/12 1975. Meðalin í endurgreiðslum eru umsamin, en ónotuð lán í árslok 1975, svo og áætlaðar lántökur á árinu 1976.

heild 1975, en aðeins rúmlega fjórðungi árið 1966.

Í 8. töflu eru tölur um fjölda erlendra lána og meðalfjárhæðir á hverjum tíma. Aðeins er miðað við notuð lán öll árin.

Hlutfallsleg skipting skuldbindinga eftir gjaldmiðlum var þannig í árslok 1975, að þær voru að venju mestar í Bandaríkjadollurum (ásamt PL-480-lánum í ísl. kr.) 55,0% (47,9% 1974), þar næst í vþýzk

um mörkum, 11,6% (13,5% 1974), og evrópskum reikningseiningum, 6,5% (8,7% 1974).

Ef flokka skal skuldbindingar eftir því, hvaða erlendir aðilar það eru, sem eru helztu lánveitendur, kemur í ljós, að t. d. Alþjóðabankinn (IBRD) er lánveitandi 8,5% heildarskuldbindingar í árslok 1975 (8,7% 1974) eða alls sem svarar 6.174 m.kr. á ársloka-genginu. Þar af skulduðu ríkissjóður 1.748 m.kr. og Landsvirkjun 4.426 m.kr. Almennar skulda-bréfaútgáfur erlendis á erlendum peningamörkuðum námu í árslok að eftirstöðvum 21.896 m.kr. eða 30% af heildarskuldbindingum. Þar af skuldaði ríkissjóður 15.086 m.kr. Aðrir stærri lánveitendur 1975 voru Eksportfinans A/S., Oslo, First Nat. City Bank, Export-Import-Bank og Viðreisnar-sjóður Evrópu.

Endurgreiðsla erlendra lána.

Í 9. töflu má sjá áætlun um endurgreiðslu erlendra lána næstu 5 árin ásamt vaxtagreiðslum. Með í endurgreiðsluáætlun eru taldar áætlaðar lántökur ársins 1976. Reiknað er með genginu í árslok

1975. Endurgreiðslur erlendra lána til langt tíma fara fram á mjög mismunandi löngum tíma, allt frá einu ári til 20 ára (til 1998). Lán opinberra aðila eru yfirleitt til lengri tíma en lán annarra aðila. Áætlað er, að af umsöndum lánum 1975 muni rúmlega $\frac{2}{5}$ hlutar verða greiddir upp á næstu 5 árum, og meðallánstíminn er áætlaður rúm 5 ár, en var $6\frac{1}{2}$ ár fyrir einu ári. Hins vegar greiðast tæpir $\frac{2}{3}$ hlutar skuldbindinga lánastofnana á næstu 5 árum, en síðasti hluti þeirra greiðist þó á síðasta áratug aldarinnar (einkum gömul lán Framkvæmdasjóðs). Meðalendurgreiðslutími lána lánastofnana er aðeins $3\frac{1}{2}$ ár. Endurgreiðslutími einkalána er mun styrti en annarra lána, þar sem meira en $\frac{4}{5}$ hlutar þeirra endurgreiðast á næstu 5 árum, og meðalendurgreiðslutími er aðeins $2\frac{1}{3}$ ár. Í sambandi við áætlaðan meðalendurgreiðslutíma ber að hafa í huga, að þá eru talin með öll lán, bæði þau, sem eru að verða uppgreidd, og eins ný lán, sem ekki er enn farið að greiða afborganir af. Meðalendurgreiðslutími nýrri lána er að sjálfsögðu nokkru lengri en að framan getur.

